

Emile de Laveleye

Om ejendomsretten

og

dens oprindelige former

www.grundskyld.dk

Emile de Laveleye
Om ejendomsretten
og
dens oprindelige former
(1874)
Oversat af Aleksis Petersen
Dansk (forkortet) udgave 1875

Digitaliseret 2005
af
Per Møller Andersen
www.grundskyld.dk
med ændringer til moderne retskrivning

Indledning

Mellem åndsretningen i sidste halvdel af nærværende og sidste halvdel af forrige århundrede er modsætningerne skærende. Dengang tørstede folk af alle klasser efter reformer og var opfyldt af forhåbninger. Overbevist om menneskeslægtens medfødte godhed troede man, at for at komme i besiddelse af frihed og lykke, behøvede man blot at rette eller snarere tilintetgøre fortidens institutioner, der havde avlet folkets underkuelse og elendighed. "Mennesket er født frit og overalt er det i lænker!" har Jean Jacques Rousseau udtalt. Det attende århundrede og den franske revolution havde svaret: "Lad os bryde disse lænker, og på ruinerne af dem vil den universelle frihed herske. Folkene er brødre, kun tyrannerne væbner dem mod hverandre; lad os styrte undertrykkerne, og nationernes broderskab vil befæste sig." Beruset af disse smigrende illusioner troede man at se en ny retfærdigheds- og lyksaligheds æra åbne sig for den frigivne og foryngede menneskeslægt. Nu til dags taler vi fremdeles om reformer, men det er med et nedtrykt sind, for vi har kun svag tillid til disse bestræbelsers endelige held.

Vi har afskaffet kaster og privilegier; vi har overalt indskrevet grundsætningen: lighed for loven; vi har givet alle stemmeret; – men se: nu forlanger man lighed i kår. Vi troede at vi kun havde vanskeligheder af politisk natur at løse, – og det sociale spørgsmål rejser med al sin uklarhed og sine farer. Der findes ikke flere tyranner; tronerne er kuldkastede eller de konger, der endnu er tilbage er bundet ved forfatninger, som de i almindelighed agter; men i stedet for fyrsternes stridigheder og den dynastiske kappestrid har vi nu en langt mere skrækindjagende krigsårsag: –nationaliteternes fjendskab, der avler krig mellem hele, indtil sidste mand bevæbnede, folkeslag. Hvis et nyt pust af kristelig barmhjertighed og social retfærdighed ikke snart mildner al denne hadefuldhed, står Europa som et bytte for klasse- og racekampen, i fare for at styrte sammen.

Det er blevet bevist af Tocqueville – og, kendsgerningerne bekræfter hver dag, hvad han har forudset – at alle nationer uimodståelig føres henimod demokratiet, medens på den anden side demokratiet kun synes at avle splid, uorden og anarki. Det synes således, at det samme på en gang er uundgåeligt og udførligt. Hvorledes skal man forsone den absolutte frihed med bevaringen af den nuværende samfundsordning, og hvorledes kan man bevirke, at kårenes ulighed, som

man erklærer at være nødvendig, kan holde sig samtidig med den politiske lighed, som man forkynder, – dette er det skrækindjagende spørgsmål, som vore samfund må løse, hvis de ikke vil gå til grunde som oldtidens.

Demokratiet fører os til afgrunden, udbyrder de konservative, og de har ret. Enten må ejendommen og frembringelserne fordeles på en mere retfærdig måde, – eller demokratiet vil uundgåeligt føre til despoti og forfald gennem en række af samfundskampe, hvorpå de i Paris i 1871 begåede rædsler kunne give en forsmag.

Besjælet af den kristelige ånd erklærer man med en forbavsende mangel på forudseenhed, at alle mennesker har de samme rettigheder, og man giver virkelig alle stemmeret, hvorved det gøres muligt for masserne at udnævne lovgiverne og således forfatte lovene. Samtidig fortæller økonomerne dem idelig, at al ejendom skyldes arbejdet, og dog ser de, at under de nuværende institutioners herredømme har de, der arbejder, ingen ejendom. Ja tjener næppe det nødvendige livsunderhold, medens de, der ikke arbejder, lever i overflod og ejer jorden. Da hine udgør det store flertal, hvorledes vil man forhindre dem i en dag at anvende den overmagt, som de råde over, til et forsøg på at forandre lovene, for rigdommens fordeling på en sådan måde, at apostlen Paulus' ord: "hvo der ikke arbejder, skal ikke have føden," bliver til virkelighed?

Det moderne demokratis skæbne er alt skrevet i det antikke demokratis historie. Det var kampen mellem de rige og de fattige, der ødelagde oldtidens demokrati, ligesom den vil ødelægge vort samfund, hvis vi ikke tager os i agt. Også i Grækenland havde man indrømmet alle borgerne lige rettigheder. De gamle lovgivere havde dog anerkendt denne fundamentale sandhed, som Aristoteles bestandig gentager: Ligheden og demokratiet kam ikke bevares uden lighed i kår. For at opretholde denne lighed havde de søgt alle slags udveje: fædrenearvens uafhængelighed, begrænsning af arveretten, opretholdelsen af den kollektive ejendomsret for skoves og græsganges vedkommende, offentlige måltider, hvor alle tog plads, *sussitia* og *copis*, hvorom der så ofte er tales hos de gamle forfattere. Som bekendt hindrede alle disse forholdsregler ingenlunde ulighedens fremgang, – og da begyndte – ganske som nu i Frankrig og Tyskland – samfundskampen mellem to klasser, der næsten havde lige så modsatte interesser som to rivaliserende folk. Hør dette Platons alvorlige ord: enhver

af de græske stater er ikke en, men den indeholder i det mindste to stater, hvoraf den ene består af rige den anden af fattige."

Da de fattige var i besiddelse af politiske rettigheder, ville de benytte sig heraf for at oprette ligheden: snart væltedes alle skatter over på de rige; snart konfiskeredes de riges ejendomme, idet de dømtes til døden eller til landflygtighed; ofte afskaffedes al gæld, og undertiden gik man endog så vidt, at man foretog en ny ligelig deling af alle ejendomme. De rige forsvarede sig naturligvis med alle midler, endog med våben. Derfor ser vi disse bestandige sociale krige. Polybius samler denne sørgelige historie i et eneste ord: "I enhver borgerkrig kommer det an på at foretage en ny fordeling af formuerne". "De græske stæder" siger Fustel de Coulanges, "svingede bestandig mellem to revolutioner: den ene plyndrede de rige; den anden gengav dem deres formue." Denne tilstand varede fra den peloponnesiske krig indtil Grækenland blev erobret af Romerne.

Således er det da uligheden, der har bevirket det græske demokratis undergang.

Rom viser os det samme billede. Fra republikkens begyndelse kæmpe de to klasser, plebejer og patricier, med hinanden. Plebejerne får efterhånden politiske rettigheder, men taber lidt efter lidt ejendommen, og samtidig med at der vindes lige rettigheder bliver uligheden i kår forfærdelig stor. Licinius Stolo, brødrene Gracchus og andre folketribuner bestræbte sig ved de agrariske love for at genoprette friheden; de foreslog delingen af ager publicus. Forgæves: På den ene side ser man den store ejendom, på den anden side trældommen udvide sig. De små ejendomsbesiddere, der havde været republikkens marv, bliver afløst af et arveløst proletariat. Der findes ikke mere noget romersk folk: der er kun rige og fattige, som strides og afskyr hverandre. Endelig fremgår – som sædvanlig – despotiet af dette fjendskab mellem samfundsklasserne. Plinius samler dette drama i et ord, der forklarer den romerske historie: "Latifundia perdidere Italiam": I Rom som i Grækenland ødelægges uligheden, efter først at have ihjelslået friheden, selve staten.

H. Passy har skrevet en bog ("Des formes de gouvernement") for at bevise, at republikkerne kunne omforme sig til monarkier, men at der ikke kan udgå nogen varig republik af et monarki, fordi fjendtlighederne mellem klasserne forhindrer den regelmæssige oprettelse af demokratiske institutioner. De sidste tiders begivenheder i Spanien og Frankrig synes at give ham ret.

Vore moderne samfund standses nu af det spørgsmål, som oldtiden ikke forstod at løse, og det synes, at vi ikke engang forstår dets alvor, trods de mørke begivenheder, vi er vidne til. Stillingen er imidlertid nu langt mere betænkelig, end den var i Rom eller i Grækenland.

To årsager forværrer den i en særlig grad: en økonomisk årsag og en moralsk årsag. Da arbejdet i gamle dage blev udført af slaver, der i almindelighed ikke tog del i de sociale kampe, standsede uenighederne mellem de rige og de fattige slet ikke frembringelsen af rigdommen. Medens man kæmpede på Agora, vedblev slavearbejdet at underholde de to kæmpende parter. Nu derimod stiger selve arbejderne ned på arenaen, og det er på arbejdsmarkedet, at kampen står. De sociale kampe kan derfor ikke fortsætte, uden at medføre samfundets forarmelse og desorganisation

Lad os nu se, hvorledes en højere retfærdighedstanke gør faren endnu større. Da de gamle ikke anerkendte alle menneskers naturlige lighed, indrømmede de dem heller ikke de samme rettigheder. Slaven, der kørte ploven, eller satte væverskytten i gang, var i deres øjne et trældyr, og kunne derfor hverken gøre krav på stemmeret eller på ejendomsret. På den måde blev den sociale vanskelighed særdeles simplificeret. Men vi har ikke den samme udvej. For os er menneskenes lighed en trossætning, og vi indrømmer negrene de samme rettigheder som de hvide. Kristendommen er en lighedsreligion. Evangeliet er det glade budskab, der bringes de fattige, og Kristus er ikke de riges ven. Hans lære fører til kommunismen: hans nærmeste disciple og de religiøse samfund, der har villet følge hans bud strengt, har levet i fællesskab. Hvis kristendommen blev lært og forstået i sin stifters ånd ville den nuværende samfundsordning ikke vare en eneste dag.

Slaven er således i vore dage blevet borger, og som fri arbejder anerkendes han som den rigestes ligemand. Han stemmer, og han kan få sæde i parlamentet. Han kræver, eller han vil kræve ejendom. Nu vel: hvorledes kan man modstå ham, når filosofien og religionen giver ham fuldkommen ret? De gamle, hvis filosofi og religion bestemt fordømte lignende krav og forhindrede dem i at opstå, har ikke formået at få demokratiske institutioner til at eksistere ved siden af ulighed i kår, skønt problemet kun omfattede de fri borgere, der levede af andres arbejde. Vil det lykkes bedre for os, nu da problemet omfatter hele folket uden nogen undtagelse?

I Frankrig fremtræder spørgsmålet allerede skarpt tilspidset. Det er i nået til det i historien hyppigt forekommende punkt, hvor de højere klasser, der trues af de lavere klassers krav, og som forfærdes over samfundskampenes rædsler, vil søge frelse hos en diktator. Hvis Versailles forsamlingen i dette øjeblik (1874) modsætter sig oprettelsen af republikken, så er det ingenlunde fordi den udelukkende føler sig knyttet til den monarkiske form: det er fordi den frygter, at det sejrende demokrati snart vil bringe lighedsåndens krav med sig. Lad os ikke med hånlige medlidenhed betragte Frankrigs sørgelige stilling: dets skæbne vil en dag blive vor. *Hodie mihi, cras tibi*, som gravskriften siger. Overalt gør socialismen hurtige fremskridt. "Endnu," har Disraeli træffende bemærket, "endnu er det kun en svag Zephyr, der næppe bevæger løvet; men snart vil det være den løsladte orkan, der kuldkaster alt på sin vej." I Tyskland er socialismen et fast parti, der har sine blade, der kæmper i alle de store byer, og som sender et stedse voksende antal repræsentanter til rigsdagen. I Østrig, Spanien, England er arbejdermasserne gennemtrængte af socialistiske ideer; endog nationaløkonomiske professorer bliver til "katetersocialister". Hvis krisen synes heftigere i Frankrig, er det dog ikke, fordi faren der skulle være større. I Frankrig hviler tvært imod samfundsordenen på en sikrere klippe, idet jorden er fordelt imellem fem millioner ejere. Men franskmændenes meddelsomme ånd, naturlige veltalenhed og hurtige logik giver hvert problem en klarere form, og således bryder kampen hurtigere ud. Dette glimrende folks så levende indbildningskraft overdriver farerne, og således føres de to partier til de yderligste beslutninger. Men da den økonomiske tilstand overalt omtrent er den samme, vil fjendtligheden mellem klasserne overalt bringe friheden i fare, og jo mere ejendommen samles på få hænder og jo mere modsætningen mellem de rige og de fattige bliver kendelig, desto mere vil samfundet trues af store omvæltninger. Enten vil ligheden blive grundlagt, eller de fri institutioner vil forsvinde. Tocqueville så ikke, at der ligger demokratiets sande fare. Men Macaulay har med en veltalenhed, der får en til at skælve, påpeget det i sit berømte brev til »Times« (23. marts 1857), i hvilket han viser, hvilken fremtid der er forbeholdt De Forenede Stater.

Efter min mening vil det moderne demokrati kun undgå det antikke demokratis skæbne, såfremt det antager love, der bevirker, at ejendommen bliver fordelt imellem et stort antal mennesker, og at en stor lighed i de enkeltes kår grundlægges. Man må virkeliggøre den-

ne højere retfærdighedsgrundsætning: "enhver i forhold til sit arbejde", så at ejendommen i virkeligheden bliver arbejdets udbytte, og at hver enkelts velvære står i forhold til hans delagtighed i frembringelsesværket.

Den qviritiske ejendomsret, som romerne har testamenteret os, er ikke bøjelig nok, at den skulle gøre os det muligt at nå dette resultat; men måske kunne man, uden at vende tilbage til de primitive tiders institutioner, i den russiske kommune og i det gamle Germanien låne principper, der bedre end romerretten stemmer med demokratiernes tarv, fordi de anerkender hos enhver den individuelle, naturlige ret til ejendom. I almindelighed tror man, når man taler om ejendom, at der kun kan gives en eneste ejendomsform: den, vi ser råde omkring os. Dette er en stor og sørgelig vildfarelse, der forhindrer en højere opfattelse af retten. Det udelukkende personlige og arvelige *dominium* over jorden er en forholdsvis meget ny kendsgerning; og i meget lang tid har man kun kendt og brugt den fælles besiddelse af jorden. Da samfundsordningen i århundredernes løb har undergået så gennemgribende forandringer, bør det ikke være forbudt at søge sociale ordninger, der er mere fuldkomne end dem vi kender. Vi er endog nødt til at gøre dette, hvis vi ikke vil ende i et uføre, hvori civilisationen vil gå til grunde.

Som Im. Fichte i sin "System der Ethik" og Francesco de Cardenas i sin fortrinlige "Ensayo sobre la historia de la propiedad territorial en Espana" har bemærket, opdager analysen to elementer i ejendommen: et socialt element og et individuelt element. Ejendomsretten er ikke blot indstiftet i individets interesse og for at sikre ham nydelsen af hans arbejdsudbytte; den er også indstiftet i samfundets interesse, for at sikre dets varighed og nyttige virken. Disse to sider af ejendomsretten svarer til et dobbelt synspunkt, under hvilket man kan betragte mennesket: dels som enestående individ, der i sin uafhængighed forfølger sit mål, dels som borger og samfundsmedlem, der er knyttet til sine lige ved mangfoldige forbindelser og forskellige forpligtelser. I de primitive tider har samfundselementet overvægt i grundejendommen. Jorden er stammens fælleseje; individerne har kun en midlertidig brugsret. I Grækenland tilhører en stor del af landområdet staten, og resten er i alt fald undergivet dens overmagt. Det qviritiske *dominium* – det vil sige den uindskrænkede ret over jorden – viser sig for første gang i Rom. I middelalderen under lensvæsenet er ejendommen en godtgørelse for visse ydede tjenester. Le-

net er den løn, der følger med en bestilling. I princippet er det ikke arveligt; det indrømmes af suverænen på livstid, og den, der får det, skal til gengæld bære våben, opretholde ordenen, håndhæve retfærdigheden. Det udelelige majoratsgods har fremdeles et meget kendetligt socialt præg: Besidderen nyder godt af det for sin livstid; men han kan ikke frit råde over det, fordi dets bestemmelse er at vedligeholde familien, som med sine minder, sin storhed, sine arvepligter betragtes som nationens stiftende element. Den hierarkiske forbindelse mellem klasserne og, som følge deraf, hele statsordningen, hviler på besiddelsen af jorden. I vore dage har ejendomsretten ganske mistet sit sociale præg: ganske forskellig fra hvad den oprindelig var, har den nu ikke længere noget kollektivt ved sig. Den er blevet forret uden forpligtelser, uden bånd, uden forbehold; den synes ikke at have andet mål end at sikre individets velvære. Således opfatter man den, og således definerer man den. Ved den lethed hvormed jorden afhændes, er den blevet gjort bevægelig; den går fra hånd til hånd, som de frugter, den frembringer, eller de dyr, den føder. Ved at gå for vidt i denne retning har man rokket samfundets grundvold; og det tør formodes, at fremtiden vil indrømme det kollektive element en større plads. "Vi vil", siger Fichte, "komme til en social ordening af ejendomsretten; den skal tabe sin udelukkende private karakter for at blive en offentlig institution. Hidtil har staten ikke haft anden pligt end at sikre enhver den rolige nydelse af, hvad, han besidder. Fremtidig skal det være statens pligt at sætte enhver i besiddelse af den ejendom, hvortil hans fornødheder og hans evner giver ham ret."

Efter den fremragende tyske skribent er det kristendommen, der vil gennemføre denne omdannelse. "Kristendommen," siger han, "bærer endnu i sig en fornødheds kraft, som man ikke aner. Hidtil har den kun virket på individerne, og middelbart gennem dem på staten. Men den, der har kunnet vurdere dens kraft, det være som troende eller som uafhængig tænk, vil indrømme, at den en dag vil blive den indre og ordnende magt i staten, og da vil den åbenbare for verden sine tankers fulde dybde og sine velsignelsers fulde rigdom."

Kristendommen har i virkeligheden bragt verden et retfærdighedsideal, som vore institutioner, hvor forbedrede de end er, endnu slet ikke virkeliggør. Dette ideal var det "himmeriges rige", som de første kristne troede nær. I vore dage venter man ikke mere "det tusindårige rige"; det er på denne jord og i vore samfunds midte at man vil, at lighedens, og den evangeliske retfærdigheds grundsætninger

skal herske. Skal lovene forbedres, er det nødvendigt, at en højere retfærdigheds- og billighedsfølelse har herredømme over sjælen. Man begynder så vel i de højere klasser som i dem, der udelukkende lever af arbejdet, at skimte, at evangeliets lighedsideer må gennemtrænge vore institutioner og vore love. Dette er et punkt, som Francois Huet med en beundringsværdig klarhed har belyst i sin for lidet kendte bog: "Le Christianisme Social".

Der er visse lande, hvor det radikale demokrati har holdt sig gennem århundreder, uden at have været underkastet lensvæsenet og kongedømmet, og hvor den fuldstændigste frihed har hersket, uden at føre til klassekampen og den sociale krig. Det er Schweiz's skovkantoner, hvis mærkelige institutioner Edward Freemann har beskrevet så godt. Der finder man den umiddelbare regering, som J.J. Rousseau drømte om. I sine folkeforsamlinger vedtager hele folket lovene, udnævner alle sine embedsmænd og regerer selv, ganske som i de græske republikker.

Men her har man nået det mål, som oldtidens lovgivere forgæves efterstræbte. Ligheden i kår er således som Aristoteles ville det, blevet bevaret, og derfor har den politiske lighed ikke gennem anarkiet ført til despotiet. Man har agtet den oprindelige ejendomsform, der – fordi den alene stemmer med den naturlige ret – også alene gør det muligt for det sande demokrati at holde sig, uden at styrte samfundet i fordærv.

I alle de oprindelige samfund, i Asien, i Europa, i Afrika, hos inderne, hos slaverne og germanerne, ligesom endnu i vore dage i Rusland og på Java, blev jorden – stammens fælleseje – periodisk delt mellem alle familierne, således at de alle kunne leve af deres arbejde i overensstemmelse med naturens bud. Enhvers velstand stod i forhold til hans virksomhed og forstand; i ethvert tilfælde var ingen fuldstændig blottet for underholdsmidler, og den arvelige og stedse stigende ulighed var forebygget. I de fleste lande har denne oprindelige ejendomsform veget pladsen for den qviritiske ejendom, og uligheden i kår har haft de højere klassers herredømme og arbejdernes mere eller mindre fuldstændige underkuelse til følge. Men i Schweiz er ved siden af de private ejendomme en stor del af hver kommunes område forblevet fælleseje: det er de såkaldte "allmende" (almindinger), et navn der allerede antyder institutionens natur: "allmende" c: alles ejendom.

Den gamle germanske ret havde et fortrinligt ord til at betegne en landsbys beboere: den kaldte dem "arvinger". Alle den store kommunale families børn havde i deres egenskab af mennesker ret til en del af arven; aldrig fandtes der nogen "arveløs".

Den germanske og den slaviske skik, der sikrede enhver mand nydelsen af et stykke jord, der kunne give ham hans underhold, er det eneste, der stemmer med ejendommens fornuftmæssige begreb. Den i almindelighed antagne ejendoms teori må ganske omskabes; thi den hviler på forudsætninger, der står i fuldstændig strid med historiens kendsgerninger og med selve de slutninger hvortil man vil komme.

Man har ved undersøgelserne om ejendomsrettens oprindelse ikke taget tilstrækkeligt hensyn til gamle og så at sige naturlige kendsgerninger, der overalt er fremgået af det retfærdighedsinstinkt, der synes medfødt hos mennesket. Sir Henry Maine har meget rigtigt bemærket: "Almindelige og antagelige teorier, hvis rigtighed dog ikke lader sig godtgøre, f.eks. naturloven og samfundskontrakten, nyde meget større anseelse end beskedne undersøgelser om samfundets og lovens første historie; men hine teorier skjuler sandheden, ikke alene fordi de leder opmærksomheden bort fra den eneste vej, hvor den kan findes, men på grund af den indflydelse de udøver på retsvidenskabens udvikling."

Således har man for at forsvare den kviritiske ejendomsret, som romerne har testamenteret os, påstået, at den fandtes overalt og til enhver tid, "ibique et semper"; – alligevel viser historien, at ejendomsrettens oprindelige og almindelige form har været den besiddelsesret, som vi ser hos de germanske og slaviske stammer, og som selv i Rom var gældende på ager publicus.

Juristerne, der lader sig lede af Digesta og Institutiones, udleder ejendomsretten af en bemægtigelse af en res nullius; men jorden har aldrig været res nullius. Hos jægerfolkene betragtedes jagtterritoriet, hos hyrdefolkene græsgangene, hos de første agerbrugende folk de dyrkede marker som stammens fælles ejendom, og ingen faldt på den tanke, at en enkeltmand kunne have nogen udelukkende og arvelig ret dertil. Bemægtigelsen kunne kun give ejendomsret over løsørestande, som man virkelig kunne gribe og holde fast ved. De gamle romeres salgsformaliteter viser, at salg kun ifølge en langt nyere udvidelse blev en form for overdragelse af fast ejendom.

Når nationaløkonomerne udelukkende udleder ejendommen af arbejdet, er de i strid med juristerne og alle landes lovgivninger, ja

endog med samfundets nuværende ordning, som deres teorier, hvis de blev antaget, ville sønderbryde.

De forfattere, der vil bevise ejendommens nødvendighed, fremfører i dette øjemed grunde, der viser, at ejendomsretten, når den skal være berettiget, burde være ordnet som hos de første folk, det vil sige på en sådan måde, at den blev indrømmet alle som en naturlig og uafhængelig ret. Idet den fremragende lovgiver Portalis udvikler motiverne for den del af den civile lovgivning, der behandler ejendomsretten, påviser han dennes nødvendighed og berettigelse på følgende måde: Mennesket kan kun leve af sit arbejde; skal han kunne arbejde, må han kunne tilegne sig en del af jorden, så at han frit kan råde derover; altså er ejendomsret nødvendig. – Intet er sandere; men hvis ejendomsretten er en uundværlig betingelse for at arbejde og leve, er det nødvendigt, at alle får nogen ejendom. Bastiat hylder de samme præmisser som Portalis, og ser lige så lidt, hvad slutning de fører til. "Mennesket fødes med ret til ejendom," siger han; "thi han fødes med fornødenheder, hvis tilfredsstillelse er nødvendig for at han kan leve, og med organer og evner, hvis brug er nødvendig for fornødenhedernes tilfredsstillelse." Det fremgår af Bastiats ord, at man, hvis man ikke vil dømmе visse individer til døden, må indrømme alle ret til at erhverve ejendom. Men hvis mennesket fødes med ret til ejendom, er det lovens pligt at gøre det muligt for ham at benytte sig af den ret, man indrømmer ham.

"Mennesket," siger fremdeles Bastiat, "lever og udvikler sig ved tilegnelse. Tilegnelsen er et naturligt, providentielt, for livet nødvendigt fænomen, og ejendomsretten er kun tilegnelsen, som ved arbejdet er blevet til en ret." Hvis tilegnelsen er nødvendig for livet, må alle kunne tilegne sig en del af stoffet ved arbejde. Denne naturlige ret anerkendes af den schweiziske alminding institution og af den gamle germanske ret, men den miskendes fuldstændigt i de af romerretten udgæede lovgivninger. "Ejendomsretten er ikke en medfødt ret," siger en meget bekendt retskyndig, Dalloz; "men den udledes af en medfødt ret: friheden." Hvis ejendomsretten er uundværlig for friheden, er det da ikke en følge, at når alle mennesker har ret til at være fri, har også alle mennesker ret til at være ejere? Uden ejendom vil de visselig stå i afhængighed af dem, af hvem de modtager arbejds løn. Det andet kejserdømmes berømte retskyndige, Troplong, udtrykker sig i et lille skrift "La propriété d'après le code civil", der i 1848 blev udgivet for at gendrive de socialistiske vildfarelser, såle-

des: "Medens friheden giver ejendomsretten dens grundlag, gør ligheden den hellig. Da alle mennesker er lige, altså også fri, må enhver indrømme den anden denne rets suveræne uafhængighed." Enten er denne velklingende frase meningsløs, eller også vil den sige, at vi bør sikre enhver nydelsen af en ejendom, der kan være en garanti for hans uafhængighed.

De fleste moderne forfattere erklærer, at ejendomsretten er en naturlig ret. Men hvad andet vil dette sige, end en ret, der i den grad hører til den menneskelige natur, at intet menneske må kunne berøves den, medmindre han har gjort sig uværdig til den?

I denne bog skal der kun gives en i historisk udsigt over de oprindelige former for ejendomsretten over jorden, uden at der deraf udledes nogen ny ejendomsrettens teori. Historien åbenbarer os næppe denne ret. Selv om en institution havde eksisteret til alle tider, så følger dog ikke deraf, at den er berettiget, og at den bør bevares eller genoprettes. Af dens lange varighed kan man måske dog slutte, at den i de århundreder, i hvilke den holdt sig, stemte med menneskenes følelser og fornødenheder. Hvis imidlertid de grunde, den qviritiske ejendomsrets jurister og nationaløkonomer påkalder, tværtimod fordømmer den og retfærdiggør den oprindelige ejendomsret, således som de gamle samfund, påvirkede af en instinktiv, universel retfærdigheds følelse, opfattede og gennemførte den, – er der sikkert anledning til nærmere at overveje denne mærkelige overensstemmelse, og det så meget mere som ret til ejendom, når den betragtes som en alle tilkommende ret, ene stemmer med de følelser, kristendommen fremkalder, og med den lovreform, den industrielle ordnings udvikling synes at kræve.

Kendskab til de oprindelige former for ejendommen kan have en nærliggende interesse for de nye kolonier, der råder over uhyre landområder som i Australien og Amerika; thi dér ville det være muligt at indføre disse former fremfor den qviritiske.

Vort gamle samfund vil kun nå en med retfærdigheden og kristendommen mere stemmende ordening gennem en række af samfundskampe, i hvilke det kan befrygtes, at friheden vil gå til grunde; men de nye samfund, der opstår i den nye verden, kunne undgå disse forfærdelige prøvelser, hvis de drager sig historiens lærdomme til nytte og indfører institutioner, der i nogle lande har gjort det umuligt for demokratiet at holde sig uden at bringe ordenen og friheden i fare. I alle kommuner burde en del af jorden holdes tilbage, for at den, så-

ledes som det sker i Schweiz's skovkantoner, kunne uddeles til familierne på livstid.

Antag ikke, amerikanske og australske borgere, den snævre og hårde ret, som vi har fået fra Rom, og som fører os til den sociale krig! Vend tilbage til vor forfædres gamle tradition! Hvis occidentens samfund ved at anerkende den naturlige ret til ejendom, havde bevaret ligheden, ville deres normale udvikling have været lig Schweiz's. De ville have undgået det feudale aristokrati, det absolutte monarki og det demagogiske demokrati, der truer os. Kommunerne, der ville være befolkede med fri mænd, som alle var lige og alle havde ejendom, ville have sluttet sig sammen i et forbund, staten, og staterne ville have dannet en ny føderation, således som vi ser det i Nordamerikas forenede stater. Lad os ikke glemme denne betydningsfulde lære, som de politiske og sociale institutioners historie giver: det demokrati, hvor det ikke lykkes at bevare ligheden i kår, hvor to fjendtlige klasser – de rige og de fattige – står overfor hinanden, vil gennem monarkiet komme til despotiet. I Grækenland lærer Aristoteles os dette; både historien og vor nærværende stilling beviser, at det forholder sig således. Skal friheden bevares i en demokratisk stat, må institutionen opretholde ligheden.

Vore europæiske samfund, hvor demokratiet og uligheden udvikler sig samtidigt, er således stærkt truede, og det er tvivlsomt, om de vil være i besiddelse af den klogskab, kraft og kundskab, der er nødvendig for at forandre deres institutioner. Men de nye samfund, der opstår på en jomfruelig jordbund, kan undgå faren ved at antage de love og sædvaner, der fra umindelig tid har sikret de små schweiziske kantoner frihed og ejendom under en forfatning, der er den mest afgjort demokratiske, man kan tænke sig.

Ejendomsretten over jorden.

Den private ejendomsret over jorden, som vi nu ser anerkendt i alle civiliserede lande, har kun udviklet sig sent og langsomt af det oprindelige fællesskab. Ejendomsrettens historie viser os, at ejendomsrettens udvikling i hovedtrækkene har været ens i de forskellige lande: overalt har jorden oprindeligt været besiddet i fællesskab. Man troede tidligere, at det byfællesskab, der findes i Rusland, var noget for slaverne ganske ejendommeligt, og man sagde, at de havde kommunistiske tilbøjeligheder. Slavofilerne roser endog denne institution som ejendommeligt for den slaviske race, og de påstår, at den vil sikre

den overmagten, idet den beskytter mod de sociale krampetrækninger, der vil ødelægge alle occidentens stater. Nu er man imidlertid i stand til at bevise – og vi vil forsøge at gøre det – at et ganske tilsvarende fællesskab har været til stede hos de forskellige folkeslag, hos germanerne og i det gamle Italien, i Peru og i Kina, i Mexico og Indien, hos skandinaverne og hos araberne.

Så længe det primitive menneske lever af jagt, fiskeri og vilde frugter, tænker han ikke på at tilegne sig jorden, og han betragter kun de fangede og af hans egen hånd tildannede genstande som sine. Hos hyrdefolkene begynder der at vise sig spor til ejendomsret også over jorden; dog strækker ejendomsbegrebet sig ikke videre end til det område, hvor stammens hjorder færdes til stadighed, og om grænserne herfor opstår der hyppige stridigheder mellem de forskellige stammer; men den tanke falder ingen ind, at det enkelte individ skulle kunne gøre krav på en del af jorden som sin udelukkende ejendom. Hyrdelivets forhold forbyder bestemt sligt. – Lidt efter lidt bliver dele af jorden opdyrkede, og agerbruget begynder at blive herskende; men det område, klanen eller stammen bebor, forbliver dennes udelte ejendom, og agerjorden, græsgangene og skovene benyttes i fællesskab. Senere bliver den dyrkede jord stykket ud i lodder, der ved lodtrækning fordeles mellem familierne; kun en midlertidig brugsret overlades der således de enkelte. Selve jorden vedbliver at være stammens kollektive ejendom, og fra tid til anden vender den tilbage til den, for at der kan skrives til en ny fordeling. Det er dette system, der endnu råder i den russiske kommune; det var dette system, der, da Tacitus skrev, fandtes hos germanerne. – Udsondringen gør et nyt skridt fremad: jordlodderne vender ikke tilbage til samfundet, men forbliver hos patriarkalske familiegrupper, der bor sammen og arbejder i fællesskab, således som tilfældet var i Italien og i Frankrig i middelalderen og endnu i vore dage i Serbien. – Endelig fremstår den individuelle og arvelige ejendomsret; men den er endnu bundet med lensherrerrettighedernes, fideikommisrettighedernes, arveforpagtningernes, den tvungne driftsmådes utallige bånd. Det er først efter en yderligere, undertiden meget langsom udvikling, at privatejendomsretten endelig sætter sig fast, og bliver denne absolutte, suveræne ret, hvorom loven taler, og som kun vi nutildags ret forstår.

Driftsmåden har ændret sig, efterhånden som ejendommen har udskilt sig af fællesskabet. Oprindeligt er dyrkningen ganske uregelmæssig og blot midlertidig; man brænder overfladens naturlige vege-

tation, og sår kornet i asken; og derefter hviler så jorden i atten eller tyve år. Denne driftsmåde er ikke uforenelig med hyrde- og nomadelivet. Senere bliver en mindre del af jorden regelmæssigt dyrket efter trevangssystemet medens den største del henligger som fællesgræsgang for landsbyens hjoeder. Dette er det russiske og det germanske system. Endelig bliver kvæget omhyggeligt behandlet; gødningen opsamles; markerne indhegnes; veje og grøfter anlægges. Jorden er genstand for det omhyggeligste arbejde; brakmarken afskaffes; kunstig gødning får anvendelse; stor kapital sættes i jordens dyrkning, og driften er fra ekstensiv blevet intensiv. Dette er nutidens agerbrug, der først begynder at virke, når den individuelle ejendomsret over jorden ret har sat sig fast. Ejendomsrettens og driftsmådens jævnsides udvikling, – det er den vigtige kendsgerning, som de seneste undersøgelser klart har bragt for dagen.

I hvorvel ejendomsbegrebets udvikling hos forskellige folk væsentlig har fulgt samme retning, så må det dog fremhæves, at udviklingen ingenlunde er lige hurtig hos alle racer: medens nogle allerede ved den historiske tidsalders begyndelse har forladt det oprindelige fællesskab, vedbliver andre endnu i vore dage at følge et system, der skriver sig fra civilisationens første begyndelse. Grækerne og romerne kendte allerede i gamle dage den private ejendomsret over jorden, og sporene af klanens gamle fællesskab vare alt da så udslettede, at der må et opmærksomt studium til for at genfinde dem. Slaverne derimod har ikke givet afkald på det kollektive system. Også geologien lærer os, at visse lande har bevaret en plante- og dyreverden, der andre steder er forsvundet for længe siden. Således finder man, hedder det, i Australien planter og dyr, der tilhører de tidligste udviklingsperioder. I sådanne tilfælde kan den komparative undersøgelsesmetode gøre store tjenester: dersom visse af de primitive tiders institutioner har holdt sig indtil vore dage hos nogle folk, så bør vi undersøge dem hos disse folk for bedre at forstå et civilisationsstandpunkt, der ellers taber sig i tidernes mørke.

Vi vil først stifte bekendtskab med byfællesskabet, således som det endnu findes i Rusland og på Java, vi vil derefter se, at dette system har været gældende i det gamle Germanien og hos de fleste bekendte folkeslag. Vi vil endelig undersøge dette familiefællesskab, der var så udbredt i Europa i middelalderen, og hvis forbillede har holdt sig lige til vore dage hos sydslaverne i Østrig og Tyrkiet.

Byfællesskabet i Rusland.

I hele Storrusland – dvs. det uhyre landområde, der strækker sig hinsides Dniepr, og som har en befolkning på 30 til 33 millioner – er al den jord, der ikke tilhører kronen eller de store lodsejere, kommunens udelte fælleseje. Kommunen er den russiske stats oprindeligste element. Den fører et mægtigt, virksomt, endog despotisk selvstændigt liv. Den alene ejer jorden, over hvilken de enkelte kun har en midlertidig brugsret. Det er ikke de enkelte, men kommunen, der i forhold til sin befolkning skal svare skatterne og indestå for udskrivningen og betale godsherren de ham skyldige afgifter. Den er langt mere uafhængig end for eksempel den franske og tyske kommune. I alt hvad der vedrører forvaltningen, har den self-government lige så fuldstændigt som det amerikanske township. Ukas'en af 19 feb. 1861 har givet den en virkelig, man påstår endog for stor selvstændighed.

Familiefædrene samler sig under den af dem valgte starosts forsæde til møder, på hvilke de forhandler og umiddelbart ordner de kommunale anliggender. Starost'en er politimester og dommer i sager angående mindre lovovertrædelser og kan idømme visse mindre strenge straffe.

En forening af flere landsbyer udgør den såkaldte "volost", der bør have mellem 300 og 2000 beboere. I spidsen for forvaltningen står her "Starshina" der støttes ved et råd, som består af starosterne i distriktets landsbyer. I forening med dette råd ordner han alt vedrørende skatte-, udskrivnings-, vej- og hoverivæsenet

Alle en landsbys beboere, der i fællesskab besidder jorden, kaldes i forening *Mir*. Ordet "mir", der genfindes i alle eller de fleste slaviske dialekter, svarer til "kommune", men betegner også universet, og synes oprindeligt at have været udtryk for noget ærværdigt og helligt. Baron Haxthausen, der så meget har bidraget til vort kendskab til Rusland, meddeler en stor mængde russiske ordsprog, der vidner om den dybe ærbødighed, som "mir" indgyder folket. "Gud alene er mir'ens dommer". "Alt hvad "mir'en har besluttet, bør ske". "Mir'ens suk sprænger klippen". "Mir'en er landets beskærmer".

I princippet er enhver mandlig og myndig beboer berettiget til lige andel i de jorder, som Mir'en ejer. I gamle dage fandt ingen deling af jorden sted. Jorden dyrkedes i fællesskab, og høsten blev fordelt mellem alle i forhold til det antal arbejdere, hver familie leverede. Endnu i vore dage findes dette system i nogle kommuner i skovegne-

ne. Senere foregik jordens fordeling hvert år eller hvert tredje år, efter hver treårig rotations udløb, og denne gamle skik har holdt sig på nogle steder. Nu går fordelingen i almindelighed for sig hvert niende år, på nogle steder dog hvert sjette, på andre hvert tolvte eller femtende. Efter hver officiel folketælling anses en ny almindelig omfordeling for obligatorisk. Siden 1719 tæller man ti almindelige omfordelinger; den sidste fandt sted i 1857.

Bønderne holder ganske vist trofast på det kommunistiske princip; men de beslutter sig dog ikke gerne til foretagelsen af denne omfordeling, fordi de lodder de dyrker, vender tilbage til massen og den ny fordeling ofte skaffer dem andre. Omfordelingen benævner de "den sorte deling".

Alt vedrørende fordelingsmåden bestemmes af bønderne selv på møder under starostens forsæde; kun er det en betingelse, at mindst halvdelen af dem er tilstede på disse møder. Skal fællesskabet opløses og jorderne fordeles som individuelle og vedvarende ejendom, er det nødvendigt at to tredjedele af stemmerne udtaler sig herfor. Det samme er tilfældet, når der skal foretages en ny fordeling, eller når "lastefulde og uforbederlige" personer skal udstødes eller sættes til regeringens disposition.

Huset, "Izba", den grund, hvorpå det er opført, og den tilhørende have udgør en privat og arvelig ejendom. Dog kan ejeren ikke sælge den til en til Mir'en ikke hørende person, medmindre dette tillades af bymændene. Og disse er altid berettigede til at angive, hvem de foretrækker. En lignende bestemmelse genfindes i forskellige landes byfællesskaber; thi kommunen må ikke blot betragtes som en administrativ enhed; den er endnu mere en patriarkalsk forening, en udvidelse af familien, hvor sammenholdet mellem medlemmerne er så stærkt, at en fremmed ikke indlades uden flertallets samtykke. I den russiske kommune findes der således ikke nogen fuldstændig fri ejendomsret over grunden; selv der, hvor der indrømmes en vis privat ejendomsret har fællesskabet en højhedsret.

De russiske landsbyer består af en række bjælkehuse i smag med det amerikanske "loghouse" eller det schweiziske "chalet". Den imod gaden vendende gavl er prydet med en altan, og taget, der rager ud herover, er forsynet med ornamenten i udskåret træ. Boligerne ligger aldrig isolerede mellem de tilhørende marker, således som tilfældet er i lande, hvor jorden længe har været delt mellem arvelige privatejendomme. Den russiske landsby kaldes "derevnia", et ord, der har

samme rod som det nordiske og angelsaksiske "torp", det tyske "dorf", det franske "troupe", "troupeau"; det betyder forening, sammenhold til gensidig beskyttelse.

Når jorden skal fordeles, foretages der af dertil af kommunen udnævnte landmålere opmålinger og værdsættelse af de forskellige lodder. I visse egne betjener landmålerne sig af særligt indviede stokke af forskellig længde, hvoraf de korteste bruges til de mest frugtbare jorder, således at jordlodden bliver så meget mindre, jo mere frugtbar den er.

Al kommunens agerjord deles i tre koncentriske kredse omkring landsbyen, og disse tre kredse deles atter i tre marker, der udlægges til den treårige rotation. Man tager mere hensyn til jordens beliggenhed end til dens frugtbarhed, da denne er temmelig ensartet i hvert distrikt. Kun i de sandede egne gødes de landsbyen nærmest liggende kredse én gang hvert tredje, sjette, niende år. I den sorte jords egn er brugen af gødning derimod ukendt. Hver kreds deles i smalle strimler, 5-10 meter brede og 200-500 meter lange: lodderne, der ved lodtrækning fordeles mellem deltagerne, dannes ved foreningen af flere parceller, hvoraf mindst én må ligge i hver kreds og én i hver af de tre marker.

Alle beboere, kvinder og børn medregnede, deltager i denne lodtrækning. Da lodderne i almindelighed er omtrent lige gode, giver denne fordeling sjældent anledning til klager; er man imidlertid i stand til at bevise, at man er blevet forurettet, kan man få en erstatning i den jord som kommunen ikke lader fordele, men holder i reserve. Skovene og græsgangene deles ikke. Tidligere brugte bønderne dem i fællesskab mod at svare godsejeren nogle arbejdsydelser. Emancipationsukas'en af 1861 har nu givet godsejeren udelukkende ejendomsret over dem – i strid med den gamle ret; thi oprindelig hørte skoven og engen under Mir'en.

På kronens jorder, hvor der er plads nok, holder kommunen i almindelighed en del i reserve, for at den altid kan have noget at tilstå de nye familier, der opstår. Indtil der bliver brug for således forbeholdte jorder, lejes de bort. På denne måde undgås nødvendigheden af meget hyppige nydelinger.

På kronens jorder sker delingen i forhold til beboernes talrighed. Det bestemmes, at hvert individ bør have så og så mange "dessiati-

ner"¹, og hver familiefader får da lige så mange andele som hans familie tæller personer. På andre steder sker fordelingen ikke i forhold til individernes, men i forhold til familiernes eller til de voksne arbejderses talrighed. Da de talrige vange, der tilstås hver familie, ligger blandede mellem hverandre, er det en nødvendig følge, at de må dyrkes på samme tid og samme måde. Det er denne tvungne driftsmåde, som man tidligere også havde i andre lande. En tredjedel af agerjorden dyrkes med vintersæd, rug eller hvede, en tredjedel med havre, en tredjedel ligger brak. Hver enkelt familie pløjer, sår og høster for sig og for egen regning men intet angiver grænserne mellem parcelkerne; de synes at udgøre en eneste mark. Det er nødvendigt, at brugerne på samme tid udfører arbejdet, da man på grund af mangelen på veje ofte ikke kan komme til sine vange, uden at gå over naboens. Kommunens beboere træffer på fællesmøder beslutning om, når der skal sås og høstes, på samme måde som vinhøsten besluttes i det sydlige Europa, i Schweiz og Italien, ja endog i Frankrig. Det er atter et af disse eksempler på, hvorledes den kommunale myndighed begrænser det individuelle initiativ.

Inden livegenskabets afskaffelse overlod godsejeren omtrent halvdelen af agerjorden til bønderne, og beholdt selv den anden halvdel, som han lod dyrke ved sine hoveripligtige. Den livegne måtte arbejde tre dage om ugen for herren. Brænde og græs kunne bønderne få mod visse ekstratjenester.

I 1861 ejede i det egentlige Rusland 103.158 ejere 105.200.108 dessiatiner med 22 millioner livegne, der havde brugsret over en tredjedel af den samlede jord, c: over 35 millioner dessiatiner. Ved emancipationsukas'en blev det bestemt, at godsejerne mod en pengeafgift skulle overlade de frigivne livegne en del af jorden som ejendom. Denne dels størrelse afhænger af de stedlige forhold, men i alle landsbyer er der fastsat et vist minimum. I steppeegnene varierer dette minimum mellem 3 og 8 dessiatiner pr. mand; i provinsen Moskov er det kun 1 dessiatine.

I provinsen Novgorod har en almindelig bondefamilie henved en halv snes tønder land, hvoraf den ene halvdel dyrkes, medens den anden ligger hen som græsgang. Dyrkningen sker i almindelighed efter trevangssystemet. Besætningen består af 2 heste, 3 køer og 4 eller 5 beder. Den ny kommunalordning, der indførtes ved ukas'en af

¹ 1 dessiatine = i hect. 9 are (c: henved 2 td land).

19 feb. 1861, har ingenlunde svækket men snarere indskærpet det kommunistiske i den russiske kommune, i alt fald for så vidt den fremdeles hævder den grundsætning, at kommunen er solidarisk ansvarlig for de afgifter, dens enkelte beboere skylder staten eller provinsen. Familiefædrene kunne på generalforsamlingerne indføre den individuelle ejendomsret og gøre ende på det kommunistiske system; men til en sådan omordning udkræves to tredjedele af stemmerne. Man påstår, at hvis denne beslutning kunne tages med simpelt flertal, ville fællesskaberne snart ophøre at eksistere. Således forholder det sig dog næppe: bønderne forlader ikke så let gamle skikke; kun lidt efter lidt og ved umærkelige forandringer ændres de gamle institutioner under indflydelse af nye ideer og nye fornødenheder. Man har mærkelige eksempler på, i hvilken grad den russiske bonde holder fast ved den i kommunen gældende ordning af landboforholdene: For nogle år siden ville en godsejer i sine livegnes interesse indføre occidentens agerbrugssystem. Han delte jorden i uafhængige landbrug, hvor han på sin bekostning lod opføre isolerede boliger for hver familie. Næppe var imidlertid livegenskabet afskaffelse blevet dekretet, før bønderne skyndte sig med at genoprette det oprindelige fællesskab og at genopføre husene på deres gamle plads, trods det betydelige arbejde, som dette kostede. Ved offentlige festligheder højtideligholdtes denne tilbagevenden til de gamle skikke. Kun én bonde vægrede sig ved at opgive sin af de andre uafhængige drift; – han blev hånet af hele landsbyen og erklæret for forræder. I den russiske bondes øjne er ethvert forsøg på at unddrage sig fra fællesskabets bånd en svigten, et tyveri, en forbrydelse, der ikke tilgives. – Hvad der er endnu mærkeligere er, at de tyske kolonister i Rusland ofte af egen drift har indført det russiske system.

Den patriarkalske familie er kommunens grundlag, og dennes medlemmer betragtes i almindelighed som nedstammende fra en fælles forfader. Familiebåndene har i Rusland såvel som hos sydslaverne bevaret en magt, de andetsteds har tabt. Familien er et slags vedvarende forening, der regeres med en næsten absolut myndighed af familiehovedet, den såkaldte "ældste". Al ejendommen besiddes i fællesskab. I almindelighed finder der hverken arv eller anden fordeling sted. Huset, haven, redskaberne, besætningen, høsten, alle slags møbler vedbliver at være alle familiemedlemmernes fælleseje, og ingen tænker på at gøre krav på noget for sig alene. Ved familiefaderens død går myndigheden og bestyrelsen over til husets ældste: i nogle

egne til den ældste søn, i andre til den afdødes broder, forsåvidt han bebor samme hus. Atter andre steder vælge familiemedlemmerne den nye chef. Hvis alle de efterladte er mindreårige, nedsætter en slægtning sig hos dem, og bliver da deltager med dem, i deres ejendom.

Når der efter dødsfald foretages en deling af ejendommen – noget der nu er mindre sjældent end tidligere – sker denne ikke i forhold til vedkommendes slægtskabsgrad, men i forhold til tallet af voksne mandlige beboere af huset. Ved arvefordelingen kan en forældreløs ikke repræsentere sin fader, og de, der har forladt den fædrene bolig, arver ikke.

I norden tilfalder huset den ældste. I Syden er det den yngste søn, der arver det, Da der i almindelighed, endnu medens faderen Var i live, er blevet sørget for et særskilt bo for den ældste. Det, der giver arveret, er da ikke blodet, slægtskabet; det er en mere virkelig adkomst: Deltagelse i det arbejde, hvis udbytte skal deles. Onkelen, fætterten, den voksne nevø har arbejdet med; de skal følgelig have en lige så god andel. Den unge pige og barnet har endnu i engen henseende bidraget til produktionen; de har derfor, om der end sørges for deres fornødenheder, ingen ret til nogen andel i arven.

Forestillingen om myndighed og magt går i den russiske familie ligesom i den russiske stat i et med forestillingen om alder og faderskab. Ordet "Starost" betyder "den gamle"; "Starshina " er komparativ heraf: "den ældre"; Kejseren er "Fader", "den lille fader". Dette er det patriarkalske systems sande princip.

Efter de livegnes frigivelse har den patriarkalske familie tilbøjelighed til at opløse sig. Følelsen af individuel uafhængighed undergraver og ødelægger den. De unge mennesker adlyder ikke mere deres "ældste". Kvinderne strides om det arbejde, der tilfalder dem. Den gifte søn vil have sin egen bolig. Da han er berettiget til at forlange en del af jorden, og da den russiske bonde med vidunderlig færdighed forstår at tømre sig et træhus sammen, sætter hvert par bo for sig.

Den patriarkalske families opløsning vil måske medføre byfællesskabets ophør, da det er i hjemmet, at der udvikles disse broderlighedens følelser, denne undladen at tænke på den individuelle interesse, disse kommunistiske følelser, hvorpå mir'ens kollektive ejendomsret hviler. Tidligere havde man et middel til at knække de uregerliges modstand og til at skille sig af med uforbederligt dovne personer: man udleverede dem til udskrivningsvæsenet. På denne måde rensede familiefædrene efter aftale med Starosten kommunen for de

genstridige. Det er vanen til at bøje sig for faderen despotiske myndighed, der har givet det russiske folk denne lydigheds, selvfornægtelses og mildheds ånd, hvorved det udmærker sig.

Hvilken forskel på russeren og amerikaneren. Denne, der fra sin tidligste ungdom er frigjort fra forældremyndigheden, som er vant til kun at stole på sig selv, og som kun adlyder den lov, han selv har medvirket til, længes efter forandring og bevægelse, tørster efter vinding, er altid misfornøjet med sin stilling og altid på jagt efter noget nyt, er – kort sagt – individualismens fuldendte forbillede. Russeren, derimod, finder sig i sin skæbne, føler sig knyttet til de gamle overleveringer, er altid rede til at adlyde sine overordnede befalinger, er opfyldt af ærefrygt for sine præster og sin kejser, er tilfreds med sin tilværelse, som han ikke søger at forbedre, og er i det hele måske lykkeligere og gladere end den driftige og bevægelige yankee, trods al dennes rigdom og fremskridt.

Panslavisterne tror, at det russiske byfællesskab vil sikre Ruslands fremtidige storhed. Occidenten, siger de, har haft lignende institutioner, men man har ladet dem gå til grunde under lensvæsenets og romerrettens indflydelse: – man vil blive straffet herfor ved de sociale kampe mellem de rige og de fattige. Rusland har bevaret de oprindelige institutioner og vil derved undgå kampen mellem kapital og arbejde. – Det strider mod retfærdigheden, tilføjer de, at jorden, der er alles fælles arv, tilegnes af nogle enkelte familier. Arbejdet kan give en gyldig adkomst til ejendomsret over de produkter, det skaber, men ikke til ejendomsret over jorden, som det ikke skaber. I Rusland indrømmer kommunen enhver arbejdsdygtig person ret til en andel i jorden, hvorved det gøres ham muligt at leve af udbyttet af sin virksomhed. – Pauperismen, denne Occidentens svøbe, er ukendt, hvor byfællesskabet findes. Den kan ikke fremstå her; thi alle har subsistensmidler, og enhver familie sørger for sine syge og gamle. I Occidenten er et talrigt afkom en ulykke, som man søger at undgå ved hjælp af midler, der anbefales af visse nationaløkonomer, men fordømmes af moralen. I Rusland modtages et barns fødsel altid med glæde; thi barnet vil i fremtiden tilføre familien nye kræfter, og det giver den ret til endnu en andel i jorden. Befolkningen kan vokse, der er endnu uhyre landområder i Europa at bebygge, og når de er opfyldte, vil Asiens udstrakte højsletter åbne sig for den store slaviske races uendelige udbredelse. Så længe det slaviske folk bevarer hin

ærværdige institution, vil det undgå klasekampene, den sociale krig, den forfærdeligste af alle krige.

Således taler tilhængerne af den russiske mir! Af sådanne tilhængere gives der forskellige afskygninger. Der er først de konservative, som baron Haxthausen, der vil bevare det patriarkalske system og de gamle institutioner. Der er dernæst slavofilernes talrige gruppe, Aksakof, Byellyayef, Koschelyef, Samarine, fyrst Tscherkasski, og mange medlemmer af de højere samfundsklasser, mange fremragende damer, der begejstres ved tanken om den store fremtid, der er forbeholdt den slaviske stamme. Der er endelig socialdemokraterne af Herzens og Bakunins skole, Tschernischewski og Panaeff, der påstår, at i mir'ens agrarordning haves den løsning af det sociale problem, som Saint-Simon, Owen og Proudhon forgæves søgte. – Også i udlandet har denne ordning fundet talrige tilhængere. Cavour skal have sagt til en russisk diplomat: "Det, der engang vil gøre Deres land til Europas behersker, er ikke dets hære, men dets kommunalordning!"

De russiske kommunale institutioner er i den grad i strid med vore økonomiske grundsætninger og med de følelser, som det bestandige syn at den individuelle ejendomsret har udviklet hos os, at vi har vanskeligt ved at forstå deres tilværelse. Det russiske byfællesskab forekommer os at være en social vanskabning, en arv fra barbariets tider, som det moderne fremskridt ikke vil undlade at gøre ende på. Imidlertid behøver vi blot at se os omkring for at opdage, at kollektivitetens princip trænger ind på os og truer det isolerede individs uafhængighed. Der er først de ustandselt omsiggribende aktieselskaber, fra hvilke den enkeltes ansvarlighed er bandlyst. Der er dernæst, i de katolske lande, klostrene. Vi ser disse samfund, hvor kommunismen er gennemført med langt større strengthed end i de russiske kommuner, gribe om sig efter en virkelig foruroligende målestok. Deres rigdom og magt vokser i en sådan grad, at selv de stærkeste regeringer ser sig tvungne til at gribe til exceptionelle forholdsregler for at sætte en grænse herfor. I Belgien vil de snart være stærke nok til at kunne trodse enhver modstand og til at kunne diktere lovgiverne og suverænen deres befalinger. Klostrenes eksempel hjælper os med at forstå, hvorledes byfællesskabet har kunnet holde sig. Ganske vist forfølger mennesket altid sin individuelle interesse: han søger lykken og skyer smerten, og jo bedre ansvarligheden er ordnet, desto mere vil han føle sig tilskyndet til at handle rigtigt og til at arbejde, men når troen på et andet liv åbner ham udsigt til en evig lykke, så er det

muligt at han, for at fortjene den, arbejder herved af lydighed og opofrelse, således som tilfældet er i visse klostre.

Det, der i den russiske kommunalordning mest må forurolige nationaløkonomerne, er at den – i strid med Malthus' Forskrifter – fjerner enhver hindring for befolkningens tilvækst, ja endog sætter belønning på børnerigdom. Ethvert barn til giver jo ved fordelingen ret til en ny andel. Man skulle da synes, at befolkningen måtte vokse hurtigere i Rusland end andetsteds. Dette er også den vigtigste indvending, som Stuart Mill gør mod ethvert forslag til at reformere i kommunistisk retning. Imidlertid er, mærkeligt nok, Rusland ligesom Frankrig et af de lande, hvor befolkningen vokser langsomt. Medens befolkningen i England og Preussen fordobles hvert 30. år, behøver den i Frankrig 120 og i Rusland 90 år til at fordoble sig. Hvad er grunden til dette uventede fænomen, der synes at modsige nationaløkonomernes spådomme?

Som den første grund hertil må da anføres: den store dødelighed mellem de små børn. Ægteskabernes frugtbarhed er i Rusland noget større end i de øvrige europæiske lande. På hvert gift par kommer der i Rusland 4,96 Børn; i Preussen derimod kun 4,23, i Belgien 4,2, i England 3,77. Efter Quételet er fødslernes tal forholdsvis endog to gange større i Rusland end i Frankrig. Imidlertid er det ikke hos bønderne at børnerigdommen er størst. I provinsen Novgorod kommer der i de højere klasser 5 $\frac{4}{5}$ børn pr. ægteskab, hos bønderne 5 $\frac{1}{2}$, i borgerklasserne 5, i købmandsklassen 4 $\frac{4}{5}$, i den borgerlige del af befolkningen 3 $\frac{3}{4}$. Til gengæld er dødeligheden meget stor i Rusland, så stor, at den gennemsnitlige levetid er meget lavere i Rusland end i det øvrige Europa. (i nogle provinser er den endog kun 15 år! i andre 20 á 27). Det er navnlig blandt de små børn, at dødeligheden er så stor: omtrent en tredjedel af de fødte dør i det første år efter fødselen! Børneplejen er slet; mødrene er ofte på grund af for strengt arbejde ude af stand til at amme deres børn. Skik og brug fordrer, at moderen tre dage efter sin nedkomst tager et dampbad; dette bad har formelst uforsigtighed ofte skadelige følger. Dåben, der består i, at barnet helt neddykkes, medfører om vinteren sygdom og død. Om sommeren forårsager høstarbejderne endnu flere dødsfald: 75 % af de børn, der dør, dør i juli og august, fordi mødrene, der hele dagen er i marken, er nødt til ganske at forsømme deres pattebørn.

Den hyppige aldersforskel mellem ægtefolkene hindrer også befolkningens tilvækst; dette misforhold er en følge af den patriarkalske

familieordning. Det er ikke let at få arbejdere i Rusland; enhver familie er således interesseret i at finde den nødvendige arbejdskraft i sin egen midte. Familiens hoved skynder sig derfor med at bortgifte sine sønner så tidligt som muligt, for at den unge kone kan udføre det arbejde, der ellers måtte overdrages til et tjenestetyende, hvem der måtte betales en høj løn. Man lader således drenge på 5 til 10 år ægte piger på 23 til 30 år; ja, man fortæller endog, at det ikke er sjældent at se den unge kone bære sin mand på armen. Disse slet afpassede forbindelser medfører meget beklagelige følger. For det første er konen gammel, når manden er i sin kraftigste alder. For det andet fristes familiens hoved til at forsømme sin egen ægtefælle og til at misbruge den indflydelse, han har over sin søns hustru: sønnen er jo altfor ung til at kunne nyde godt af sine rettigheder og til at kunne skaffe dem agtelse. Blodskamsforbindelser blive således hyppige, noget, der er en følge af livegenskabet, ligesom andre usædelige forbindelser har været følge af slaveriet i oldtiden og i Amerika. Efter livegenskabets ophør er, siger man, denne usædelighed i færd med at blive mindre hyppig, fordi de unge familier vægrer sig ved længere at finde sig i den ultrapatriarkalske forrettighed, husets hoved tidligere udøvede.

Landsbyfesterne sluttes i almindelighed med leg og udskjelser, hvor der lades drukkenskaben og en plump letfærdighed åben mark. Alligevel er de uægte fødsler i Rusland ikke så talrige som andetsteds. Heraf må ikke sluttes, at usædeligheden ikke er så stor som den skildres af visse forfattere. Sagen er, at usædelighedens følger forebygges ved visse endnu fordømmeligere midler.

Som man ser, standses befolkningens tilvækst, som jordens udstykning synes at måtte begunstige, kun ved årsager, der ville ophøre at virke, når friheden, sædeligheden og velstanden er blevet videre udviklet. Kun ved ét middel vil der da kunne skaffes plads til de nye familier, en mere udviklet civilisation vil fremkalde: udvandring og kolonisation. Udsendelse af kolonier fra de russiske kommuner var, hvad Julius Faucher har godtgjort, meget hyppig i tidligere dage.

Man indvender imod den russiske agrarordning: Denne ordning hindrer udviklingen af den intensive drift. – Følgen af at de forskellige familier tilståede vange ligger blandede mellem hverandre, bliver, at behandlingsmåden er ens, at slendrian befordres, at det forældede driftssystem bibeholdes. – Alle kommunemedlemmernes solidariske ansvar med hensyn til udskrivning og skattebetaling medfører, at de arbejdsomme kommer til at betale for de dovne, hvorved

den individuelle interesses spændkraft svækkes. Så snart denne spændkraft slappes, må den erstattes ved tvang, for at samfundslivet ikke skal gå i stå. Således kommer kommunen til at øve en diskretionær myndighed over sine medlemmer, i den grad at bonden, som man har sagt, vel ikke mere er godsejerens men dog fremdeles kommunens livegne. Når selvinteressen ikke tilstrækkeligt kommer til at virke, sløves mennesket, og hele samfundslegemet står så at sige stille. Herfra skriver sig fremskridtets overordentlige langsomhed i Rusland. Hvis man vil bedømme det kommunistiske princips og det individualistiske princips relative værd behøver man blot at sammenligne Rusland med Nordamerikas Forenede Stater.

På disse indvendinger svarer tilhængere af det russiske system: ganske vist er bymændenes solidariske ansvar overfor regeringen uheldigt; men det hører ikke nødvendigvis med til den russiske agrarordning: afskaf dette ansvar – og det vil ikke længere være nødvendigt at indrømme kommunen en despotisk myndighed over sine medlemmer. Hvis det er nødvendigt, at der foretages store forbedringer, så er der intet, som forhindrer forsamlingen af familiefædrene i at votere dem og den kommunale myndighed i at udføre dem, således som det sker i byerne. – I stedet for at tilkende de enkelte familier forskellige adspredte vange, kunne man dele jorden i samlede stykker af omtrent samme værdi. Forøvrigt kan agerbrugernes flertal beslutte sig til at indføre et rationelt driftssystem for hele området, og i så fald vil mangelen på hegn og synlige inddelinger gøre det muligt at drive hele området ved hjælp af kraftige maskiner, som om det kun udgjorde et eneste brug.

Schedo-Ferroti og Kawelin har foreslået at reformere dette system uden dog at afskaffe den grundsætning, hvorpå det hviler. Efter deres forslag skulle der indrømmes hver familie arvelig ret over dens andel samt ret til at sælge, bortforpakte, eller borttestamentere den. Kommunen skulle blot beholde en overhøjhed, og for at jordbesiddelsen ikke skulle samle sig på nogle få hænder, skulle der fastsættes et maksimum for, hvad en enkelt mand må besidde. – Slikt stemmer dog ikke med nutidens lovgivning. Regeringen bør ikke pludselig og med magt ødelægge en århundreder gammel ordning, der har slået så dybe rødder i hele det russiske folks liv og historie. Lad de sociale indflydelser virke frit og de institutioner, der hindrer fremskridtet, vil lidt efter lidt forsvinde eller i det mindste ændres i overensstemmelse med de nye fornødenheder. Det ville være beklageligt at undertrykke

et system, der, når det forbedres, kan blive vort moderne demokratis frelse.

Det russiske system, efter hvilket kommunen har den egentlige ejendomsret over jorden, hvorimod der kun tilstås de private en midlertidig brugsret over en lige andel, har vel sine mangler; men for det første kunne disse for en del fjernes, uden at princippet berøres, og for det andet er det ikke rigtigt – hvad dette systems fjender plejer at gøre – at stille dets russiske agerbrug i modsætning til det agerbrug, der trives, hvor den private ejendomsret findes. I occidenten, hvor den private ejendomsret findes er det jo ikke selve ejerne, men for en overvejende del forpagtere, der dyrker jorden. Det er muligt, at ejerne ville være mere interesserede i en god drift end brugerne; men bliver jorden dyrket ikke af ejerne men af lejere eller forpagtere, da er det russiske system at foretrække, thi her har brugerne dog rådighed over jorden i et længere tidsrum end den forpagtningstid, der ofte indrømmes i flere af vestens lande. At de russiske jordbrugeres mangel på foretagelsesånd, på oplysning, på kundskaber, at deres store uvidenhed og udygtighed skyldes livegenskabet og ikke det kollektive ejendomssystem ses også deraf, at i andre lande hvor jorden er underkastet det samme system, bliver den fortrinligt dyrket: almindingerne i Schweiz og i Baden dyrkes ligeså godt som de privates ejendomme, uagtet de hviler på det samme ejendomsprincip som den russiske mir.

Efter det russiske system vinder manden ret til at kunne udnytte et stykke jord – ikke fordi han arver det efter sine forældre, men i kraft af sin naturlige ret til ejendom. Det er kommunens, i stedet for familiens arveret. Dette system kunne måske svække familiefaderens opfordring til at arbejde for sine børn. Da han véd, at hans sønner altid vil have ret til en andel i den fælles ejendom, og således ikke være blottede for alt; men for det første kan han jo efterlade dem huset, løssøret og driftskapitalen, og vil således altid have opfordring til at spare op til dem. For det andet synes kommunens arveret at stemme bedre med retfærdigheden og sagens natur: efter det russiske system kan manden gøre krav på en andel i jorden, så snart han er i stand til at dyrke den, eller når han vil stifte en ny familie; hos os derimod afhænger arven af et dødsfalds tilfældighed, og falder ofte enten for sent eller for tidligt. Under romerrettens system, der råder hos os, arver børnene kun ved forældrenes død. Det er altså netop i det øjeblik, da de mister dem, de bør elske højst, at de kommer i besiddelse

af ejendommen. En pengesum trøster dem over forældrenes død! Dette system er i højeste grad umoralsk og har affødt de mest unaturlige forbrydelser. Hvis derimod manden tiltræder sin arv, når han opnår myndighedsalderen, eller når han grundlægger en ny familie, vil utålmodigheden efter at komme i besiddelse af ejendommen ikke kvæle eller svække den naturlige kærlighed, og han vil ikke give sig til at udregne, hvad tabet af hans slægtninge kan indbringe. Hos slaverne, hvor den gamle arvemåde har holdt sig, er sammenholdet i familien langt stærkere end i de vestlige lande. En broderlig og en patriarkalsk fortrolighed knytter alle familiens medlemmer sammen. Hos os har sammenholdet i familien tabt næsten al sin styrke. Undergravet af en usund havesyge har det kun en meget underordnet betydning for samfundsordningen.

Tildels er forøvrigt den personlige ansvarlighed bedre gennemført i det russiske system end hos os. Fordum anså man det for retfærdigt, at fædrenes synder nedarvedes på børnene "indtil tiende led", ligesom man også lod de æresbevisninger, faderen havde fortjent, gå over på sønnen. Nutildags tror vi, at det er retfærdigere ikke at anerkende en sådan solidaritet, og vi tror, at den enkelte bør behandles i forhold til sine egne gerninger. Vi anerkender ikke i politikken, at embeder eller lignende goder kan nedarves. Men hvorledes opfatter vi ejendomsretten? Hvis faderen har haft uheld med sig eller hvis han har været en ødeland – får børnene intet; hvis han derimod har tjent sig en formue – kan børnene leve i rigdom og ørkesløshed. Dette strider mod moralen og naturen; thi moralen og naturen kræver, at mennesket lever af sit eget arbejdes frugter, ikke af andres arbejde. I den russiske kommune kommer børnene ikke i så høj en grad til at lide under faderens fejl, ligesom de heller ikke i så høj en grad kommer til at nyde godt af hans fortjenester og anstrengelser. De får en lod i den fælles arv, og må forøvrigt selv smede deres lykke; den velstand, som de er i stand til at erhverve sig, skylder de sig selv, ikke deres forfædre. Dette system stemmer for så vidt bedre med den individuelle ansvarligheds princip.

Når dette kollektive ejendomssystem findes – ikke som i Rusland ved siden af et aristokrati, der har hævet sig i vejret ved at bemægtige sig halvdelen af jorden og påtvinge bønderne livegenskab, men i sin fulde renhed, således som det forud fandtes hos germanerne og slaverne, og endnu i vore dage i Serbien og på Java, fører det til et så fuldstændigt lighedsdemokrati, at der derved kan blive indført i sam-

fundet en art ensformighed og ubevægelighed, der er lidet gunstige for nye foretagender og hurtigt fremskridt. Schweiz's oprindelige kantoner giver os et billede af en sådan samfundstilstand. På den anden side er det ubestrideligt, at dette system forhindrer uligheden i kår i at tage overhånd, og således afgiver det gode garantier for samfundsfredens bevaring. Ved at hævde kommunens besiddelse af jorden, forebygges det, at nogle få mægtige familier tilriver sig den. Den periodiske udstykning gør det også umuligt, at et proletariat kan opstå, da der sikres hver enkelt en uafhængelig andel i fællesgodset. Vi har for os talrige eksempler på familier, hvor retten til at nyde meget uden at yde noget går fra led til led, og samtidig ser vi familier, hvor den ene generation efter den anden stedse må arbejde uden nogensinde at erhverve ejendom. En sådan modsætning kan ikke fremstå, når den naturlige ret til fædrearven agtes og har fået udtryk i en institution; thi da findes der ikke nogen klasse af "arveløse". Den ene slægt arver her efter den anden retten til at tage del i nydelsen af fælles ejendommen og forpligtelsen til at arbejde. Dette system beskytter således mod de sociale klassekampe.

Man har sagt, at selv om det forhindrer et virkeligt proletariat i at udvikle sig, så er det kun, fordi det trykker alle ned i armoden og så således skaber et helt folk af proletarerer. Betragt, siger man, den russiske bonde: hans kår er ikke stort bedre end landarbejdernes i de vestlige lande; han er ikke bedre klædt, bor ikke bedre, får ikke bedre føde; ligheden er rigtignok bevaret, men det er lighed i armod! – Hertil kan der svares: den russiske bondes fornødheder er tarvelige og lidet talrige, men de tilfredsstilles; hans måde at leve på er langt fra at være forfinet, men han kender ingen anden, og han er tilfreds med den. Mellem vestens proletar og den russiske bonde er der denne store forskel, at hin er afhængig af sin arbejdsherre, medens denne har del i fædrearven, er sin egen herre og arbejder for egen regning. Han kan stole på fremtiden, han lever i ro, medens arbejderen hos os altid må frygte en nedsættelse i lønnen, og forpagteren en forhøjelse af forpagtningsafgiften. For øvrigt må det ikke glemmes, at det russiske system endnu ikke er blevet prøvet under gunstige forhold. Den russiske bonde havde ganske vist nogen ejendom; men samtidig var han undergivet livegenskabet; godsejeren, hvem han skyldte sin halve tid, kunne råde over ham. Han var ikke blot ejendomsbesidder; han var samtidig slave, og herved måtte hans lyst til at arbejde slap-

pes, hans foretagelsesånd og iver for at indføre forbedringer svækkes. Aldrig har man set et udviklet agerbrug, hvor livegenskabet fandtes.

Men lad os forestille os, at de russiske bønder, der jo nu er befriede for livegenskabet, modtager en undervisning som den, der gives i den amerikanske skole, og at de bliver bekendt med de seneste fremskridt i landbruget – og den engelske rationelle drift vil kunne indføres. For tiden behandles al kommunens jord, som en følge af den tvungne driftsmåde, som om den kun udgjorde en eneste stor gård: en tredjedel af agerjorden henligger til vintersæd, en tredjedel til vårsæd, en tredjedel ligger brak; vel er jorden udstykket i en mængde smålodder, men disse er ikke adskilte ved hegn eller grøfter: ejendommens udstykning har ikke ført til driftens udstykning. Intet ville da være lettere end at udføre pløjning ved hjælp af en dampplow, som alle bønderne havde slået sig sammen om at købe. Her haves der et grundlag for et kooperativt agerbrug; allerede nu udfører bønderne markarbejdet på samme tid, og efter at der er taget beslutning derom på deres generalforsamlinger; netop således måtte sagen ordnes, når det kooperative agerbrug skulle indføres, når bønderne ville danne et slags aktieselskab til jordens dyrkning efter videnskabens forskrifter; den tvungne driftsmåde og mangelen på hegn, der hindrer den enkelte i at bruge sin lille lod som han vil, letter gennemførelsen af en sådan ordning.

I Frankrig beklager man sig over, at ejendommens udstykning forhindrer anvendelsen af maskiner i agerbruget. I England foruroliques man omvendt over, at al landejendom samler sig på nogle få hænder. Det russiske system kunne, når det blev forstandigt anvendt, forene fordelene ved små ejendomme og store brug. Der ville komme flere små landejendomsbesiddere end i Frankrig, eftersom alle landarbejdere ville være det, ja allerede er det; og driften ville ske efter en større målestok end i England, eftersom hele kommunen ville blive drevet som en eneste stor gård. Hvad er nødvendigt, for at dette resultat kan nås? Den kollektive ejendomsret bør bevares; den lovmæssige ordning heraf bør forbedres, og samtidig bør der gives jordbrugerne den nødvendige oplysning, for at de ved indførelsen af et fuldkomment driftssystem kan drage den fulde fordel heraf.

Byfællesskabet på Java.

Java, denne prægtige hollandske koloni med en befolkning på over 17 millioner, har en kommunalordning, der ganske ligner Ruslands. Ganske vist frembyder øens forskellige kantoner de største forskelligheder; men i almindelighed kan det dog siges, at jorden tilhører kommunen, ikke de enkelte. Landsbyen kaldes "dessa", og det er den, der – ligesom den russiske mir – er ansvarlig for at skatterne udredes og at hoveriet ydes.

Fordelingen af jorden sker efter meget forskellige regler; men det hyppigste synes dog at have været, at man for at få lod i jorden, måtte besidde et par okser, en bestemmelse, hvorved talrige familier blev udelukkede. Ved en lov af 1859 er det blevet fastsat, at fordelingen skal foretages af formanden i dessa'en. Som oftest går lodderne på tur, således at de forskellige familier efterhånden får brugsret over alle de lodder, hvorover der kan rådes. Landsbyens formænd og øvrighedspersoner får i almindelighed de bedste lodder.

I nogle provinser er agerjorden genstand for privatejendom, medens kun skovene og den uopdyrkede jord ejes i fællesskab. I andre provinser findes privatejendom og fællesejendom side om side med hinanden. I atter andre kendes kun fællesejendom. På nogle steder får den, der opdyrker et hidtil udyrket stykke jord, brugsret over det i tre år: men efter disses udløb træder det ind i fællesejendommen.

I de fleste dessa'er sker fordelingen årligt. I nogle hvert femte år. I andre fra tid til anden, når familiens tal er steget så meget, at en ny deling er ønskelig.

Sir Stamford Raffles, der bestyrede Java fra 1811 til 1816, gjorde et lille forsøg på at bane vejen for privatejendom. Han pålignede skatterne ikke på kommunen i dens helhed, men på de enkelte beboere i forhold til den jord, de dyrkede. Tilsyneladende fandt beboerne sig i den nye ordning og betalte skatterne; men bagefter foretog de en ny fordeling af dem i overensstemmelse med deres gamle skikke. Dette forsøg måtte opgives.

Man har stridt om, hvem der var den egentlige ejer af jorden. Den asiatiske og muhamedanske opfattelse er denne: "Jorden tilhører skaberen, Gud, og følgelig dennes repræsentant på jorden, suverænen. Brugsretten over jorden indrømmes kommunen i almindelighed og den, der dyrker den, i særdeleshed."

Staten lader brugerne i uforstyrret besiddelse af den jord, de dyrker, om den end gør krav på overhøjhedsret over den. Derimod råder den frit over den ubebyggede jord. Da englænderne besad øen, solgtes meget jord til europæere; men efter at Holland atter er kommet i besiddelse af sin koloni, har man kun indrømmet forpagtninger på et mere eller mindre langt åremål, ofte på 25 år. Man har ikke villet sælge jorden bl.a. fordi man ikke anså det for heldigt at indføre et fra Europa lånt princip i en helt anden ordning. Efter den seneste lov indrømmes der arveforpagtninger på 75 år.

I den hollandske lovgivende forsamling har det ofte været på tale, om man ikke skulle se at få ende på den kommunistiske ordning på Java, idet man henviser til de store fremskridt, det europæiske agerbrug har gjort under privatejendommens princip. Tilhængerne af den javanesiske ordning svarer imidlertid, at denne står i nøje forbindelse med øens naturforhold, og at befolkningen vanskeligt vil kunne gøre sig fortrolig med nogen anden. Indførte man privatejendommen, ville hele jorden snart blive opkøbt af kinesiske spekulanter, og beboerne ville synke ned til at blive proletarer. Den kommunistiske ordning synes ganske anderledes på Java end i Rusland at begunstige befolkningens tilvækst. Java er det land, hvor fødslernes tal stærkest overskrider dødsfaldenes – et meget sjældent forhold i troperne. Befolkningen beløb sig i 1780 til 2 millioner, i 1808 til 3.730.000, i 1826 til 5½ mio., i 1863 til 13½ og i 1872 til over 17 millioner. Man antager at befolkningen omtrent fordobler sig i tredive år; i De Forenede Stater fordobler den sig i fem og tyve år, men der bringer udvandringen et betydeligt tilskud. Følgen af denne stærke tilvækst er, at jorden må stykkes ud i stedse mindre dele. Man påstår, at bliver det således ved, vil hele befolkningen snart nedsynke i armod. Dog må det fremhæves, at det kommunistiske system på Java ligesom i Rusland tilskynder til kolonisation. Mange familier forlader fødebyen for at grundlægge nye samfund.

Der er dem, der mener, at Java har hentet sine kommunistiske institutioner i Indien. Der er vel en del, der kan anføres til støtte herfor; sikkert er det dog ikke. På Java har den kommunistiske ordning i alt fald holdt sig langt bedre end i Indien. Her har den kun holdt sig i de mest afsidesliggende og mindst kendte dele af landet. Sir Henry Maine har dog påvist, at der ved Himmalayas fod og Ganges's bredder findes lignende kommunistiske institutioner som på Java og i Rusland. Og han har fremhævet, at når de hist ikke har bevaret sig så

godt som her, da er en af grundene hertil den, at i det indiske landbrug spiller kvægavl en meget underordnet rolle, ja kød bruges næsten ikke som fødemiddel. Hvor kvægavlen har spillet hovedrollen, har befolkningen været mere modtagelig for kommunistiske ideer.

I Javas "dessa" og Ruslands "mir" råder kommunismen endnu. Den hinduiske landsby har alt forladt den, men bærer dog tydelige og talrige spor af den. Vi skal nu vise, at udgangspunktet har været det samme for de europæiske folk, og at de har gennemgået den samme udviklingsgang. Vi vil således få at se, at trods forskelle i ydre begivenheder, har visse dybe love overalt rådet for de menneskelige samfunds økonomiske udvikling.

Byfællesskabet i Germanien

Et byfællesskab lig det, der findes i Rusland og på Java, fandtes også i det gamle Germanien. De germanske stammers økonomiske vilkår forklarer tilstrækkeligt denne ordning.

Vore første fædre levede udelukkende af jagt, hvad indianerne i Nordamerika endnu gør; når de manglede vildt, fortærede de den overvundne fjende. Sulten har gjort de vilde til menneskeædere. Professor Schmerling har ved Engihoul, tæt ved Lüttich, fundet menneskeben fra stenalderen, der endnu bar mærker af menneskets tænder, som havde søgt at knuse dem for at få marven. Jægerfolk er krigerfolk; de bærer bestandig våben, og jagtområdets grænser er en kilde til stadige blodige kampe. "Krigen er," siger Aristoteles, "en slags jagt på folk, der er født til at adlyde, men som ikke vil finde sig i slaveriet."

Så snart mennesket kommer så vidt, at han gør nogle dyrearter, der kunne skaffe ham føden, til husdyr, sker der en stor forandring i hans kår; han behøver nu ikke at frygte for den dag i morgen, da han altid er i besiddelse af subsistensmidler. Da der nu på det samme område frembringes en større mængde føde, kan samfundsgruppen udvide sig: stammen opstår. Mennesket er ikke længere en menneskeæder, et rovdyr, der kun tænker på at dræbe for at leve. Blidere og mere fredelige følelser opstår; hjorderne må plejes med omhu, ja med en vis kærlighed. Hyrdelivet er således ikke uforeneligt med en vis civilisation. Vel lægges våbnene ikke ganske bort; men den bestandige krig, disse daglige kampe og blodbad, der betegnede den foregående tid, findes ikke mere. Dyrkning af visse planter er ikke uforenelige med nomadelivet. Således dyrkede tartarerne den kornsort, der

bærer deres navn "polygonum tartaricum", boghvede. De brændte jordens vegetation, såede og høstede i løbet af et par måneder, og flyttede så andetsteds hen. På samme måde dyrker indianerne hinsides Mississipi en slags ris. Således begynder agerdyrkingen.

Da romerne stødte på germanerne, var disse et hyrdefolk med jægerens krigeriske sæder, og de var i begreb med at gå over til agerbruget. Stammerne af den ariske race kendte næppe, før de spredtes ad, agerdyrking; thi medens de ord, der henviser til hyrdelivet, er fælles for alle sprog af den ariske stamme, har disse sprog forskellige udtryk for de begreber, der vedrører agerdyrkingen. Da germanerne kom til Europa, havde de endnu ikke formeret sig så stærkt, at de behøvede at skaffe sig en stor del af deres føde ved det hårde arbejde, som pløjning og høsten kræver. Det er kun under nødvendighedens tryk, at mennesket beslutter sig til et langvarigt og hårdt arbejde.

Man har påstået, at germanerne, da Tacitus skrev, brugte trevangssystemet. Roscher har vist, at dette er en fejltagelse. Driften var tværtimod i allerhøjeste ekstensiv. "De kæmper ingenlunde ved arbejde med jordens frugtbarhed og udstrakthed," siger Tacitus træffende. Cæsar havde allerede bemærket, at germanerne kun i meget ringe grad lagde vind på agerdyrking, og at de aldrig to år i træk dyrkede den samme jord. Øvrigheden, der årligt tilstod familierne den andel, der tilkom dem, tvang dem til at gå fra det ene sted til det andet. Tacitus siger det samme: de dyrker hvert år nye marker, og en del af jorden er altid tilovers". Når der var tilstrækkelig jord, hvorfor skulle der da sættes megen kapital og meget arbejde på et lille stykke? Det er jo dog en regel, at jordens udbytte forholdsvis tager af, når driften bliver mere intensiv. Det er befolkningens tæthed, der har gjort den intensive drift nødvendig og fordelagtig.

Germanerne dyrkede fortrinsvis havre. Plinius fortæller, at de udelukkende levede af en art havresuppe. De dyrkede dog også byg, hvoraf de tilberedte, siger Tacitus, en gæret drik, der lidt ligner vin, med andre ord: øl. Plinius har ret, forsåvidt angår kornsorterne; men de levede dog navnlig af animalsk føde. Tacitus og Cæsar bekræfter, at de navnlig levede af vildt, mælk, ost og vilde frugter. De var langt mere jæger- og hyrdefolk end agerbrugere. De talrige, men slet holdte hjorder var deres hovedrigdom.

Hele landområdet var stammens fælleseje, og den fælles brugsret omfattede så godt som alt. Kun en lille del blev i et år overladt til in-

dividuel benyttelse. Kun huset med det tilhørende indhegnede rum var genstand for arvelig ejendomsret.

Stammens fællesområde kaldtes af germanerne, skandinaverne og angelsakserne "mark"², "almend", "Allmennings mark", "Folkland", "Gau", "Geraiden", "Hundshaften". Det omfattede de opdyrkede jorder, skovene, græsgangene og vandene. Oprindeligt var det meget udstrakt. Enhver familie havde adkomst til en midlertidig brugsret over en lod i hver af "markens" inddelinger; men ingen havde en vedvarende og arvelig ret. Grimm påstår endog, at i det gamle germanske sprog har han ikke fundet noget ord, der udtrykker ejendomsbegrebet. Selv da de dyrkede jorder senere lidt efter lidt gik over til privatejendom, vedblev skovene og græsgangene at være fællesejendom.

Vi har ikke meget omstændelige beretninger om fordelingsmåden af jorderne. Cæsar siger: "Ingen har begrænsede marker eller jord, der er hans ejendom; men øvrighedspersonerne og høvdingerne bestemmer hvert år, hvilke jorder der skal overlades til stammerne ("gentibus") og til de i fællesskab levende familier." Disse familier, der levede og dyrkede i fællesskab, er et nøjagtigt billede af de patriarkalske familier, som man endnu finder hos sydslaverne og hos russerne, og som i middelalderen fandtes over hele Europa, navnlig i Frankrig og Italien. Efter Cæsar foretog høvdingerne delingen som de anså for godt. Ved delingen tages der, efter Tacitus, hensyn til arbejderens tal og til de lodtagnes rang. Hans træk genfindes i Rusland, hvor delingen retter sig efter "Tjaglo", arbejdsenheden, et par voksne arbejdere: dette genfindes på Java, hvor formanden for Dessa'en og de øvrige kommunale øvrigheds personer får en lod, der står i forhold

² Ordet "mark" betegnede måske egentlig og oprindeligt kun den fælles græsgang; men da denne var hovedsagen, blev betegnelsen "mark" efterhånden overført på den samlede fællesjord, på dyrkede og udyrkede jorder. På skoven. Deltagerne i fællesskabet kaldtes "markgenossen" eller med det meget sigende ord "Beerbt". "Markens" grænser betegnedes ved store sten, pæle eller træer, der plantedes med stor højtidelighed. Denne handling overværedes af børn som vidner, og for at de skulle mindes den og i fremtiden kunne vidne om den, gav man dem ørefigen, – en besynderlig skik, der har holdt sig lige ned til vor tid i Bayern. – "Mark" var også navnet på visse grænsedistrikter (jfr. Mark Brandenburg osv.); Heraf kommer "markgrevskab", "Markgraf", Marquis. Ordet "gau", der danner endelsen på så mange stednavne, betød omtrent det samme (Gaugraf).

til deres rang. Horats taler på følgende måde om den årlige deling, der fandt sted hos folkeslag ved Donaus bredder: Lykkelige er de ubetvingelige geter! Deres marker uden grænser frembringer en rig og fælles høst. Kun et år dyrker de den samme jord. Når den ene har opfyldt sit hverv, afløses han af en anden, der nu lader hin nyde godt af sit arbejde." Rimeligvis tales der her om en deling af arbejdet mellem to grupper af beboerne, der vekselvis dyrker jorden for hele stammen. Cæsar fortæller ganske det samme om sveverne, det mest krigeriske og mægtigste af de teutonske folk. "De, der bliver tilbage i landet, dyrker jorden for sig selv og for de fraværende, og når disse kommer hjem, tager hine det næste år våbnene; men ingen af dem besidder jorden som sin egen, og ingen kan bruge jorden mere end et år ad gangen. De forbruger kun lidt korn: de lever navnlig af mælk og af det kød, deres hjorder giver. De går også på jagt." Det er bestandig de træk, hvorved de germanske stammer udmærker sig: kvægavl og jagt kommer først, agerbruget står kun i tredje række; jorden dyrkes kun ét år ad gangen; ejendomsret over jorden er ukendt, og agerjorden fordeles mellem beboerne til midlertidigt brug. Det, der synes ejendommeligt for geterne og sveverne, og det, der lader formode at jordens produkter først høstedes i fællesskab for bagefter at fordeles, det er, at den ene halvdel af beboerne vekselvis arbejder for den anden halvdel. Fællesskabet er således mere inderligt end hos de andre germanske folkeslag og tilhører et mere oprindeligt system, der nu kun genfindes i Ruslands vildeste skove og Bosniens mest afsidesliggende egne. Aristoteles synes at have haft kendskab til de to former for fællesskab. "Således", siger han, "kunne markerne være privat-ejendomme, men høsten være fælles for alle. Dette er tilfældet hos nogle folk. Jorden kunne også være fælles, men høsten fordeles mellem alle som individuel ejendom. Denne slags fællesskab findes hos nogle barbariske folkeslag." Diodorus fra Sicilien beretter virkelig om en keltiberisk stamme, der hvert år deler jorden for at dyrke den, og efter at høsten er blevet samlet under et, giver hver især sin andel. Der er sat dødsstraf for de agerbrugere, der handler mod disse bestemmelser." "På øen Pachaia tæt ved det lykkelige Arabien," fortæller endvidere Diodor, "samler agerbrugerne jordens frugter under et, og den, der anses for at have dyrket bedst, får en større andel i høsten end de andre, og præsterne nævner de ti første, for at de kan tjene de andre til eksempel". Strabo meddeler følgende kendsgerning: "En for dalmatinerne ejendommeligt skik er hvert ottende år at foretage en ny

deling af jorderne." Jordens periodiske deling må i gamle dage have været en meget almindelig skik, når den fremhæves fra så mange steder og hos folkeslag af så forskellige sæder og oprindelse. I Germanien har alle landsbyens beboere ret til et stykke jord, der var tilstrækkelig stort til familiens underhold. Med undtagelse af høvdingerne, der fik en større lod, skulle alle have lige stor andel³ og for at nå en fuldstændig lighed, afsatte man lige så mange lodder som der var adkomstberettigede; fordelingen skete ved lodtrækning. Inddelingen skete ved hjælp af et reb. I Danmark holdt "rebningen" sig i lange tider, selv efter at landboforholdene her var undergåede væsentlige forandringer. Ligheden syntes så uundværlig, at når lodderne i tidens løb var blevet ulige, kunne den, der havde en mindre, forlange ny rebning for at få den gamle lighed oprettet. I burgundernes lov hedder det: "man kan aldrig afslå en deltagers forlangende om, at lodderne i fællesjorden gøres lige." Det forekom så nødvendigt, at alle frie mænd havde nogen jord, at det endog senere, da salg af jord var blevet mere almindeligt, blev forbudt at sælge, når man kun besad én lod.

Agerjorden inddeltes først i adskilte marker (Wang, Kamp, Gewanne, Esch). Marken omgærdedes derefter med en grøft eller et hegn, til hvis vedligeholdelse alle skulle bidrage. Landsbyens formand sammenkaldte i dette øjemed til visse bestemte tider alle beboerne, og dette arbejde var genstand for en folkefest. Denne skik har holdt sig næsten lige ned til vore dage i den hollandske provins Drenthe og i Westfalen. Da trevangssystemet indførtes i Germanien, hvilket må have været før Karl d. Store, skelnede man mellem sommermarken, vintermarken og brakmarken. De forskellige lodtagne måtte foretage markarbejderne på samme tid og måde.

Nogle forfattere har benægtet, at fordelingen fandt sted ved lodtrækning. Dette var dog ganske sikkert tilfældet. Også ordet lod" (c: jordlod) vidner herom. Kun er det rimeligt, at de germanske erobrere hurtigt opgav den periodiske deling, der ikke stemte vel med de romerske samfundstilstande, under hvilke de satte bo. Det synes at væ-

³ Imidlertid synes det, at loddens størrelse enten i visse lande eller til en senere tid afhang af husets størrelse thi grimm anfører denne mærkelige sætning af den gamle germanske ret: "Boligen er markens moder; den bestemmer andelen i marken; denne bestemmer andelen i græsgangen; denne andelen i skoven; denne andelen i de til taget nødvendige siv, og denne så meget vand som må følger med hvert fiskergarn."

re sikkert, at den periodiske deling ved lodtrækning har holdt sig fra de ældste tider til vore dage i visse tyske landsbyer, ligesom også på nogle steder i Skotland. På flere steder i regeringskredsen Trier var kun husene med tilhørende haver privatejendom; agerjorden fordeltes ved lodtrækning. Dette system holdt sig i Saarholzbach lige til 1863. I andre kommuner i samme kreds indførtes privatejendommen mellem 1811 og 1834 som følge af matrikularbejderne. I de fleste kommuner ved Mosel og Saar ophørte fordelingen ved lodtrækning hen imod slutningen af forrige århundrede, forsåvidt angår agerjorden, men gælder endnu for engenes og skovenes vedkommende.

I landsbyerne ved Mosel og Saar fortoges delingen først hvert tredje, senere hvert sjette, tolvte eller attende år osv. På denne måde afløste privatejendommen lidt efter lidt og umærkeligt det oprindelige fællesskab. Imidlertid havde det gamle delingssystem slået så dybe rødder, at man undertiden efter lang tids forløb vendte tilbage til det. Således var der ikke foretaget nogen deling i landsbyen Losheim fra 1655 til 1724; men i dette sidste år besluttede kommunen at genoptage den gamle deling, "i betragtning af, at parcellerne som følge af dødsfald og giftermål er blevet så små, at selv den mest velstående af beboerne ikke kan gøde og forbedre sine jordstykker på en ordentlig måde, i den grad er de små og spredte." – Meitzen har offentliggjort en plan, hvor man ser, hvorledes delingen blev foretaget i kommunen Saarholzbach. Agerjorden er delt i rektangulære marker, og enhver af disse marker er stykket ud i parceller. En lod dannes ved at forene flere parceller. I 1862 var der i denne kommune 98 lodtagne. Og dens 104 hektar agerjord var udstykket i 1916 parceller. Desuden ejede den skove og udstrakte udyrkede jorder, der årligt fordeltes. – I Nassau havde kommunen Frichofen flere fællede, hvis lodder årligt fordeltes ved lodtrækning. Det samme var tilfældet adskillige andre steder i Tyskland.

Jordens fordeling ved lodtrækning var endnu så almindelig i Tyskland i middelalderen, at schlesiske dokumenter fra det 13. århundrede omtaler denne skik som "mos teutonicus". Samme skik fulgtes i Danmark. Og i mange engelske landsbyer finder man endnu enge ("lot meadows"), der årligt stykkes ud og bortloddes til de dertil berettigede. Ligeså i Holland. Også i Frankrig findes spor af sådanne gamle institutioner men i langt højere grad dog i Skotland. Walter Scott taler herom i "The Monastery", og i "The Pirate" fortælles om det gamle "udal tenure" på Orkney- og Shetlands-øerne.

Retten til at bruge et stykke jord var for germanerne som for alle primitive folk et uundværligt supplement til friheden. Uden ejendom ingen sand frihed, har Michel Chevalier sagt. Det var nødvendigt at den fri mand kunne leve af frugterne af sit arbejde, og da det eneste arbejde, der kunne skaffe ham føden, var dyrkning af jorden, var det nødvendigt at indrømme ham et stykke jord. Havde man nægtet ham det, ville man have tvunget ham til at sælge sig som slave.

Friheden og den deraf flydende ret til en ligelig andel i fællesgodset var rettigheder, der i den germanske landsby tilkom enhver. Denne ligelige ordning gav individet et ejendommeligt præg, der forklarer, hvorledes lidet talrige bander af barbarer kunne bemægtige sig det romerske rige, trods dets så vel udtænkte administration, trods dets så fuldkomne centralisation og dets love, som man har kaldt den skrevne fornøft. Hvilken forskel mellem et medlem af hine byfællesskaber og den tyske bonde, der nu har afløst ham! Hin levede af animalsk føde, af vildt, af okse- og bedekød, af mælk og ost; denne af rugbrød og kartofler: da kød er for dyrt, spiser han det kun meget sjældent, kun ved festlige lejligheder. Hin styrker sig og gør sine lemmer smidige ved bestandige legemsøvelser; han svømmer over floden, han forfølger i dage uroksen i de udstrakte skove, han øver sig i våbenbrug; han betragter sig som alles ligemand og anerkender ingen myndighed over sig; han vælger frit sine anførere og tager del i forvaltningen af fællesskabets interesser; som nævning kender han i sine ligemænds stridigheder og angående deres forbrydelser; han er krigsmand og lægger aldrig sine våben bort; hans måde at leve på er barbarisk, for så vidt han ikke tænker på at sørge for de forfinede fornødenheder, civilisationen lader fremstå, men alle evner bringes i virksomhed og udvikles, først den legemlige styrke, dernæst viljen, forsynlighed, omtanke. Vore dages bonde er dvask; han knuses af de politiske, administrative, retslige og gejstlige myndigheder, der hæver sig over ham; han er ikke sin egen herre; han gribes af det sociale maskineri, der råder over ham som over en ting; staten griber ham og sætter ham ind i et regiment; han skælver lige overfor alle de myndigheder, der befaler over ham, og som han må adlyde, da de kan tvinge ham med alle nationens kræfter, som de råder over. Det moderne samfund besidder en kollektiv magt, der uden sammenligning er langt større end de oprindelige samfunds; men individerne var i disse, når de havde undgået at blive erobrede, udrustet med en langt større kraft.

Det germanske system genfindes i de forskelligste lande – endog om Kina vides det, at ejendomsretten dér har gennemløbet samme udviklingsgang som i de Indo-Europæiske lande. Hos Araberne genfindes det. Hos mange afrikanske folkeslag er det germanske byfællesskab endnu i live.

På stillehavsøerne har rejsende truffet en ganske lignende ordning. I Mexico, i Peru og mange andre steder både i Nord- og Sydamerika, hos afghanerne osv., fandtes og findes mere eller mindre beslægtede arter af kommunisme. Byfællesskabet eller spor af byfællesskab, er påvist hos det store flertal af kendte folkeslag.

Ulighedens oprindelse.

Oprindelige samfund består, i det øjeblik da de går over fra hyrdelivet til agerdyrkning, af grupper af mennesker, der føler sig sammenknyttede ved en fælles nedstammings bånd. De besidder alle en udelelig andel i fællesjorden; de er alle lige og fri; de bestyrer selv deres sager; de dømmer selv; de vælger selv deres anførere. De forskellige grupper, der taler den samme dialekt, og som har en fælles oprindelse, yder hverandre hjælp mod fjenden, og forhandler om fælles forsvars- og angrebsforanstaltninger. Ingen udøver myndighed, medmindre han er blevet udnævnt dertil; alt afgøres efter forhandling ved stemmeflerhed. Ingen øvrighedsperson skylder sin fødsel eller guddommelig ret sin magt. Her er intet, der ligner en suveræn, som påtvinger undersætter sin vilje. Staten, således som den har udviklet sig i orienten og i Rom, findes her hverken af navn eller af gavn. Individet er sin egen herre og må kun bøje sig for retssædvanens og religionens herredømme. Nationen består således af en samling små selvstændige fristater, der er forenede ved føderationens bånd. Kommunen var i det gamle Germanien den tap, hvorom det politiske liv drejede sig. Fællesskabet og den fri selvstændige kommune er nu forsvundet: Lensvæsenet og kongedømmet kunne ikke finde sig i dens uafhængighed, og berøvede den omtrent overalt dens forrettigheder. Kun nogle afsides lande som Serbien, Frisland, Schweiz, Andorra har bevaret de gamle frie institutioner.

Hvorledes lykkedes det nu for aristokratiet og senere for despotiet at trænge sig ind i samfund, hvor lighedspraksis var sikret ved en så radikal forholdsregel som jordens periodiske deling? Hvorledes blev de oprindelige demokratier betvungne af lensvæsenet? I mange lande,

England, Frankrig, den italienske halvø, Indien, var uligheden og adelsvælden en følge af erobring; men hvorledes udviklede uligheden og adelsvælden sig i et land som Tyskland, hvor ingen erobrere kom og påtvang de overvundne en privilegeret kaste? Oprindeligt ser vi i Germanien foreninger af frie og lige bønder, således som vi endnu ser det i Uri, Schwyz og Unterwalden. Ved udgangen af middelalderen finder man i samme land et feudalt aristokrati, der har sat sig langt stærkere fast i jordbesiddelsen, og en landbefolkning, der er langt hårdere undertrykket end Englands, Italiens eller Frankrigs. Hvorledes er dette gået til? Dette social-historiske problem fortjener opmærksomhed.

Jordfællesskabet afgiver for de oprindelige samfund et meget fast grundlag; det bevarer ligheden og opretholder en nøje forbindelse mellem alle stammers medlemmer. Det sikrer alle en fuldstændig uafhængighed ved at gøre alle til ejendomsbesiddere. Det er dette krigerfolk trænger til. De græske lovgivere, hvis anskuelse Aristoteles anfører, havde alle sat sig til formål at bevare ligheden mellem borgerne; men man troede i Grækenland at kunne nå dette mål dels ved at begrænse omfanget af de ejendomme, en enkelt måtte besidde, dels ved at sætte bestemmelser for den medgift, der gaves de unge piger, dels ved at indføre fællesmåltider. Byfællesskabet nåede meget sikrere dette mål. Lad os høre, hvorledes privatejendommen og uligheden alligevel trængte ind i lighedssamfundene.

På Java får undertiden det medlem af *desa*'en, der opdyrker et stykke af skoven eller af hederne, livsvarig brugsret herover, ja i nogle provinser kunne sådanne stykker endog arves som privatejendom. Samme ret fandtes i den germanske *Mark*. Den, der indhegnede opdyrket jord eller en del af fællesskoven for at opdyrke den, blev arvelig heraf. De således opdyrkede jorder blev undtaget fra den almindelige fordeling; de kaldtes derfor på latin "exsortes", på gammeltysk "Bifang" af verbet "bifahan", der betyder at gribe, at indhegne. På denne måde opstod der ikke få privatejendomme.

Allerede da Tacitus skrev, var ligheden i klanens midte ikke fuldstændig; nogle familier havde mere magt, større rigdom, flere slaver, ja fik endog en større part ved fordelingen. Det var kun disse mægtigere familier, som kunne skabe sig uafhængige privatejendomme. Disse ejendomme var unddraget den kommunale myndighed, den tvungne driftsmåde; her blev trevangsskiftet først indført, her begyndte man at forlade den ekstensive drift. Af sådanne "herresæder",

"seigneuries", "curtes nobilium" opstod der stedse flere. I Danmark kaldtes de "Ornum"; "Ornum" blev ikke "rebet" og ikke regnet til bymarken, og indtog i det hele en privilegeret stilling.

I de erobrede romerske provinser satte germanerne sig i besiddelse af en tredjedel eller halvdelen af jorden, og da de ikke var talrige blev hver enkelt andel betydelig.

Endnu en omstændighed bidrog til at undergrave den gamle ordning af landboforholdene og til at ødelægge den oprindelige lighed. Den enkelte bymand kunne ikke frit afhænde sin andel uden samtykke af de andre, der havde ret til at forlange, at fællesskabet atter overtog den: – men denne ret kunne ikke gøres gældende mod kirken. I disse den glødende tros dage skete det nu hyppigt, at de troende testamenterede alt hvad de ejede til kirken, ikke blot deres hus og have. Men også den andel i fællesjorden, der fulgte hermed. Abbedierne og bispestolene blev således medejere i fællesbesiddelserne. Dette var i afgjort strid med den oprindelige ordning. Kirken drog da sine andele ud af fællesskabet, lod dem indhegne, søgte at arrondere dem og lod dem opdyrke af kolonister og livegne. Allerede henimod udgangen af det niende århundrede tilhørte en tredjedel al alle Galliens jorder gejstligheden.

Da befolkningen voksede, måtte de oprindelige fællesmarker stedse mere stykkes ud, og efterhånden som udstykningen tog til, tabte de enkelte dele i betydning, og der savnedes tilstrækkelig kraft til at modstå lensvæsenets og kongedømmets anmasselser. Næsten overalt kom en stor del af fællesområdet i hænderne på fyrsterne. Fra det øjeblik af, da markarbejdet blev udført af lejede folk og livegne, blev agerdyrkning anset som et trællearbejde. De rige og mægtige familier nedlod sig ikke hertil, og de fri agerdyrkere tabte efterhånden i anseelse, også i deres egne øjne. De frie mænds måde at leve på undergik store forandringer som følge af kristendommens indførelse og kongedømmets oprettelse i det 4. og 5. århundrede. De tidligere bestandige krige mellem stammerne blev sjældnere, og der begyndte at råde en vis orden i samfundet. Bymændene levede ikke længere bestandig med våben i hænderne, og den germanske kriger forvandlede umærkeligt til den tyske bonde. De, der havde ejendomme, som de lod dyrke ved lejede folk, kunne leve uden at arbejde; de vedblev at øve sig i våbenbrug; de levede ligesom den gamle germanere af jagt og krig. Uagtet Tyskland ikke var blevet erobret, lykkedes det dem dog at få den samme overmagt over deres landsmænd som Gal-

liens erobrere over de galliske. Man ved endnu ikke med fuldkommen nøjagtighed, hvorledes det 2. århundredes fri bonde er blevet til det 13. århundredes livegne, men så snart de, der udelukkende gav sig af med markarbejde lagde våbnene tilside, medens de andre fremdeles øvede sig i våbenbrug, - måtte hine til sidst blive underkuede af disse. Dog er denne betydningsfulde forandring ikke overalt blevet gennemført på samme tid eller samme måde. Der er egne, hvor friheden og den gamle orden har holdt sig lige til vore dage.

Der er et andet spørgsmål, som heller ikke er ganske oplyst. Hvorledes er det lykkedes for lensvæsenet – denne hierarkiske ordning af over og underordnede klasser – i Tyskland at afløse en ordning, hvor ligheden var sikret ved jordens periodiske deling? Det, der er ejendommeligt for det feudale system, er lenet, "feudum", "beneficium" dvs. et gods, hvorover brugsretten overlades som godtgørelse for visse tjenester. Lensherren overdrog nyten – og brugen af en ejendom, mod at den, der modtog lenet, forpligtede sig til at følge ham i krigen eller påtage sig andre forretninger. Oprindelsen til lensvæsenet mener man at kunne spore i det romerske riges sidste tider.

Besidderne af de store romerske godser, "latifundia", indså at det i stedet for at lade jorden dyrke af slaver, der under tilsyn af en ofte upålidelig 'majordomus' arbejdede slet, ville være bedre at overlade driften til "coloni", hvem udbyttet skulle tilfalde, mod at de afstod en del af høsten. Disse folk var interesserede i at dyrke godt: når totaludbyttet var stort, kunne der blive mere både til dem og til ejerne. Således opstod de såkaldte "coloni medietarii", "métayers", halvforpagtere. De germanske livegne var, efter Tacitus's beskrivelse, stillet omtrent som de romerske "coloni". De havde alle deres bolig; herren fordrer kun en vis betaling i korn, kvæg osv. af dem. Også arveforpagtning blev almindelig: herren afstod den arvelige benyttelsesret over sit gods, mod at der svaredes ham dels en årlig afgift, dels en sum (indfæstning), hver gang en ny bruger tiltrådte. I arveforpagtningen og i halvforpagtningen genkender man den dobbelte ejendomsret, der var ejendommeligt for de afgiftspligtige len: lensherren beholdt en overhøjhed samt de ydelser, hvortil den gav ret; agerdyrkeren havde den arvelige brugsret. – Også det militære len kendte romerne. Ved rigets grænser, langs Rhinen og Donau, overlod Staten Jorder (agri limitrophi) til gamle Krigere, der forpligtede sig til krigstjeneste, hvis det blev nødvendigt; omtrent det samme system, som Østrig har indført i Militærgrænsen. De monarker af germansk oprindelse, under

hvilke lensvæsenet udviklede sig, efterlignede kun et system, de alt så i virksomhed.

En i byfællesskabet gammel skik indeholdt også en spire til det feudale system. Som vi har set, overlod man visse fortrinlige lodder som godtgørelse for udførelsen af visse bestillinger. Disse lodder var åbenbart en art len. Bestillingen, og som en følge deraf den medfølgende lod, gik ofte fra fader til søn. Der opstod heraf en bestræbelse for at indføre arvelighed, der også berørte de egentlige len, og som endelig sejrede under karlovingerne. Allerede på Karl d. Stores tid var uligheden blevet meget stor, og ejendommen havde ophobet sig på nogle få hænder, fordi småejerne ofte fandt sig foranledigede til at afstå deres selvejendomme og overtage dem i fæste eller forpagtning. Bønderne var ikke længere i stand til at forsvare deres Mark mod de mægtige; disse tilranede sig overhøjhedsret over hederne og skovene. Allerede i meget gamle dokumenter tales der om skovene, som om de tilhørte kongen. De store herrer indhegnede, navnlig for at sikre sig jagten, skovene og erklærede dem for "bannforsten". Disse anmasselser begyndte under de frankiske dynastier; men de blev navnlig hyppige i det 12. og 13. århundrede. Loven af 1861, der hæver livegenskabet i Rusland, fratager ved et pennestreg bønderne deres nedarvede ret til skovene, for at give godsejerne en udelukkende ret over dem.

I begyndelsen havde folket dommermagt; senere tilranede gods-ejerne sig også den. Marken, der oprindeligt havde været en lille uafhængig fristat, blev ved godsejernes og kongernes anmasselser efterhånden begrænset i den grad, at bøndernes kollektive brugsret over nogle græsgange og skove var det eneste, der agtedes – for så vidt der endnu var levnet noget af de gamle fællesgræsgange og fællesskove. Dette er reglen. På sine steder holdt den gamle frihed sig længere; om ditmarskerne siger endnu en krønike fra det 14. århundrede: "de lever uden herre og fører; de gør, hvad de vil." – Westerwold mellem Drenthe og Ems bevarede også sin frihed i lange tider; først i 1316 begyndte det at anerkende biskoppen af Münsters overhøjhed, idet der årligt sendtes ham en røget kapun for hvert hus; – de hollandske provinser Frisland og Drenthe vedligeholdte ligeledes længe deres uafhængighed; – i Andorra og i Schweiz's skovkantoner har den bevaret sig til vore dage. Disse og flere steder er dog kun undtagelser, der ikke kan svække reglen.

Et af de mærkeligste eksempler på lighedens undergang afgiver England, hvor byfællesskabet dog visselig også i gamle dage rådede. Vi ser i England, tydeligere end noget andet sted, hvorledes uligheden i jordbesiddelsen stedse bliver større. Endnu i 1786 taltes der i England 250.000 ejendomsbesiddere. Efter den nyeste optælling kun 30.760. Rigtigheden af dette tal er bestridt; men hvad der er sikkert, er, at det i alt fald er meget lille og at nogle provinser besiddes af kun fem eller seks personer. "Ved De," udbrød J. Bright i Birmingham d. 27. august 1866, "ved De, at det halve England ejes af halvandet hundrede personer? Ved De, at det halve Skotland tilhører ti à tolv personer? Ved De, at besiddelsen af grundejendom er et monopol, der stedse bliver mere eksklusivt."

Selv om uligheden ikke i andre lande har antaget samme omfang som i England gælder det dog overalt, at den store ejendom opsluger den lille. Heri ligger en stor fare for samfundsfreden. Kan man undre sig over at ejendomsretten under sådanne forhold i de besiddelsesløses øjne viser sig som et privilegium, der snart vil blive genstand for angreb?

Ejendomsretten i guldalderen og i den græsk-romerske oldtid

Fandtes byfællesskabet også i det gamle Grækenland og Italien? Ejedes jorden også her ligesom i det gamle Germanien af hele stammen i fællesskab? Mange forskere har benægtet det. Det ville ganske vist være påfaldende, om de græsk-romerske folk ikke skulle have kendt et system, der var gennemført hos alle andre folk.

Da grækerne og romerne trådte frem i historien, havde de allerede nået en civilisation der var mere fremskreden, mere moderne end germanernes på Tacitus tid. De havde da allerede for længe siden forladt hyrdelivet; de dyrkede korn, og var fuldstændigt gået over til agerbruget. Alligevel er det muligt at påvise talrige spor af en tidlige kommunistisk ordning. Paul Viollet har anstillet dybtgående undersøgelser herom, og er ad arkæologisk vej kommet til et resultat, der bekræfter, hvad nationaløkonomiske undersøgelser lader formode.

Også sagnet om en guldalder, hvor der ikke fandtes nogen privat ejendomsret, bestyrker formodningen om tilværelsen af en kommunistisk ordning i Grækenland og Italien i meget gamle dage. Sagnet om guldalderen er blevet ikklædt en poetisk skikkelse; men at de gamle

digtere her som på så mange andre punkter afmalte en svunden civilisations-tilstand, hvorom mindet har bevaret sig, bestyrkes af de resultater, hvortil undersøgelser om menneskehedens økonomiske historie er kommet. Oldtidens berømteste digtere skildrer, næsten med de samme ord, den lykkelige tid, da jorden var alles fælleseje. Plato taler også herom. Ja, endnu hos gamle historieskrivere finder vi steder, der viser, at selv på deres tid og i de af dem kendte lande var den kollektive ejendomsret endnu ikke ganske forsvundet. Diodorus fra Sicilien fortæller, at beboerne af Cnidus og Rhodus, flygtende for de asiatiske kongers tyranni, søgte tilflugt på de lipariske øer, hvor de gennemførte følgende samfundsordning: "De delte sig i to forskellige klasser: den ene skulle dyrke jorden, der blev erklæret at være fælleseje; den anden overdrog man forsvaret. Beboerne af øerne samlede på denne måde alle deres ejendomme under et, spiste sammen ved offentlige måltider, og levede i fællesskab i flere år. Senere delte de jorden på øen Lipara, hvor deres by var; men de andre dyrkede de fremdeles i fællesskab. Endelig besluttede de at dele alle øerne imellem sig for en tid af tyve år: efter dette tidsrums udløb skulle de fordeles ved ny lodtrækning. Altså: endnu da Diodorus skrev – dvs. under den første romerske kejser, var privatejendomsretten over jorden endnu ikke fuldstændig indført hos grækerne på de små lipariske øer: lige udenfor Roms porte brugte de den samme periodiske deling, som Cæsar og Tacitus fandt i Germanien. Efter Cæsars vidnesbyrd fulgte sververne et ganske lignende system. Strabo, Aristoteles o.fl. bekræfter, hvad Diodorus har sagt. Paul Viollet mener, at det kollektive ejendomssystem har efterladt sig dybe spor i det sydlige Italien lige ned til historisk tid. Hvad han anfører herom, er kun gisninger, men gisninger er ikke altid at foragte.

Også i fællesmåltiderne, *sussitia*, der var så udbredte hos alle gamle folk, ser Viollet, og sikkert med rette, et levn af det oprindelige fællesskab. Endnu i vore dage ser man jo i Schweiz fællesejendom og fællesmåltider følges ad. Viollet udtaler sig herom på følgende måde:

"Når man fortærer jordens frugter i fællesskab, så er grunden den, at jorden oprindeligt ikke betragtedes som individets ejendom, men som alles moder. "De samlede alle deres ejendomme under et og spiste i fællesskab ved offentlige måltider," skriver Diodorus fra Sicilien om beboerne af de små lipariske øer. Efter min mening åbenbarer disse værdifulde ord os oprindelsen til de offentlige måltider. Denne skik udledes af jordfællesskabet: den knytter sig så nøje dertil som

virkning til årsag, ja den tillader os at stige højere op, lige til de patriarkalske familiers omvankende liv. De offentlige måltider var en udbredt skik i Italien og i Grækenland. Efter Aristoteles's udsagn fik ønotrerne, da de forlod nomadelivet for at gå over til agerbruget, af deres konge Italus den skik at holde fællesmåltider; filosoffen ville have udtrykt sig nøjagtigere, når han havde sagt, at ønotrerne, efter at de havde fået faste boliger, bevarede, ikke antog, denne skik; thi den er efter al rimelighed et levn fra nomadelivet. Det vides, at endnu på Aristoteles's tid (c: omtrent 400 år efter Roms anlæggelse) holdt flere italienske folk fast ved denne gamle skik. At den på Kreta holdt sig i lang tid ved alle.

Hos spartanerne har de gamle offentlige måltider efterladt sig spor både i lovene og i sæderne. På den ene side bemægtigede lovgiverne sig hin gamle skik; de helligede den og slog den fast ved udtrykkelige påbud, der tvang alle borgere, selv kongerne, til at sætte sig ved det fælles bord; – på den anden side bevarede folket med ærefrygt mindet om disse gamle sædvaner, og ved siden af de lovbestemte måltider, *sussitia*, var der andre ganske frivillige sammenkomster, der med større renhed bevarede den gamle tradition. Dette spartanernes folkelige måltid, der er langt mindre kendt end det officielle, kaldtes *Copis*"

Aristoteles. der gentagne gange omtaler de offentlige måltider, betragter dem som et middel til at bevare ligheden.

Ikke blot har det oprindelige fællesskab givet sig udtryk i beretningerne om guldalderen og i visse aldeles kommunistiske institutioner, som fællesmåltiderne; det har også påtrykt forfatningen, lovene, sæderne og forestillingerne i oldtiden sit præg. I Grækenland ofres individet altid for staten, og de politiske skribenter, som Plato og Aristoteles søger bestandigt at opretholde lighed ved at sætte visse grænser for den individuelle virksomhed og navnlig for opdyngen af grundejendom på samme hænder. De store lovgivere, som Lykorg og Minos, anses for at have givet de forfatninger, man tillægger dem, et grundlag i en ny fordeling af ejendommen. Hvert øjeblik træffer man i de gamles skrifter på den tanke, at rigdommene skulle fordeles således, at der sættes grænse for en altfor stor ulighed, og det er i de gamles skrifter at Montesquieu og Rousseau har fundet denne tanke. Viollet bemærker med rette at den individuelle ejendomsrets oprindelse næsten overalt sættes i forbindelse med en fordeling af jorden, der anses for den første fordeling og som er en ligelig fordeling; og

heraf kan sluttes at inden denne første fordeling var jorden fælleseje, eller at i det mindste de, der sætter disse kendsgerninger i forbindelse med hinanden, troede, at den var det. Både i Grækenland og i Italien træffer vi hvert øjeblik på beretninger om en sådan fordeling.

Et yderligere bevis for det oprindelige jordfællesskab haves deri, at jorden, selv når den var blevet genstand for privat ejendomsret, ofte hverken måtte sælges eller borttestamenteres. Selv når det var tilladt at afhænde den, var det dog jævnlige forbudt at afhænde den til folk, der ikke hørte til landsbyen, medmindre landsbyens beboere gav deres samtykke dertil, og disse havde altid en fortrinsret til at tilegne sig jorden for den tilbudte pris. Mange gamle love forbyder såvel salg som borttestamenteringen af jorden, fordi jordbesiddelsen er almen interesse og ikke kan ordnes efter de enkeltes vilkårlige forgodtbefindende. "O, guder!" udbryder den døende, »er det da ikke hårdt, at jeg ikke må råde over min ejendom, således som jeg finder for godt, og bestemme, at denne skal arve mere efter mig end hin, fordi jeg holder mere af denne end af hin!" Men lovgiveren svarer: "Du, der ikke kan forlænge dit liv med en dag, ville det være rigtigt, om du afgjorde sådanne spørgsmål? Du er jo hverken herre over dine ejendomme eller over dig selv; du og dine ejendomme, alt tilhører din familie, det vil sige dine forfædre og dine efterkommere!" (Plato). Den atheniensiske ret forbød bestemt, lige ned til Solon, testamenter, og selv Solon tillod kun folk, der ingen børn havde, at testamenter. I Sparta var testamenteren i lang tid forbudt eller ukendt, og er først blevet tilladt efter den peloponnesiske krig. På en lignende måde forholdt det sig i Korinth og i Theben. Det er sikkert, at retten til efter behag at borttestamentere sine ejendomme, oprindeligt ikke anerkendtes som en naturlig ret.

Oprindeligt er det klanen, landsbyen, samfundet, der besidder jorden; senere er det familien. Familiefaderen er kun bestyrer af fædrenerarven: når han dør, afløses han af en anden bestyrer. Her kan der da ikke være tale om testamente, ja ikke engang om individuel arv. Familiefællesskabet har endnu holdt sig i Serbien. Sandsynligvis har alle folk gennemgået den samme udvikling. Det er romerne, der har opfundet testamentet.

Det oprindelige fællesskab var, da Sparta fremtrådte i historiens lys, ophørt at eksistere, og Grote og andre nyere historieskriver mente at have bevist, at Lykurg ikke har grundlagt denne berømte lighed, hvorom der har været talt så meget, men at der tvært imod i

den historiske tid bestandig har hersket stor ulighed i Sparta, og at der ikke er blevet foretaget nogen fordeling af grundejendommen før de demagogiske revolutioner i det 3. århundrede. Derimod kan der måske påvises en art familiefællesskab, og af det oprindelige fællesskab var der endnu spor, således de store kommunale besiddelser, Sparta havde, hvis udbytte til dels gik til fællesmåltiderne. Aristoteles bebrejder de spartanske lovgivere, at de ikke havde taget virksomme forholdsregler for at sikre ligheden. Befolkningen er, siger han, delt i rige og fattige; hele rigdommen er i hænderne på nogle få personer, der har uhyre formuer. Efter Aristoteles gik det så vidt, at på kong Agis den Tredjes tid var hele Lakonien kommet i hænderne på kun hundrede personer. Befolkningen tog hurtigt af, og Aristoteles så intet andet middel mod statens forfald end en fordeling af jorderne for at genoprette ligheden. Kampen mellem de rige og de fattige antog en sådan bitterhed, at de rige svor: "Jeg sværger at være folkets fjende og at tilføje det alt det onde, jeg kan!" I Sparta satte, som i andre græske stater, kongerne sig i spidsen for folket imod aristokratiet. Det var den demokratisk-socialistiske cæsarisme. Kong Kleomenes (238-222 f. Kr.) bragte det folkelige program i udførelse: gældens afskaffelse, ejendommens fordeling, indrømmelse af politiske rettigheder til alle der manglede dem. Laconien fordeltes i 15.000 dele, der tilfaldt periøkerne, og 4.500, der tilfaldt borgerne: Kleomenes efterfulgtes af andre "tyranner", der vedblev at undertrykke og plyndre de rige for at bevare folkegunsten. Spartas økonomiske historie, der går igen i andre græske stater, ligner i høj grad Roms. Sålænge ligheden holder sig, fordi familierne bevarer deres fædrearv, holder den politiske frihed sig. Såsnart de rige bemægtiger sig jorden, begynder klassekampen, og den ender med despotiets grundlæggelse og statens undergang.

Efter at romerne havde tilbagelagt byfællesskabets og familiefællesskabets standpunkt, grundlagde de – og de var de første, der grundlagde den – den individuelle, udelukkende ejendomsret over jorden, og på de grundsætninger, de slog fast hviler vore love endnu. Men næppe er den kviritiske ejendomsret grundlagt, før den truer staten og de demokratiske institutioner. Forgæves søger man at sætte grænser for den: den store ejendom opsluger den lille. Roms økonomiske historie er i virkeligheden et billede af kampen mod den kviritiske ejendomsrets omsiggriben.

Oldtidens filosoffer og lovgivere vidste fuldt vel af erfaring, at den politiske frihed og lighed ikke kan holde sig, undtagen når den hviler på den økonomiske lighed. I Grækenland havde man dog gjort nogle forsøg på at sætte grænser for uligheden; men da den kviritiske ejendomsret udviklede sig i Rom, undlod man endog at tage de forsigtighedsregler, grækerne havde udtænkt; tvært imod gjorde erobringen af nye landområder det muligt for den nævnte ejendomsret at udvikle sig efter stedse større omfang. Således fremvoksende den ulighed, der først ødelagde republikken og senere den romerske verden.

Romulus fordelte landområdet mellem de tre stammer; disse deltes i kurier og disse atter i centurier, der bestod af hundrede mænd, hvoraf hver fik 2 "jugera". Desuden blev en del af jorden henliggende som det offentliges ejendom, som græsgang, "pascua". Men da de to "jugera" knapt nok forslog til en families underhold., måtte også en del af "ager publicus" opdyrkes. Numa, Tullus Hostilius, Ancus Martius fordelte jorden i lige dele mellem borgerne. Servius Tullius befaler dem, der havde bemægtiget sig det offentliges jorder, at levere dem tilbage, og han giver dem, der ingen jord havde, syv "jugera", for at plebejerne ikke længere skulle dyrke andres men deres egen jord, og for at de fra nu af skulle være des modigere til at forsvare fædrelandet.

Meget hyppigt foreslog folketribunerne deling af de offentlige jorder; men patricierne forstod at få disse forslag til at strande. Ved den licinske lov blev det forbudt at besidde mere end 500 "jugera" af de offentlige jorder; hvad man besad derudover, skulle fratages en og fordeles mellem de fattige. De licinske love søgte at standse den forfærdelige tilbagegang i tallet på frie mænd; ved at forøge ejendomsbesiddernes tal ville man også forøge soldaternes og borgernes. De licinske love bidrog i høj grad til Roms storhed.

År 338, efter latinernes nederlag, fordeltes deres jorder mellem plebejerne, som fik to "jugera". Efter Pyrrhus's nederlag fik de syv. I året 200, da Scipio var vendt tilbage fra Karthago som sejrherre, gav man jord til hans soldater. I 172, efter ligurerne og gallernes nederlag, fandt ny uddeling af jord sted.

Men de fattige fik, trods de licinske love, ikke lov til at beholde deres "jugera", og det lykkedes de rige at skabe sig uhyre formuer. Cicero var ikke en af Roms mest velhavende borgere, og alligevel ejede han talrige landsteder, hvoraf er havde kostet 3.500.000 sester-

ser (735.000 Fr.) Crassus havde en formue på 100 millioner sesterser, og hans hustru, Cecilia Metella, er begravet i denne imponerende og pragtfulde grav, som man endnu ser tæt ved Rom på Via Appia. Sulla var rigere end Crassus. Man traf romerske borgere, der ejede indtil 20.000 slaver. Jorden dyrkedes ikke mere af frie mænd. Som en følge af krigene i fremmede lande solgtes slaverne til spotpris, og de frie mænd kunne ikke konkurrere med dem. De levede uden at bestille noget af det korn, der uddeltes til dem, og ved valgene solgte de deres stemme eller solgte sig som vidner.

Tiberius Gracchus genoptog i det væsentlige den licinske lov. En familiefader kunne, og denne gang med fuld ejendomsret, beholde 500 "jugera" offentlig jord og desuden 250 for hvert barn. Forsåvidt han måtte afstå noget, gaves der ham erstatning for udførte forbedringer. Den jord, som staten inddrog, skulle fordeles mellem de mest trængende borgere, hvem det forbødes fremtidig at sælge deres andel. Loven blev vedtaget, men for en stor del omgået. Cajus fremsatte atter lovforslaget, men uden bedre resultat. Det var næsten umuligt for staten at sætte sig i besiddelse af jord, der var blevet ranet for så længe siden, og som vanskelig lod sig udskille fra privatejendomme. For at målet skulle kunne nås, måtte man have udvist en stor energi og haft en sikker støtte. Det er bekendt, med hvilken behændighed patricierne forstod, idet de snart brugte list, snart magt, at skille sig ved graccherne, de største borgere og de mest klartseende statsmænd, Rom har frembragt.

Men en landbolov kunne ikke frelse Rom. Hertil krævedes der en række forholdsregler og en fast politik med det formål at kæmpe mod den store ejendom og genskabe den lille. Da erobringerne bestandig skaffede de rige ny jord og nye slaver, var det desværre umuligt at standse den stedse stærkere udvikling af "latifundia".

Efter graccherens død gennemførte de store i årene mellem 121 og 100 tre love, der havde til formål og resultat at begunstige udviklingen af store ejendomme. Den første tillod, i strid med de gracchiske love, at sælge den del af den offentlige jord, man havde fået. Dette førte til, at de fattige solgte deres andel, som de ofte ikke forstod at anvende, og at de rige lidt efter lidt bemægtigede sig hele "ager publicus". Den anden lov forbød enhver ny deling af "ager publicus". Den skulle forblive hos de daværende besiddere mod en godtgørelse, der skulle fordeles mellem borgerne; i stedet for at give disse jord, der ville have tvunget dem til at arbejde, gav man dem en pen-

gealmisse, der tilskyndede dem til intet at bestille og til at leve på det offentliges bekostning. Endelig afskaffedes ved den tredje lov selve denne godtgørelse, således at der nu af de gracchiske love kun var én bestemmelse tilbage, en bestemmelse, der udelukkende var i aristokratiets interesse, nemlig den, hvorefter besiddelsen af de offentlige jorder gik over til at blive ejendomsret.

Tribunen Apulejus Saturninus fik i året 100 en lov gennemført, der overlod de romerske borgere ejendomsret i det cisalpinske Gallien. Han lovede også hundrede "jugera" i Afrika til Marius's veteraner, men denne lov synes ikke at være blevet udført. Marius nøjedes med at give sine soldater fjorten "jugera", idet han sagde: "Gud forbyde, at nogen romer skulle finde et stykke jord for lille, der er stort nok til at skaffe ham føden."

I året 65 foreslog tribunen Servius Rullus en lov, hvorefter de i Asien, Afrika og Grækenland erobrede ejendomme skulle sælges, og udbyttet anvendes til i Italien at købe jord, der da skulle uddeles mellem borgerne. Cicero angreb dette lovforslag, og det lykkedes ham at få folket til selv at forkaste det. Tre år efter støttede Cicero den af Flavius foreslåede lov, hvorefter der skulle købes jord for derpå at grundlægge kolonier: men den blev ikke vedtaget.

Cæsar søgte at skaffe de fattige borgere, der havde mere end tre børn, jord ved at fordele "ager publicus" navnlig i Campanien, hvor den hidtil havde været bortforpagtet. Endvidere købtes der private ejendomme for de penge, Pompejus havde bragt ud af sine erobringer. Efter Svetonins blev denne lov udført, og 20.000 familiefædre fik jord.

Hver gang uddelingen af "ager publicus" blev gennemført på en alvorlig måde, havde den de heldigste virkninger, og ved at modsætte sig den bevirkede aristokratiet sin egen og rigets undergang. Plinius har sagt: "latifundia perdidere italiam." Ploven kørtes ikke mere i Italien, hvor alt arbejde blev udført af slaver. Nogle pragtfulde landsteder og uhyre græsgange afløste den rigdom i agerbruget, som, dengang da de små latinske, samnitiske, etruskiske bønder dyrkede jorden, havde underholdt blomstrende stæder.

For at pøbelen i Rom kunne leve og de stores pragt vedligeholdes, måtte de erobrede lande plyndres. Prætorer, prokonsuler og statsforpagtere kastede sig over provinserne som rovfugle, og ødelagde dem for at vedligeholde lediggangen i Rom. De frie borgere forsvandt. Den romerske verden, der bogstavelig fortæredes af sit pen-

gearistokrati, blev en bold for sine med fremmede og barbarer rekruttede hære. Det var soldaternes *pronunciamentos*, der afgjorde rigets skæbne. Da germanerne kom, havde byerne og landet mistet en stor del af deres beboere.

Siden republikkens begyndelse havde grundejendommen stedse mere og mere samlet sig på nogle få hænder. Plinius fortæller, at i fire provinser ejedes hele "ager publicus" af nogle få familier. En vandledning på seks romerske miles længde gennemskar kun elleve ejendomme, der ejedes af ni personer. "Hvorledes!" skriver Seneca, "et land, der har indesluttet et helt folk er for snævert for en enkelt ejendomsbesidder! Hvor langt vil I køre Eders plov, I, der ikke kan holde Eders ejendom indenfor en provins' grænser?"

Altså oprindelig ser vi et byfælleskab, der i Italien opretholder en talrig agerdyrkende og krigerisk befolkning, som lever under demokratiske og frie institutioner. Men i Rom opstår den absolutte individuelle ejendomsret, det *qviritiske dominium*, og et mægtigt godsejeraristokrati danner sig på dette grundlag. Lidt efter lidt bemægtiger det sig "ager publicus", fællesjorden, der endnu repræsenterede den gamle kollektive "Mark". De bestandige erobringer forøger uafbrudt aristokratiets rigdom og magt, idet de stedse tilfører det nye jorder og slaver til at dyrke dem. Forgæves søger man ved landbolove at genoprette de små frie agerbrugeres gamle klasse. Ved siden af de store ved slaver dyrkede ejendomme er der ingen plads for dem; det er ganske som i de nordamerikanske sydstater, hvor den lille fri ejendom ikke kunne holde sig ved siden af de store ved negere dyrkede plantager. Forgæves får plebejerne politiske rettigheder; da det ikke lykkes dem at benytte sig heraf som et middel til at skaffe sig ejendom, er den eneste fordel, de kan drage af stemmeretten, den at sælge den. Ejendommens koncentration i nogle få hænder forøger tallet på slaver og udtørrer derved den naturlige rigdomskilde: det fri og ansvarlige arbejde; og da den ødelægger denne stærke slægt af småejere, af fortrinlige soldater og gode borgere, der havde givet Rom herredømmet over verden, ødelægger den grundlaget for de republikanske institutioner. "Latifundia perdidere Italiam" – Romerrigets uundgæelige forfald retfærdiggør dette ord, der genlyder gennem århundreder som en advarsel til nutidens samfund. Den franske revolution og flertallet af kontinentets lovgivere har været besjælede af den ånd, der dikterede de liciniske og gracchiske love; de har villet skabe et folk af ejendomsbesiddere; det oprindelige fællesskab havde denne

virkning. Lige overfor den demokratiske bevægelse, der river os med sig, og lige overfor de lighedstendenser, der gærer i arbejderklasserne, haves der nu kun ét middel til at forebygge katastrofer og frelse friheden: vi må søge en ordening, der skaffer alle arbejdsdygtige borgere ejendom.

På byfællesskabet følger familiefællesskabet. Familiefællesskabet hos sydslaverne og i Middelhavet

Efterhånden som det, vi plejer at kalde "civilisation", udvikler sig, svækkes familiebåndene. Denne kendsgerning er så almindelig, at den kan betragtes som en lov for samfundsudviklingen. Sammenlign den romerske familie i oldtiden eller den russiske bondefamilie endnu i vor tid med den angelsaksiske familie i De Forenede Stater, hvor individualismens princip er drevet til det yderste! Hvilken forskel! I Rom og i Rusland har familiefaderen, patriarken, en despotisk magt over sine. Han bestemmer, hvorledes der skal arbejdes, og hvorledes udbyttet skal fordeles; han bortgifter sine døtre og sønner uden hensyn til deres tilbøjeligheder; han råder over deres skæbne og er deres behersker. I De Forenede Stater findes der derimod næsten slet ingen fædrene magt. De unge mennesker på fjorten, femten år vælger selv deres løbebane og handler på en fuldstændig uafhængig måde. De unge piger går frit ud, rejser alene, tager imod besøg af hvem som helst, vælger selv deres mand uden at spørge nogen om forlov. Snart er den nye slægt spredt for alle vinde. Individet udvikler sig således i hele sin kraft, men familiegruppen spiller ingen social rolle: den skærmer kun om børnene til det snart kommende øjeblik, da de flyver frit ud. Disse amerikanernes huslige sæder hører til det, der mest overrasker de fremmede.

I de gamle samfund er hele samfundsordenen koncentreret i familien. Familien har sine husguder, sine love, sine domstole, sin regering. Det er den, der besidder jorden. Fra slægt til slægt går fædrenerven. Folket består af en samling af uafhængige familier, der kun svagt er forenede ved et meget løst føderalt bånd. Udenfor familiegrupperne består staten ikke. I det græske *γενος*, i det romerske gens, i det keltiske *klan*, i det germanske *cognatio* – for at bruge Cæsars udtryk – overalt genfindes de samme træk. Den fælles nedstamning er overalt det sammenknyttende bånd. I fjerne tider, da staten ikke var udrustet med sin nuværende magtfuldkommenhed, ville individet ikke have kunnet forsvare sig, hvis det havde levet isoleret: i familien

finder det den hjælp og beskyttelse, der er uundværlig. Alle familiens medlemmer føler sig solidariske; forurettes et enkelt af dem, kræver de øvrige hævn.

Vi har set, at overalt, på Java og i Indien, i Peru og i Mexico, i Afrika og i Europa, er by- fællesskabet den første samfundsspire: det er landsbyen, der besidder jorden, og det er den, der ligeligt fordeler mellem alle en midlertidig brugsret over jorden. Senere, da fællesbesiddelsen med den periodiske fordeling kom i forfald, gik jorden dog ikke øjeblikkeligt over til at blive de enkeltes private ejendom; men den blev en under samme tag levende families uafhængelige arvegods. Det er ikke muligt overalt at påpege dette "overgangsøjeblik" i den lange økonomiske udvikling, der har ført jordbesiddelsen fra det oprindelige fællesskab til det quiritiske dominium; men vi ser det endnu i vore dage i live hos sydslaverne. Vi har omstændelige beretninger om dette system i middelalderen, og selv efter at det er forsvundet; har det efterladt talrige spor i sædvanerne og lovene. Således var det almindelig forbudt at afhænde jordegodset uden familiens samtykke. Oprindeligt var testamenter ganske ukendt; thi de gamle folkeslag forstod ikke, hvorledes en mand kunne have ret til at træffe bestemmelse om, hvorledes der efter hans død skulle forholdes med en ejendom, hvis overdragelse under den patriarkalske ordning afgjordes i overensstemmelse med sædvanens hellige myndighed; selv senere, da testamentet indførtes, kunne testator kun træffe bestemmelse over, hvad han havde erhvervet, ikke over hvad han havde arvet: han er uindskrænket herre over, hvad han har skabt ved eget arbejde og egen flid, men fædrenegodset er et arveligt udbytte af familiens samlede arbejde og han må overdrage det, således som han har fået det. I mange lande ser vi, til en vis tid, at loven tillader testator frit at råde over, hvad han selv har erhvervet; men arvegodset har han snarere bestyret som befuldmægtiget for familien end som absolut ejer, og her standser derfor hans magt. Grunden til disse bestemmelser er, at samfundsordenen til sit grundlag har familier, der betragtes som vedvarende foreninger, og hvis bevaring man ønsker at sikre. Den samme grund var skyld i, at man udelukkede kvinderne fra arveretten over jorden: man måtte forhindre, at de ved giftermål bragte jorden over i en fremmed families besiddelse. Kvinderne havde kun ret til en andel løsøret, til en medgift, ikke til jordegodset.

Ligesom ingen under byfællesskabets system uden de øvrige bymænds samtykke kunne råde over sin egen ejendom – huset og det

indhegnede rum – således var det senere ikke tilladt at afhænde jordegodset uden hele familiens samtykke. Opfyldtes denne betingelse ikke, betragtedes afhændelsen som ugyldig, og handelen måtte gå tilbage. Grundlaget for familiens tilbagekøbsret, der i Ungarn holdt sig ned til de nyeste tider, er det gamle princip, hvorefter familien har overhøjhedsret. Når familien kunne købe godset tilbage, er grunden åbenbart den, at den havde en højere ret, som ved salget var blevet miskendt.

I fideikommis'erne og majoratsgodserne, hvor besidderen egentlig kun har en brugsret, haves den aristokratiske form for familiefællesskabet: godset er fremdeles familiens uafhængelige og udelelige besiddelse; kun er der her den ejendommelighed, at det kun er den ældste, der nyder godt af det, ikke alle familiens medlemmer i fællesskab.

Lad os først betragte familiefællesskabet hos sydslaverne, senere vil vi se, hvorledes det var ordnet i middelalderen i Frankrig.

Slaverne, der måske kom ind i Europa før germanerne, hare dog længere end disse bevaret de oprindelige tiders skikke og indretninger. Da de første gang viser sig i historien; skildres de som et folk, der hovedsagelig lever af udbyttet af sine hjoeder, som et meget blidt men, tappert folk, der i en påfaldende grad elsker musik. De var altså endnu et hyrdefolk, ihvorvel de for størstedelen havde opgivet nomadelivet. Jorden tilhørte "gmina" – det tyske "gemeinde", kommune – der hvert år på generalforsamlinger (vietza) foretog fordeling af den mellem alle stammens medlemmer. Den årlige besiddelse tilstodes de patriarkalske familier i forhold til det antal personer, hvoraf de bestod. Hver familie styredes af en høvding, Hospodar, som den selv valgte.

Den gamle slaviske historieskriver, Nestor, roser navnlig denne slavernes stærke familiefølelse, hvortil samfundet støttede sig. Denne følelse var, siger han, deres største nationaldyd. Den, der løsgjorde sig for familiebåndet, betragtedes som en forbryder, der havde krænket. naturens helligste love. Den enkelte havde kun rettigheder som medlem af familien. Denne var i sandhed den oprindelige samfundsenhed, og i dens midte rådede det ublandede fællesskab – "omnia erant eis communia", som en gammel krønikeskriver siger.

De gamle folkedigtninger, hvis opdagelse i Königinhof i Böhmen har givet den litterære Tjekkiske bevægelse et stød fremad, viser os

den gamle familieordning. I det digt, der bærer navnet "Libusin sud" (libusas dom), strides to brødre, Staglav og Hrudos, om en arv, og denne forbrydelse er så skændig, at Moldau sukker, og en svale på Visegrads højder jamrer sig derover. Dronning Libusa udtaler da sin dom: "Brødre, sønner af Klen" siger hun, "nedstammende fra en gammel familie, der kom til dette velsignede land med Tschek, efter at have overskredet tre floder – I må enes som brødre om eders arv, og I skal besidde den i fællesskab efter vor gamle rets hellige traditioner. Familiefaderen styrer huset, mændene dyrker jorden, kvinderne tilvirker klæder. Hvis husets høvding dør, bevarer alle børnene ejendommen i fællesskab og vælger en ny høvding, der på de store dage har forsæde i Rådet sammen med de andre familiefædre."

I Polen, i Böhmen, ja selv hos slovenerne i Kärnten og Krain forsvandt familiefællesskabet i middelalderen under romerrettens indflydelse. Sydslaverne undgik, tildels på grund af den tyrkiske erobring, denne indflydelse og tænkte kun på omhyggeligt at bevare deres gamle skikke og uafhængighed. Her finder vi da familiefællesskabet bevaret i dets renhed. Endnu i vore dage er det grundlaget for landboordningen hos sydslaverne, lige fra Donaus bredder til hinsides Balkan. I Slavonien, Kroatien, Serbien, Militærgrænsen, Bosnien, Bulgarien, Dalmatien, Herzegowina og Montenegro genfindes den gamle ordning med de samme træk.

Når undtages byerne og denne snævert begrænsede del af det dalmatiske kystland, hvor venetiansk indflydelse fik romerretten til at trænge ind, har historiens omskiftelser – der kastede den ene halvdel af det gamle slaviske rige under det tyrkiske, den anden under det ungarske åg – og forskellighederne i politiske institutioner, der var en følge af denne deling, ikke berørt landboernes skikke: skjulte i mørket har de, uden at tiltrække sig erobrernes opmærksomhed, kunnet holde sig. Først i en nyere tid er det, at der, for eksempel i Serbien, ved lov er truffet bestemmelser om familiefællesskabet. På andre steder er principperne de samme, fordi de nationale traditioner ligner hverandre. Overalt blandt sydslaverne kunne dronning Libusa rejse sin retfærdigheds trone og under høvdingernes bifald forkynde den samme dom som fordem i striden mellem Staglav og Hrudos på Visegrads høje.

Lad os nu lidt nærmere betragte denne mærkelige institution, der giver grundejendommen her en så forskellig form fra den, den har i occidenten. Familien, dvs. efterkommerne af den samme forfader, der

bebor det samme hus eller den samme indhegnede ejendom, der arbejder i fællesskab og i fællesskab nyder udbyttet af arbejdet, ejer også i forening jorden. Dette fællesskab kaldes af tyskerne "Hau-skomminion", af slaverne "druzina", "drutzvo" eller "zadruga" – ord, der betyder omtrent forening. Familiens hoved kaldes "hospodar" eller "starshina". Han vælges af foreningens medlemmer. Han bestyrer de fælles anliggender, køber og sælger i foreningens navn, repræsenterer den overfor tredjemand og overfor staten, afgør de stridigheder, der måtte opstå i familiens midte, og er formynder for de mindreårige. Han bestemmer, hvilke arbejder der skal udføres, efter aftale med familiens medlemmer, hvis mening altid afæskes i vigtige sager. Han har den udøvende magt, mens familiens medlemmer har den lovgivende; her findes altså i det små en fri parlamentarisk regering. Den myndighed, familiens hoved udøver, er langt mindre despotisk end i den russiske familie; uafhængighedsfølelsen er langt mere udviklet hos sydslaverne. Den Hospodar, der ville handle på egen hånd uden at rådspørge sine medforenede, ville blive afskyet. Når han føler at han bliver gammel, nedlægger han i almindelighed sine forretninger i overensstemmelse med det serbiske ordsprog: "den, der arbejder, er også den, der skal styre." Det er ikke altid den ældste, der synes at være bedst skikket til at styre de fælles interesser. Oldingene agtes, og man lytter gerne til deres råd; men man ser ikke op til dem med en sådan næsten hellig ærefrygt, som man gør i Rusland. Hospodarens hustru eller en anden af familiens midte udvalgt kvinde styrer husholdningen og tager sig af de huslige interesser.

En sådan forenings bolig består af et temmeligt stort antal bygninger, der ofte, navnlig i Serbien og Kroatien, hvor der endnu findes store egeskov, helt er bygget af træ. I et indhegnet rum, der omgærdes enten af levende hegn eller af stakitværk, ser man først hovedbygningen, der bebos af hospodaren og hans børn og undertiden af endnu et ægtepar med sit afkom. Her finder man storstuen, hvor familien indtager sine måltider i fællesskab, og hvor den om aftenen samles til aftenlæsning⁴. I tilstødende bygninger har andre familie-

⁴ Alle, der har set det serbiske familieliv, er blevet rørte over den broderlige ånd hvoraf det er besjælet. I sin fortrinlige bog "Serbien" (Leipzig, 1868) beskriver Kanitz det således: "Om aftenen samler hele familien sig i Starshinas hus om den store fællesarve, hvor en livlig ild knitrer. Mændene forfærdiger værktøj til deres arbejde; kvinderne spinder hør; børnene leger ved forældrenes fødder og beder bedstefader fortælle dem historien om Cartro-

medlemmer deres værelser. Starshinas hus er i Serbien kendeligt ved et meget højt og meget spidst tag, der er beklædt med tagspån. Det er omhyggelig hvidtet, og indeholder foruden fællesstuen 2 til 4 sovekamre. De andre husstande har tarveligere små boliger, der er bygget på pæle i en vis højde over jorden som laderne i kanton Valais. Undertiden opfører unge familier sig en særskilt bolig i det indhegnede rum, uden dog at træde ud af foreningen. Ved siden af findes stald- og ladebygninger, vognrum, tørrepladser, hvilket i forening udgør et temmelig betydeligt bygningskompleks. Hvert fællesskab består i almindelighed af 10 til 20 personer, kun undtagelsesvis af 50 til 60.

Hidtil har befolkningen ikke været i meget stærk tilvækst. Nye slægter afløser de gamle uden at medføre væsentlig forandring i forholdene. I de familiefællesskaber, jeg har besøgt i Kroatien og i militærgrænsen, fandt jeg i almindelighed tre generationer forenede under samme tag: bedste- forældrene, der nu har trukket sig tilbage fra arbejdet, sønnerne, der arbejder og hvoraf en er Hospodar, endelig børnebørn i forskellige aldre. Hænder det, at en familie bliver for talrig, deler den sig og danner to fællesskaber. Vanskeligheden ved at sætte bo, ønsket om at bevare familiens velstand og det hele fælles liv hindrer altfor tidlige ægteskaber. Mange unge mennesker søger plads i byen, tager tjeneste i hæren eller søger fri virksomhed. Men så længe de ikke definitivt har fæstet bo andetsteds, har de ret til at træde ind i det fælles hjem. De unge piger, der gifter sig, går over i den familie, i hvilken de indgiftes. Undertiden, men kun sjældent, når der er mangel på arbejdskraft, kan manden træde ind i sin hustrus familie, hvor han får de samme rettigheder som de øvrige medlemmer af fællesskabet.

Oftentimes overlader man for et år de enkelte husstande udelukkende brugsret over en lille mark, hvis udbytte da tilhører dem alene. Her

jan eller om Marko Kraljewitch. Så griber Starshina sin "guzla" og giver sig til at synge, idet han akkompagnerer sin sang med ensformige toner. På heltesangene følge sagaer, og alle beretter i ildfulde ord om fædrelandets lidelser og om dets kampe for uafhængigheden. Således er det fælles hjem et sted, hvorhen alle føler sig draget, hvor individets kærlighed til familie og fædreland vækkes og næres, og hvor alles begejstring for den serbiske nations storhed, velstand og frihed opildnes." Visselig kan statistikeren ikke med sine tal beregne den lykke og tilfredshed, der øses i det serbiske familieliv. Visselig bør man, når man taler om disse kommunistiske forhold, ikke overse deres moralske indflydelse.

sås hør og hamp, der, når kvinderne har spundet det, afgiver det fornødne tøj til familien. Kvinderne spinder også ulden af deres får på en håndten, som de kunne arbejde på, alt medens de går eller vogter kvæget. Heraf væves disse hvide og brune uldtøjer, som sydslaverne næsten udelukkende bærer. Kvindernes hvide klæder, der er broderede med de livligste farver efter mønstre, som minder om orienten, gør en fortryllende virkning. Hver enkelt familie tilvirker således næsten alt, hvad dens meget få og beskedne fornødenheder kræver. Der sælges noget kvæg og en del svin, og der købes nogle manufakturartikler. Udbyttet af agerbruget fortæres i fællesskab eller fordeles ligeligt mellem de enkelte husstande; men udbyttet af industriarbejdet tilhører de enkelte. Således kan hver enkelt skabe sig en lille formue, ja han kan endog for egen regning holde en ko eller nogle får, der kan græsse sammen med fælleshjorden. Privatejendommen findes altså her; men den strækker sig ikke over jorden, der vedbliver at være familieforeningens fælleseje.

Familieforeningens jord har et gennemsnitligt omfang af 25-50 "Joch" (c: omtr. 7 à 14 td. land). Besætningen består i almindelighed af nogle par okser eller heste, 4 à 8 køer, en del ungvæg, en snes får og svin og en stor mængde fjerkræ. Dette forslår i almindelighed til en families underhold. Er høsten usædvanlig rigelig, sælger Starshina hvad der overstiger familiens forbrug, og aflægger regnskab for den anvendelse, han giver de således indvundne penge. De enkelte personer eller husstande anskaffer sig for udbyttet af deres industrivirk-somhed eller private agerbrug de luksusgenstande, som de ikke vil undvære. På visse steder skiftes kvinderne hver uge med at besørge husarbejdet: gå i køkkenet, besørge bagningen, malke køerne, kærne smør osv. Den midlertidige husbestyrerinde kaldes "Redusa" dvs. "den, hvis tur det er", "den, der har uge".

De familier, der bebor den samme landsby, er altid rede til at hjælpe hverandre. Når et påtrængende nødvendigt arbejde skal udføres, slår flere familier sig sammen, og arbejdet udføres med almindeligt liv; det er en slags fest. Om aftenen synger man folkeviser til "Guzlas" toner eller danser på græsset under de store ege. Sydslaverne holder meget af at synge; de har mange fornøjelser, og deres liv synes lykkeligt. Grunden er, at deres stilling er sikret, og at de ikke har så mange bekymringer som vestens folk, der forgæves bestræber sig for at tilfredsstille de stedse talrigere og mere forfinede fornødenheder. Under disse primitive samfundstilstande hvor jorden bestandig

forbliver i den samme families eje, ønsker man ikke at berige sig eller at hæve sig op af sin stand. I familiens skød kan alle leve, som deres forfædre levede, og mere forlanger de ikke. Disse arvebestemmelser, der foranlediger så mange stridigheder mellem nære slægtninge, denne bondens hidsige attrå efter at arrondere sin ejendorn, denne uro hos proletaren, der lever fra hånden i munden, denne forpagterens frygt for at hans afgift skal blive forhøjet, denne i vore dage så almindelige ærgerrighed efter at opnå en højere stilling – alle disse forstyrrende forhold, der andetsteds bringer uro i sjælene, er her ukendte. Tilværelsen henglider fredeligt og ensformigt. Befolkningens tilstand og samfundsordning forandrer sig ikke; det, man kalder fremskridt, findes ikke her, og der gøres intet forsøg på at komme hen imod en bedre eller anden tilstand, fordi man ikke forestiller sig, at det er muligt at forandre den overleverede orden.

Når en person dør, er det kun hans efterladte løsøre, der er arv. Hans børn har ret til en andel i udbyttet af jordegodset, ikke i kraft af en arveret, men i kraft af en personlig ret. Det er ikke, fordi de repræsenterer den afdøde, men fordi de arbejder sammen med de andre for at udnytte den fælles ejendom, at de får del i nydelsen af hvad den afkaster. Ingen kan ved gave eller testamente råde over en del af jorden, fordi ingen er virkelig ejer: det er kun en art brugsret der haves. Kun i det tilfælde, at alle familiens medlemmer er døde på en nær, har denne sidste overlevende ret til at råde over ejendommen, som han vil. Den, der forlader det fælles hjem for at tage fast ophold andetsteds, mister alle sine rettigheder. "Den unge pige, der gifter sig, modtager en medgift i forhold til familiens midler, men hun kan ikke kræve nogen andel i fædrenejorden. Denne er, ligesom majoratsgodserne, det faste grundlag, hvorpå familien støtter sig, og må derfor hverken kunne formindskes eller deles. Enken får fremdeles sit underhold, men til gengæld er hun forpligtet til at arbejde. Gifter hun sig igen, træder hun ud af fællesskabet og har kun ret til en medgift. Den, som i størst grad har bidraget til at forøge Drugas rigdom, har krav på en større andel af den, hvis han træder ud af fællesskabet.

På visse steder blandt sydslaverne har loven godkendt de sædvaner, der styrer familiefællesskaberne. Loven af 7. Maj 1850, der giver bestemmelser om militærgrænsens civilorganisation, har fuldstændig sluttet sig til den nationale institutions principper; det eneste, der er ejendommeligt for militærgrænsen, er forpligtelsen til at bære våben, som påhviler alle dem, der i fællesskaberne har ret til en udelelig an-

del af jorden. I de den ungarske krone undergivne lande, Kroatien, Slavonien, har de borgerlige love slet intet hensyn taget til de nationale skikke vedrørende fællesskaberne, og civilisationens indflydelse har her i det hele rokket stærkt ved dem. I Serbien er der derimod blevet givet dem lovskraft; dog har loven hos romerretten lånt visse principper, der – hvis de gennemførtes – nødvendigvis ville medføre institutionens undergang: Loven tillader således medlemmerne af fællesskaberne at give deres andel i fællesgodset i underpart for personlig gæld, så at kreditor kan gøre sig betalt af denne andel – en tilfaldelse, der fuldstændigt strider såvel med traditionen som med andre bestemmelser i loven. I Bosnien, Bulgarien og Montenegro har loven ikke fastslået den nationale skik; men jo mere befolkningerne er blevet undertrykte, des fastere har de sluttet sig hertil. Instinktmæssig slutter menneskene sig sammen for at gøre modstand mod, hvad der truer deres tilværelse: familiegruppen kunne langt bedre end det enstående individ forsvare sig mod det tyrkiske herredømmes streng-
hed; vi ser da også, at familiefællesskaberne her har bevaret sig bedst og at de her endnu er samfundsordenens grundlag. I Dalmatien har fællesskaberne, uagtet loven nægter dem sin beskyttelse, kunnet holde sig lige ned til vore dage på sine steder i det indre af landet; i byernes nærhed er familieånden derimod svækket; dog nævner man, selv i byerne, nogle store og rige familier, der endnu følger Zadrugas kommunistiske system.

De mest fremragende mænd blandt sydslaverne, som Ban'en Jel-latchich, Ærkebiskoppen i Agram, Haulik, Strossmayer, den veltalende biskop i Diakowår, og fremfor alle Utiesenowitch, har rost fordelene ved deres lands agrarsystem. Og her findes virkelige fordele. Dette system er ikke – som byfællesskabet med de periodiske delinger – nogen hindring for anvendelsen af kapital i landbruget: hver familie har jo sin fædrenejord, som den er lige så interesseret som en individuel ejer i at gøre frugtbringende. Såvel faren ved de engelske *latifundia*, som ved den franske jord- udstykning, der er drevet så vidt, at et rationelt landbrug vanskeliggøres, undgås her: de serbiske love, der opretholder familiefællesskaberne, giver agerbrugene en passende størrelse, samtidig med at de giver hver mand part i den ejendom, han søger at udnytte. – Støder der noget til, bærer familieforeningen det langt lettere end de isolerede familier: bliver et medlem af familiefællesskabet syg eller udskrives han til militærtjeneste, overtager et andet medlem hans forretninger, og alt går uforstyrret sin

gang; men mister hos os manden sit arbejde, synker han og hans ned i elendighed og falder det offentlige til byrde. Hos sydslaverne, hvor Zadruga-systemet findes, haves der ingen understøttelsesforeninger og fattigvæsen. Arbejdet er ikke – som hos os – en vare, der som alle andre må finde sig i udbuds- og efterspørgselslovens hårdhed. Pauperisme og elendighed kendes ikke her. – Familieforeningerne gør det også muligt at gennemføre en større arbejdsdeling i agerbruget, hvoraf følger en betydelig besparelse af tid og kraft: i tre isolerede husholdninger må der tre kvinder til at tage sig af de huslige sager, tre mænd til at sælge og gøre indkøb, tre børn til at vogte kvæget. Forener disse tre husholdninger sig til en Zadruga, forslår en kvinde, en mand og et barn, og de øvrige kan påtage sig andre indbringende arbejder. De forenede ville også arbejde med større kraft og påpassenhed end lejede folk. – Familiefællesskaberne samler kapital og arbejde i de samme hænder – Noget man i occidenten i nyere tider har søgt at opnå ved hjælp af produktionsforeninger. Men der er den forskel, at de fra umindelige tider eksisterende familiefællesskaber, som med større held end vore produktionsforeninger har gennemført det kooperative system i agerbruget, ikke blot hviler på interessen, men også på den kærlighed og tillid, der skabes ved blodets bånd. – Forbrydelser er mindre hyppige hos sydslaverne end i de øvrige dele' af det østrig-ungarske rige; thi hvor Zadruga'en findes, kendes elendigheden ikke, og familielivet i Zadruga'en holder manden borte fra kroen og øver i det hele en forædlende iudflydelse. – I Zadruga'en går de gamle traditioner fra slægt til slægt; samfundsordenen finder her en mægtig støtte; den revolutionære ånd kendes ikke. – disse foreninger er endvidere et nyttigt mellemed mellem individet og kommunen; de forbereder til det politiske liv; den måde, hvorpå de styres, har ikke så lidt tilfælles med den kommunale forvaltning; de er en forskole i det parlamentariske system. – Gensidig hjælpsomhed, frivillig disciplin, forenet arbejde for et fælles mål, broderkærlighed er dyder, der udvikles i Zadruga'en. Havesygen kæmper ikke her med blodets røst: med sorgen over faderens død blander sig ikke tanken om den arv, der er at vente. Pengejagt forgifter ikke sjælen; de naturlige følelser kommer til deres ret.

Har vi for stærkt rost fordelene ved familiefællesskabet og givet et for smilende billede af den patriarkalske tilværelse, man der fører? Vi tror det ikke. Man behøver kun at besøge de slaviske lande syd for Donau, og man vil nøjagtig genfinde den samfundsordning, vi har

beskrevet. Og dog – denne ordning styrter, trods sine fordele, sammen og forsvinder overalt, hvor den kommer i berøring med de nye ideer: thi disse institutioner passer kun for de oprindelige tiders stationære tilstand, men kan vanskelig udholde de samfundsforhold, hvor menneskene både vil forbedre deres kår og den politiske og sociale ordning, hvorunder de lever. Denne higen efter at arbejde sig i vejret og denne stedse tiltagende nydelsessyge, der bevæger nutiden, er uforenelig med familieforeningerne, hvor enhvers skæbne er fastslået og ikke kan være meget forskellig fra de andres. Er først ønsket om at berige sig vakt, kan mennesket ikke længere udholde Zadruga'ens åg, hvor let det end er: han vil bevæge sig, handle og virke på eget ansvar. Sålænge uegennyttighed, broderkærlighed, lydighed mod familiehovedet, gensidig overbærenhed findes, er det fælles liv muligt, og selv kvinderne finder behag i det; men forsvinder disse følelser, bliver samlivet uudholdeligt, og hver enkelt husstand søger at få sin egen uafhængige bolig for at unddrage sig fra det fælles liv, og til Zadruga'ens fordele bliver der, hvor store de end er, ikke længere taget noget hensyn. Leve efter eget tykke, arbejde for sig selv, drikke af eget glas – det er det, som man fremfor alt attrår. Uden tro kan de religiøse samfund ikke bestå. Svækkes familiefølelsen, må Zadruga'erne forsvinde. Vi ved ikke, om de folk, der fredeligen har levet i ly af disse patriarkalske institutioner, en gang vil vinde en mere glimrende eller lykkeligere stilling; men det synes sikkert, at de, som det tabte paradisis Adam, vil betræde en ny løbebane og nyde det uafhængige livs fortryllelse, trods dets ansvar og farer.

Vi tror, at nationaløkonomen ikke uden beklagelse kan se dem forsvinde.

Familiefællesskaber, der ganske ligner de sydslaviske, fandtes i middelalderen over hele Frankrig. Med hensyn til den måde, hvorpå de er fremstået, - er der en del meningsforskelle: nogle påstår, at de med et slag er fremstået, fuldt udviklede, som et korrelat til lenene; andre mener, at de skyldes kristendommens indflydelse og at de er dannet efter de religiøse samfunds, navnlig klostrenes mønstre. Dette er en vildfarelse. Familiefællesskaberne, der ikke er ejendommelige for Frankrig eller for middelalderen, men som genfindes hos de forskellige folkeslag til forskellige tider, har ganske naturligt udviklet sig af de tidligere tiders kommunistiske ordning. Oprindeligt foretoges der jo, som vi har set, periodiske fordelinger af jorden; men jor-

den blev fordelt, ikke mellem de enkelte individer, men i almindelighed mellem familierne eller familiegrupperne. Cæsar bekræfter jo dette for germanernes vedkommende med disse tidligere citerede mærkelige ord: "Ingen ejer jorden for sig, men øvrigheden og høvdingerne fordeler hvert år jorden mellem klanerne og mellem de i forening levende familier." På mange andre steder genfinder vi en lignende ordning. Det skete da ganske naturligt, at da den oprindelige periodiske fordeling mellem familieforeningerne ophørte, vedblev disse foreninger at besidde jorden, og fortsatte, modstående alle omvæltninger, ubemærket deres tilværelse, indtil de endelig henimod udgangen af middelalderen henledte de lovkyndiges opmærksomhed på sig. Men indrømmes må det, at det feudale system begunstigede deres bevaring, da de både var i bøndernes og herrernes interesse. Bønderne sikrede de brugen af et stykke jord, og herrerne afgav de god garanti for de skyldige afgifters betaling og hoveriets ydelse: alle foreningens medlemmer var jo solidariske; hvis et af dem svigtede, måtte de andre betale. Af dokumenter fra middelalderen fremgår det også, at herrerne søgte at begunstige dannelsen eller bevaringen af sådanne foreninger.

Disse middelalderlige fællesskaber hvilede på samme principper som den serbiske Zadruga. Jorden dyrkedes for fælles regning, men det tillodes de enkelte deltagere at skabe sig en lille spareskilling ved forskellig industrivirksomhed. De vigtigste og fleste fornødenhedsartikler produceredes af selve foreningen. Den fælles bolig var udstrakt og sammensat af flere sammenhørende bygninger, lige overfor hvilke laderne og staldene rejste sig. Den kaldtes "cella", hvilket ord genfindes i en mængde stednavne: la Celle-Saint-Cloud, Mavrissel, Courcelles, Vaucel. Deltagerne i disse foreninger kaldtes "compains", "compani", fordi de levede af samme brød, "partçonniers", fordi hver havde sin andel i udbyttet, "frarescheux", fordi de levede som brødre og søstre. Samfundet benævnedes "compagnie", "coterie", "fraternité." Oprindeligt bestod disse foreninger kun af deltagere, der nedstammede fra en fælles forfader; senere, under det feudale systems indflydelse, optoges også fremmede. Deltagerne arvede hverandre; endog deltagere, der ikke hørte til familien tog arv fremfor nære slægtninge, der stod uden for foreningen. Det er blevet sagt, at denne strenge, tilsyneladende imod familien rettede bestemmelse netop overholdtes i dens interesse: – for således at tvinge den til at holde sammen. I 1788 besøgte Legrand d'Aussy flere af disse foreninger. I

sin "Voyage en Auvergue" har han givet følgende beskrivelse af dem:

"Omkring byen Thiers findes midt ude på landet en del spredte huse, der bebos af bondeforeninger, hvoraf nogle giver sig af med knivsmede arbejde, medens andre er jordbrugere. Foruden disse særskilte og enelliggende boliger er der andre mere befolkede, der i forning danner en lille landsby, og hvor det fælles liv er endnu fortroligere. Landsbyen bebos af de forskellige grene af en agerdyrkende familie, hvis medlemmer i almindelighed gifter sig indbyrdes, og som under ledelse af en valgt og afsættelig fører danner en art republik, hvor alle arbejder er fælles, fordi alle personer der er lige. – Der er i omegnen af Thiers flere sådanne republikanske familier, Tarante, Baritel, Terme, Guittard, Bourgade, Beaujeu osv. De to førstnævnte er de talrigeste; men den ældste såvel som berømteste er familien Guittard. Den af denne familie beboede landsby ligger en halv lieu nordvest for Thiers. Den hedder Pinon, og dette navn har der på egen fortrængt familiens eget navn: man kalder dens medlemmer pinon'erne. I juli 1787, da jeg besøgte dem, udgjorde de fire grene eller fire husstande, i alt nitten personer, mænd, kvinder og børn. Da det imidlertid ikke var tilstrækkelig mange mænd til at bestride de forskellige arbejder, var der tretten tjenestefolk hos dem, så at befolkningen altså i alt udgjorde 32 personer. Det vides ikke bestemt, når denne lille landsby blev grundlagt; sagnet beretter, at det skete i det tolvte århundrede. Bestyrelsen i dette samfund er faderlig, men den vælges dog: alle medlemmerne forsamler sig, og ved stemmeflerhed vælges en maître, der, som hele familiens fader har at tage sig af alle dens anliggender. Denne husbond opkræver penge, sælger og gør indkøb, bestemmer hvad der skal gøres i stand, giver hver især sit arbejde, ordner alt vedrørende husene, høsten, horderne; kort sagt: han er som en familiefader. Dog er der denne forskel mellem denne fader og andre fædre, at han, fordi han kun udøver sin myndighed i følge en ham bevist tillid, er ansvarlig lige overfor dem, der har overdraget ham denne myndighed, og at han kan miste den, ligesom han har opnået den; hvis han misbruger sin plads, hvis han bestyrer slet, samler foreningen sig på ny og afsætter ham. Man har eksempler på denne strenge retfærdighed. – De indre husforretninger er overdraget en kvinde. Hun tager sig af hønsegården, af køkkenet, af linnedet og klæderne. Ligesom husbonden befaler over mændene, således befaler hun over kvinderne, og ligesom han vælges hun ved stemmeflerhed

og kan afsættes. Den sunde fornuft har sagt disse bønder, at hvis det hændte sig, at husfruen (la maitresse) var husbondens hustru eller søster, så ville det, hvis disse to bestyrere ikke havde den fornødne ærlighed, være dem altfor let i forening at skade det almenes interesse. For at forhindre sådanne misbrug, bestemmer en af denne lille stats forfatningslove, at husfruen aldrig må tages af samme husstand som husbonden. Denne fører et almindeligt tilsyn og har ret til at råde og irettesætte. Han indtager overalt hæderspladsen. Når han bortgifter sin søn, holder samfundet en fest, til hvilken nabokommunerne indbydes; men denne søn er kun et medlem af republikken som de andre og nyder ingen særlig forret; dør hans fader, arver han kun hans værdighed, forsåvidt han anses for værdig dertil og fortjener at vælges. – En anden grundlov, der følges med den største strengthed, fordi samfundets bevaring afhænger af den, er den, der vedrører ejendommen. Aldrig i noget tilfælde deles den; alt forbliver samlet, ingen arver og hverken ved ægteskab eller på anden måde deles den. Forlader en Guittard-pige Pinon for at gifte sig, giver man hende 600 livres i sølv; men hun må så også give afkald på alt, og den almindelige fædrenearv forbliver samlet som hidtil. På samme måde forholdes der lige overfor de unge knøse, hvis en af dem skulle bosætte sig andesteds ... Medlemmerne arbejder altid sammen, forsåvidt arbejderne ikke nødvendigvis må udføres hver for sig, måltiderne nydes i fællesskab i et stort, meget renligt holdt køkken. Her er der anbragt en fordybning, der danner et slags kapel, og som indeholder et kristus- og et madonnabillede. Efter aftenmåltidet beder medlemmerne der i forening; det er kun om aftenen, at en sådan fællesbøn afholdes; om morgenen beder man hver for sig; thi da de fleste arbejder er forskellige, er den tid, til hvilken man står op, også forskellig. – Familien Guittard ejer landsbyens huse, marker, en skov, en have, vinland og mange kastanjetræer. Men jorden er ikke frugtbar; her avles kun rug, og de 32 munde fortærer hele høsten, så der bliver intet at sælge. Desuden viser disse bønder, der er at agte for deres rene sæder og for deres arbejdsomme liv, megen godgørenhed i deres nabolav. Aldrig kommer en fattig til dem, uden at han bliver vel modtaget. Og han forlader dem aldrig uden at have fået noget at spise; man giver ham suppe og brød. Hvis han vil tilbringe natten hos dem, kan han få ly; ja der er endog i avlsgården et værelse, der særligt er bestemt hertil. Om vinteren driver man menneskekærligheden endnu videre: di fattige får så logis i bagerhuset: De får således både føde og ophold i en

varmestue, der beskytter mod kulden. Jeg skal aldrig glemme et tro-skyldigt ord, som den nuværende husbond sagde i den anledning. Ved at gå over gården bemærkede jeg flere store hunde, der straks gav sig til at gø ad mig. "Vær ikke bange", sagde han, "de gør kun for at advare mig; men de er ikke slemme; vi opdrager dem ikke til at bide." "Hvorfor ikke?" spurgte jeg; "Måske det kunne være af vigtig-hed for Deres sikkerhed." "Ja, men ofte kommer der en tigger til os om natten. Hundeglammen vækker os; vi står op for at tage imod ham, men vi vil ikke have, at de skulle tilføje ham ondt eller forhindre ham i at komme herind."

Det her beskrevne samfund bestod altså endnu i 1787, men i de tidligere århundreder fandtes lignende spredte over hele Frankrig, i øst og i vest, i nord og i syd, hvad der synes at vidne om, at de en-gang må have været i overensstemmelse med tidens sociale fornø-denheder. I middelalderen udførtes alle arbejder ved foreninger: reli-giøse samfund, bondeforeninger, håndværkslav. Lidt efter lidt, og umærkeligt forsvandt de. Da lysten til at forbedre alt, til at forandre alt bemægtigede sig folk, måtte også disse minder om svundne tiders fortrække. Alligevel eksisterede der endnu i det 17. og 18. århundre-de mange af disse bondeforeninger. Men ved slutningen af forrige århundrede rejste der sig en stærk opposition imod dem; man be-skyldte dem for at avle uærlighed, dovenskab og dvaskhed; de passe-de slet ikke sammen med den individualisme, der nu gjorde sig gæl-dende. Således forsvandt de lidt efter lidt, og de spor, der endnu fin-des af dem, må opsøges i Frankrigs mest afsides liggende egne i Ni-vernais, Auvergne, Bourbonnais. Omtrent ved året 1840 besøgte Du-pin nogle af disse bondefællesskaber i departementet Nièvre. I sin lærerige bog "l'Organisation de la famille" beskriver Leplay en af disse patriarkalske bondefamilier i Lavedan og forklarer den skade, som dens delvise opløsning har tilføjet den. Emile Souvestre påpeger i sin bog om Finistère tilværelsen af sådanne fællesskaber i Bretagne. – Således findes der da hist og her nogle spor af disse gamle fælles-skaber, der i århundreder har skærmet om landbefolkningens tilvæ-relse; men – som hine repræsentanter for en oprindelig fauna, der er i færd med at forsvinde – må de opsøges på de vildeste og mest afsides liggende steder; man kan ikke undertrykke en følelse af beklagelse over den fuldstændige undergang af disse institutioner; der fremkald-te en nu ukendt broderlighed og gensidig forståelses ånd. De beskyt-tede fordem den livegne mod lensvæsenets hårdhed, og – hvad der

ikke er mindre vigtigt – de har bidraget til fremkomsten af de små ejendomme, hvorved de franske landboforhold særlig udmærker sig.

I England har adelen benyttet sig af sin overmagt i staten til på bekostning af de små brug at samle disse uhyre store godser. Hvad er grunden til, at en lignende økonomisk udvikling ikke ses i Frankrig, hvor adelen dog var udrustet med langt mere knusende forrettigheder end i England, og hvor bønderne vare langt mere blottede for rettigheder og langt mere underkuede? Hvorledes har de små ejendomme, selv under det gamle regimente, kunnet gøre fremskridt i et land, hvor alt var dem ugunstigt, og hvorfor er de forsvundet fra det land, hvor den politiske frihed syntes at give dem en fuldstændig sikkerhed? Vi har ikke set nogen forklaring af denne overraskende forskel mellem de to nabolande. Hovedgrunden hertil forekommer os at være den, at bondefællesskaberne holdt sig i Frankrig til ind i det 18. århundrede, medens de allerede meget tidligt forsvandt fra England; så længe de var tilstede, gjorde de modstand mod adelsgodsernes udvidelse, for det første fordi de havde en sikret og vedblivende tilværelse, for det andet fordi kollektiviteten gav dem en stor sammenholds- og modstandskraft, og endelig fordi ejendommen her så at sige var uafhængelig og beskyttedes mod de udstykninger og omskiftelser, der følger med salg og arvedeling. Når disse foreninger ligesom klostrene har gennemgået hele middelalderen uden at modtage kendelige forandringer, så er grunden den, at de havde en lignende forfatning: de var vedvarende samfund. Da bønderne opgav fællesskaberne, og ved at udstykke jorden skabte de små bondejendomme, havde adelen mistet al evne til at brede sig, og alt nærmede revolutionen sig, der skulle tilintetgøre dens forrettigheder og fuldstændig sikre bøndernes rettigheder. I mellemrummet mellem det øjeblik, da deltagerne i fællesskaberne forvandlede sig til små selvejere, og det øjeblik da loven fuldstændig frigav dem, havde den alt svækkede lensadel ikke tid til at benytte sig af sin overmagt og sin rigdom til udvidelse af sine godser. I England derimod ophørte fællesskaberne at eksistere på en tid, da adelen endnu var almægtig: de små selvejerbønder, der stod en, forstod ikke at forsvare deres rettigheder, og lidt efter lidt sammenkøbte *the lord of the manor* deres jorder. Landbefolkningen fik altså for tidligt den private ejendomsret, og de store godser opstod således på dens bekostning. Hvis den kollektive ejendomsret havde holdt sig længere, ville bondefællesskaberne ligesom i Frankrig være blevet efterfulgt af et folk af selvejere. Mærkelig nok:

fordi England tidligere end andre lande har forladt de oprindelige tiders landboordning, har lensadelen kunnet holde sig der, og det er den for tidlige indførelse af det nye system, der her har forhindret et bondedemokrati i at udvikle sig således som i Frankrig.

De schweiziske almindinger.

I Schweiz's gamle kantoner har de mest demokratiske institutioner fra ældgammel tid sikret befolkningen frihed, lighed, orden og så megen lykke, som er forenelig med menneskelige forhold. Vi tror, at dette sjældne held må tilskrives den omstændighed, at man her har bevaret de gamle kommunale institutioner, derunder indbefattet den oprindelige kommunale ejendomsret.

Den franske revolution har begået en fejl, der med hver dag bliver tydeligere: den har villet grundlægge demokratiet samtidig med at tilintetgøre de institutioner, der ene kunne give det livskraft. Den har opstillet læren om det abstrakte menneske, det enestående individ, og den har i teorien indrømmet det alle naturlige rettigheder; men samtidig har den tilintetgjort alt, hvad der knyttede det til de foregående slægter og til dets nuværende medborgere: provinsen med dens traditionelle frihed, kommunen med den fællesejendom, lavene, der forenede det samme håndværks arbejdere til et broderskab. Disse foreninger, der var naturlige udvidelser af familieforholdet, beskyttede individet: de var undertiden en hindring men de afgav også en støtte; de lænkebandt det, men de støttede det. I modgangens dage fandtes i dem en sikker hjælp; under almindelige forhold fandtes her et tilsyn, der holdt manden tilbage på den rette vej. En kraft til forsvar af angrebne rettigheder, en tradition for de ny slægter. Nutiden var knyttet til fortiden med de forrettigheder og goder, den modtog fra den.

Nutildags taber individet sig i staten. Og staten er blot en abstrakt ide, der for de fleste af os kun virkeliggøres under form af skatteopkrævning og soldaterudskrivning. Kommunen har tabt sin stedlige selvstændighed og er kun et hjul i det administrative maskineri, der må adlyde centralmagten. Den kommunale ejendom er næsten overalt enten solgt eller indskrænket. Mennesket, der fødes med fornødenheder, som må tilfredsstilles og med vilje og kraft til at arbejde, kan ikke kræve nogen del af jorden, hvor han kan udøve sin virksomhed. De industrielle korporationer kendes ikke mere; aktieselskaberne, der indtager deres plads, er kun et middel til forening af kapitaler, ikke til

forening af mennesker. Religionen – dette mægtige bånd mellem sjælene - har tabt største delen af sin indflydelse; og familieforholdet, der allerede er stærkt rokket, er ikke stort andet end en måde at ordne arvefølgen på. Mennesket føler trang til at forene sig med sine medmennesker; men man har tilintetgjort de institutioner, hvor denne trang fandt udtryk og som gav staten en sikker grundvold.

Man forsøger nu at udfylde det hul, som det gamle systems centralisation og revolutionen har efterladt, ved at stifte fagforeninger, trade unions og kooperative foreninger. Men den broderlige og religiøse følelse, traditionen, retsprincippet mangler, og altfor ofte er disse foreninger kun kampforeninger mod kapitalisterne. Uagtet jeg udsætter mig for at stemples som "reaktionær", tager jeg dog ikke i betænkning at sige, at tidligere fandtes der to institutioner, som man burde have bevaret og forbedret for derpå at grundlægge demokratiet: den kommunale autonomi og den kommunale ejendom. Politikerne har arbejdet på at indskrænke hin, nationaløkonomerne på at få denne til at forsvinde – en uhyre fejl der overalt vil forhindre oprettelsen af demokratiske institutioner, medmindre man søger at rette den.

Hvis der findes et land, hvor disse institutioner er blevet bevarede, og hvor samtidig frihed, lighed og orden har holdt sig i århundreder, ledes man til at tro, at disse goder forholder sig til hine institutioner, som virkning til årsag, og det må være nyttigt at undersøge, under hvilke de betingelser dette land har nydt disse sjældne goder. Det fortjener at bemærkes at oprindelig fandtes disse institutioner hos alle folk; men næsten overalt er de i tidens løb enten blevet tilintetgjorte eller dybt ændrede. Det er kun i Rusland, at kommunen endnu for en stor del ejer jorden, uagtet adelen, da den i det 16. århundrede satte sig fast, fratog den halvdelen af dens ejendomme og gjorde dens beboere til livegne. I Frankrig havde lensvæsenet svækket det kommunale ejendomsfællesskab, uden dog at tilintetgøre det; det var kongernes despotisme og senere, under den franske revolution, den lidenskabelige tilbøjelighed til at gøre alt ens, der tilføjede det bane-såret. I Tyskland lemlæstedes det af adelen og den administrative centralisation. Medens byerne i England, ved en forbavsende modsætning, bevarede alle deres friheder og fandt et organ i underhuset, blev landkommunen opslugt af godsejeren i den grad, at den religiøse forening, sognet ("vestry") er det eneste, der er blevet tilbage af den. Deraf kommer denne dybe fornedrelse, hvori landarbejderne befinder

sig, der først begynde at vågne i det øjeblik, da de erklærer deres arbejdsgivere krig.

Aldrig har man set et mere radikalt demokrati end det, der i tusinde år har eksisteret i det gamle Schweiz; man kan endog ikke tænke sig det gennemført på en fuldstændigere måde. I kantonerne Uri, Schwyz, Glarus i Unterwaldens og Appenzells to halvkantoner regerer folket sig selv direkte uden nogen repræsentativ forsamlings mellemkomst. Om foråret forsamler alle myndige borgere sig på åben mark for at votere love og udnævne embedsmænd, hvem det overdrages at udøve dem. Ligesom de gamle germaner og nordboere samlede sig på tinge og tog beslutning ved "vapnatak", ved at slå på skjoldene, således samler endnu den dag i dag appenzellerne sig, hvert andet år i Hundwyl, hvertandet i Trogen, bevæbnede med gamle middelalderlige sabler eller kårder, der danne en besynderlig modsætning til de sorte klæder og familieparaplyen. Disse forsamlinger kaldes "landesgemeinde". Regeringsmåden her er fuldstændig fri og demokratisk. Dette absolutte self-government skriver sig fra de ældste tider. De republikanske institutioner var de oprindelige, ikke det patriarkalske kongedømme. "Friheden er gammel, despotismen er ny" har Mme de Staël sagt.

Den umiddelbare regering, som Rousseau anså for umulig, har kunnet holde sig i disse kantoner, fordi deres område er meget lille, og fordi lovgivningsarbejdet er meget begrænset. De fleste sager afgøres af kommunen. Forholdet til udlandet er forbundsanliggende. Livet er tarveligt, og sædvaneretten afgør mange spørgsmål. Der bliver derfor ikke mange nye love at vedtage. Landamman'en forelægger forsamlingen lovforslagene. Enhver borger har initiativ og ret til at stille ændringsforslag. Forhandlingerne er ofte meget livlige, ja voldsomme; men det varer ikke længe, inden der forlanges afstemning, fordi alle længes efter at komme hjem. Således undgår man den for konstitutionelle stater ejendommelige plage, parlamentarismens misbrug.

Næsten overalt er de repræsentative forsamlinger for lang tid samlede: undertiden ophidser de folket, undertiden trætter de det. Når repræsentationen ikke er inde, er landet i almindelighed i ro: det beskæftiger sig med sine sager, med kunst og videnskab, med industri og handel. Men næppe begynder parlamentsforhandlingerne før der røres op i alt: partierne kæmper forbitrede med hverandre. Regeringen må forsvare sig mod sine modstandere, og har næppe tid tilovers

til at tænke på de almindelige interesser. Nationen sættes i lidenskab ved oratoriske kampe, hvis mål er en ministertaburet. Således udarter parlamentarismen til intrige kampe i parlamentet og til kamp, ofte en uhæderlig kamp, om indflydelse i valgkredsene. I Frankrig og Italien fører parlamentarismens misbrug ligefrem til uorden. En indskrænkning af centralmagtens og en udvidelse af de stedlige myndigheders dvs. provinsens og kommunens magtområde er det bedste middel, hvorved slige misbrug kan undgås.

I flere af Schweiz's kantoner har kommunerne næsten fuldstændig autonomi. Ikke blot vedtager de reglementariske bestemmelser; men de giver sig selv deres forfatninger, forsåvidt de ikke står i strid med statens love. De bestyrer uafhængigt alt, hvad der vedrører skole-, kirke-, politi-, vej- og fattigvæsen. De udnævner frit alle deres embedsmænd, de fastsætter selv de kommunale skatter. Staten blander sig kun i den kommunale forvaltning for at forebygge forødelse af kommunens arvegods og for at forhindre, at de almindelige love krænkes. I visse kantoner, som Fribourg, Geneve, Bern, er centralmagtens indblandingsret noget større; i andre, som Appenzell og Graubunden, er den lig nul. Staten er dér ikke andet end en føderation af de uafhængige kommuner, der er ældre end og kunne leve uden den. Statsmagten har ingen administrativ kontrol med de stedlige myndigheder; først når en almindelig lov er krænket, kan den skride ind. Borgerne kender kun staten kun gennem kommunerne. Decentralisationen er her endog for stor. Når den kommunale føderalisme føres så vidt, berøver den staten al fasthed, og nationen falder fra hinanden som støv. Tocqueville har vist, at de nordamerikanske forenede staters forfatning har et fortrin deri, at centralmagten efter den, samtidig med at agte de enkelte staters uafhængighed, i de spørgsmål, der er den forbeholdt, henvender sig umiddelbart til borgerne gennem de af den udnævnte og lønnede embedsmænd.

Det republikanske System er i Schweiz kun så fast grundlagt, fordi det har slået rod i de mindste kommuner.

Når det i århundreder har sikret både orden og frihed, så er grunden den, at, da de fleste offentlige interesser afgøres i kommunen, har de forandringer, valgene medfører i regeringens sammensætning, kun en underordnet indflydelse. Det er umuligt hvad man har for søgt i Frankrig – at grundlægge republikken, når man vil opretholde en centralisation, der giver en forsamling eller en præsident magt til at afgøre alt. Aldrig vil et civiliseret land tåle et system, som ved hvert al-

mindeligt valg, ved hver fornyelse af den udøvende magt, påny sætter hele den politiske og sociale orden under debat. Hvis man vil have, at alle folkesuveranitetens organer skal være genstand for valg, må man nødvendigvis begrænse deres magtfuldkommenhed og indskrænke centralmagtens magtområde. I De Forenede Stater ligesom i Schweiz er det kommunen, der er det politiske og administrative livs hovedarnested. Det er i kommunen, at størstedelen af de kollektive interesser styres. Staten dannes ved de uafhængige og selvstændige kommuners forening.

Det, der adskiller den schweiziske kommune fra den amerikanske, og det, der giver den en langt større betydning, er den omstændighed, at den ikke blot er en politisk og administrativ, men også en økonomisk institution: den indrømmer ikke blot sine medlemmer abstrakte rettigheder; den skaffer dem også tildels eksistensmidler; den sørger ikke blot, som kommunerne i andre lande, for skole-, kirke-, politi- og vejvæsen; men den sikrer alle borgere brugen af en ejendom, en væsentlig betingelse for sand frihed og uafhængighed. Det er denne meget ejendommelige side af kommunalordningen i Schweiz's oprindelige kantoner, som vi skal betragte.

De kommunale ejendomme kaldes i det gamle Schweiz "Allmenden" (alminding), hvilket antyder, at de er alles fælles eje. I en snævrere forstand betegner ordet "allmend" kun den del af den udelte ejendom, som i landsbyens nærhed er overgivet til dyrkning.

Fællesejendommen består af tre adskilte dele: skov, eng og ager. Nogle steder, som i Zug og Schwyz, udstrækker fællesskabet sig uden over visse tørvemoser og rørmoser. Fælleden er ikke som andetsteds en nøgen, ufrugtbar slette, hvor der kun græsser nogle magre får, og som frembyder et billede af ligegyldighed og forsømmelse. Den bestyres tværtimod efter alle regler for et rationelt agerbrug. Alle de dertil berettigede tager sig med iver af bestyrelsen; og udbyttet er lige så højt som udbyttet af privatejendommene. Allmendens opdyrkede jorder kan udlejes for en betaling af 250 à 300 fr. pr. hektar⁵. Denne fællesejendom giver dem, der har ret til den, tørv eller brænde, træ, bygningstømmer, mejeriprodukter, korn, kartofler eller grøntsager – kort sagt de vigtigste livsforødheder.

I mange landsbyer er den del af den dyrkede jord, der tilfalder hver familie, rigelig gødet og behandlet som en fuldstændig køkken-

⁵ 1 td. land = 0,5516 hektar

have. I Stanz har hver bruger ret til 1400 klafter eller 45 are. I kanton St. Gallen giver landsbyen Buchs hver andelshaver 1500 klafter fortrinlig jord, brændsel for hele året, græsgang til en stor hjord, og dog bliver der så meget tilbage af de kommunale ejendomme, at skolelæreren og præsten dermed kan betales, og at de andre offentlige udgifter kan afholdes, uden at der behøves skattepålæg. I Wartau, ligeledes i St. Gallen, får hver bruger 2500 klafter eller 80 are.

For at have ret til en andel i den kommunale ejendom er det ikke nok, at man bebor kommunen; ja det forslår ikke engang, at man har politiske borgerrettigheder: man må nedstamme fra en familie, der har haft denne ret i umindelige tider eller i det mindste fra tiden før dette århundredes begyndelse. Kun det, at man tilhører en af disse gamle familier giver en andel i den kollektive arveret. Derfor finder man i den samme landsby, ved siden af de privilegerede andre beboere, der er udelukkede fra disse fordele, der i en så kendelig grad forbedrer hines stilling. Disse såkaldte "Beisassen" har ofte beklaget sig over denne ulighed, og den har givet anledning til voldsomme kampe mellem de radikale reformatorer, som forlanger lige ret for alle, og de konservative, der vil opretholde den gamle ordening. Selv i disse så demokratiske kantoner er der altså dog rum for kampen mellem traditionens og nivelleringens ånd. Da dette forhold ikke er ordnet ved nogen almindelig lov, har kampen ikke overalt ført til samme resultat; men i almindelighed er man dog gået ind på overenskomster; hvorved der indrømmes "Beisassen" visse rettigheder. Således har man givet dem lov til at tage brændsel, men ikke bygningstømmer i skovene. Man har tilladt dem at sende ungvæget og undertiden en eller to malkekøer, men heller ikke mere, på alpegræsgangene. Men fra slettens allmænd, den i landsbyens nærhed liggende alminding, er de udelukkede, eller i alt fald indrømmer man dem ikke så meget; kun hist og her kan de tage del i en lodtrækning om de opdyrkede agre og om haverne.

Vi har kun få dokumenter om den måde, hvorpå almindingerne oprindeligt brugtes. Dengang da befolkningen var lidet talrig i forhold til den jord, hvorover den havde rådighed, behøvedes der så at sige ingen forskrifter. Enhver huggede i skovene så meget, han trængte til, og lod alt sit kvæg græsse på alperne. Først senere, da deltagernes antal blev for stort til, at en ubegrænset brug kunne tillades, vedtoges der forskrifter, som imidlertid væsentlig kun fastslog, hvad der var skik og brug. Efterhånden som fællesskabets fornødenheder steg,

blev disse forskrifter mere bestemte og strenge. Der foregik således en retsudvikling; men rettens grundlag har lige så lidt forandret sig som selve alperne eller det hyrdeliv, der udfolder sig der. Den schweiziske almindning giver os endnu den dag i dag et billede af det liv, vore forfædre førte på Irans højsletter.

De ældste almindningreglementer, der er offentliggjort, skriver sig fra det femtende århundrede. Hvert fællesskab har et gammelt skab, en antik kiste, hvori alle de aktstykker opbevares, der vedrører forningens ejendom. Man finder her foruden det første reglement, der så at sige er samfundets grundlov – "Einung" eller "Genossenordnung" – de domme, ved hvilke visse tvistepunkter er blevet afgjort, overenskomster med naboerne, beretninger om vigtige på maj eller decembermøderne tagne beslutninger osv. Denne agtelse for ældgamle overleveringer bidrager til at give det schweiziske demokrati dets styrke og fasthed.

Brugsmåden er forskellig i de forskellige kommuner. Flere steder udlejer kommunen sine ejendomme, og udbyttet bruges da til at afholde de offentlige udgifter. Undertiden er der et overskud, som fordeles i penge. Men de fleste af de kommuner, der har agerjord, stykker den ud i lodder mellem de berettigede. Uagtet der findes de forskellige brugsmåder, kan man dog skelne mellem tre hovedgrupper, som repræsenteres af kantonerne Uri, Glarus og Valais.

Kanton Uri er det primitive land fremfor alle andre. Mark'en, fællesejendommen, er ikke blevet delt mellem kommuner. Der har dannet sig landsbyer: Flüelen, Bürglen, Altdorf, Erstfeld, Silenen, Amstäg, Waset, Andermatt; men når undtages fattigvæsenet, der til dels er overdraget til de forskellige landsbyer, danner de ikke adskilte politiske samfund: det er ikke sande kommuner; beboeren udøver sine brugsrettigheder, hvor han så flytter hen i kantonen. Brugsrethaveren i Silenen kan sende sit kvæg ned i "Schächenthal, og omvendt kan man herfra sende sit kvæg op på Surenen. I så henseende er der ingen anden adskillelse end den, naturen selv har afstukket: kantonen er tydeligt afskåret i to dele: Uridistriktet og Urserndistriktet, der adskilles fra hinanden ved det dybe klippesvælg Schöllenen, der på begge sider begrænses af granitklipper, og nedenfor hvilket Reuss larmen. Her kan derfor tales om to "Marker": den øvre "Mark", ovenfor Urner-Loch, og den nedre "Mark".

I den nedre "Mark" er en stor del af sletten gået over til privat-ejendom; kun skovene, alperne og nogle almindinger i landsbyernes

nærhed har holdt fast ved det oprindelige fællesskab. I den høje, store Urserndal tilhører de smukke græsgange, som Reuss vander, det ursernske fællesskab.

I gamle dage var der stridigheder om grænseskillet mellem Uri-"Marken" og Glarus-"Marken". Sagnet fortæller, at striden afgjordes på følgende måde: det blev aftalt, at på St. Jørgens dag skulle der fra midten af hvert kantons dal ved første hanegal udgå en løber, og hvor de mødtes, skulle grænsen sættes. I Glarus forede man den hane, der skulle give signalet, på det bedste, idet man håbede, at når den var stærk og kraftig, ville den også gale tidligt. I Altdorf sultede man henen, og følgen var, at sulten holdt den vågen, og at den galede længe før daggry. I Glarus gol hanen så sent, at løberen fra Urivar var kommet over bjerget og et godt stykke ind i Glarus, da han mødte løberen fra dette kanton. Fortvivlet over den skam, der ville falde tilbage på hans land, bønfuldt han Uriløberen om at afstå noget af, hvad han havde vundet. "Ja", svarede denne, "Jeg vil afstå dig så meget af bjerget, som du kan gennemløbe med mig på ryggen!" Som sagt, så gjort.

Glarusløberen steg så højt op ad bjerget med den anden på ryggen, som han kunne, indtil han udmattet af anstrengelse faldt død om på bredden af en lille bæk, hvis navn endnu minder om denne begivenhed, Scheidbächli. På den måde kom Urnerboden, der ligger på den glaronesiske side af bjerget, til Uri. – Det er en rørende fortælling om en borger, der – som så ofte i Schweiz's historie – ofrer sit liv for sit lands vel!

Man kender ikke nøjagtigt omfanget af Uri-almindingerne. Efter et overslag i året 1852 udgør de det nedre distrikt tilhørende alpegræsgange 5417 kuhessen (c: så meget, som behøves til græsning af 1 malkeko i sommermånederne. I andre germanske lande bruges samme mål). Da distriktet tæller 2700 brugsrethavende familier, kommer der altså på hver familie gennemsnitligt to kuhessen.

Fællesskovene er store, rige og vel vedligeholdte; de har en værdi af mindst 4 millioner fr. eller omtrent 1300 fr. pr. familie. For at give en forestilling om, hvorledes delingen af skoven foretages, skal vi meddele den fremgangsmåde, man i 1865 fulgte i landsbyen, Schaddorf nærved Altdorf. De familier, der hele året igennem har haft "feuer und licht", som fyrer i en ovn, og som er ejendomsbesiddere, har ret til at fælde 6 store fyrretræer. Denne første klasse talte 120 medlemmer. Anden klasse består af dem (i alt 30), der har "feuer und

licht", en ovn, men ingen jordejendomme; de har ret til at fælde 4. Tredje klasse består af enligt levende personer (i alt 9), der heller ikke besidder jordejendomme; de har ret til 3. Endelig er der en fjerde klasse, som består af dem (i alt 25), der vel har "feuer und licht", men som ikke er husejere; de må kun fælde 2 træer. Der var altså i alt 184 brugshavere, og af dem havde desuden 52 fået bygningstømmer: til bygning af nye huse eller istandsættelse af gamle var der blevet fordelt 178 store træer. Man forstår nu, hvorledes småbønderne kunne have råd til at bygge disse nydelige schweizerhuse, som den rejsende finder så fortryllende: det er fællesskoven, der giver tømmer hertil.

Foruden sine alpegræsgange og sine skove har Urimarken desuden 400 hektar agerjord. Hvilket ligeligt fordelt giver hver familie 14 are have, hvor der høstes grøntsager, frugter, hør, hamp osv. Dette sikrer i alt fald imod stor elendighed. Føjes nu hertil indtægten af privatejendommen og af det personlige arbejde, kan alle de vigtigste fornødenheder tilfredsstilles.

Den grundsætning, der er den vejledende ved fordelingen af udbyttet af fællesejendommene, er den, der gjaldt i de ældste tider. Til enhver skal der gives, eftersom han har behov. Men da dette veksler – ikke med personernes fornødenheder, der omtrent er ens – men med privatejendommens størrelse, der er overordentlig varierende, er det en følge, at de rige begunstiges og de fattige opofres: den, der ikke har noget kvæg, har i virkeligheden ingen glæde af alpegræsgangen; for den, der kan sende tyve eller tredive køer op på den, er det en betydelig indtægtskilde; den, der har store og mange bygninger, kan tage sine seks store fyrretræer til brændsel og så meget bygningstømmer, som synsmændene erklærer nødvendigt; den, der ikke engang har et lille hus, men må bo til leje, må nøjes med sine to træer. Kun ved fordelingen af den opdyrkede agerjord hersker ligheden. Pastor Becker, der dog i almindelinstitutionen ser "det sociale spørgsmåls løsning", siger meget rigtigt, at det går, som det hedder i lignelsen: "hver den, som har, ham skal gives; men fra den, som ikke har, fra ham skal også tages det, han har." Dette system kunne være retfærdigt, dengang da der ikke fandtes nogen privatejendom; thi fællesejendommen ville da have samme betydning for alle familier. Nu derimod drager man des mere fordel af fællesejendommen, jo mere privatejendom man har.

Da det almindelige princip er, at man kun kan sende det kvæg, som man om vinteren har underholdt i sine stalde, op på fællesgræs-

gangen, er det en følge, at den, som ikke har nogen græsmark, hvor han kan høste hør, ikke om vinteren kan underholde noget kvæg, og altså ikke om foråret har noget, som han kan sende op på alpegræsgangen. For dog at sætte visse grænser for denne begunstigelse af de rige, har man fastsat, at ingen må sende mere end 30 køer op på alpegræsgangen; men dette har ikke kunnet forhindre, at her som andetsteds "de store og de små", "de fede og de magre" i lang tid har stået som fjender over for hverandre. Striden har megen lighed med striden mellem patricier og plebejer om retten til "ager publicus". Kun er der den forskel, at i Uri er "de fede" i flertal – modsat af hvad der er tilfældet i fleste andre stater. Af 2700 familier har 1665 kvæg; 1036 derimod ikke. De misfornøjede er altså i mindretal, og hverken ad lovgivningens vej eller ved magt – som de for øvrigt ikke har tænkt på at bruge – er det lykkedes dem at forandre det gamle system, som skriver sig fra en tid, da der hverken var rige eller fattige. For at bringe de mest højtlydende fordringer til tavshed, har man givet enhver brugshaver 15-20 are have til dyrkning af kartofler, og desuden får de brændsel.

Da man i princippet indrømmer enhver brugshaver ret til den samme andel, som han kan kræve, når han opfylder de fastsatte betingelser, burde man nærme sig ligheden ved at udvide omfanget af de dyrkede almindinger således, at de repræsenterede en indtægt lig den, alpegræsgangen giver. I kanton Glarus, der er et eksempel på den anden brugsmåde, har man tildels gjort noget lignende.

Kanton Glarus er blandt de gamle kantoner det, som mest har fjernet sig fra den oprindelige delingsmåde, og det, der her er tilbage af fællesejendommene, er gået ind under de enkelte selvstændigt udviklede kommuner, som i stedet for at fordele dem mellem beboerne i almindelighed benytter indtægten til at dække kommuneudgifterne med. Kommunerne her har ikke mange alpegræsgange tilbage: man har i sin tid solgt de fleste som en følge af en stor ulykke, der var overgået landet, og hvad kommunerne endnu besidder lejer de bort ved auktion på et vist åremål – endog til udlændinge, noget, der ganske strider mod gammel skik. Af hvad der kommer ind ved disse bortforpagtninger, lever kommunekassen. Fordum skulle forpagterne hvert år levere en vis mængde smør, "Anken", der blev fordelt mellem fællesskabets medlemmer, og de forlovede modtog af kommunen en gemse til bryllupshøjtiden. – Nu er gemsen sjælden, og smørret udføres.

Hvad der særlig fortjener opmærksomhed i Glarus, er kommunernes bestræbelse for at bevare en tilstrækkelig mængde dyrket agerjord til fordeling mellem medlemmerne. Hvis antallet af familier stiger, eller hvis nogle parceller er blevet solgt til byggegrund, køber kommunen ny jord, for at hver families andel kan blive uformindsket. Lodderne er noget forskellige i størrelse (10-30 are) og besiddes i et forskelligt åremål (ti, tyve, - tredive år) i de forskellige kommuner. Efter åremålets udløb sker der ny opmåling og ny fordeling ved lodtrækning. Enhver har lov til at benytte sin lod, som han vil; han kan endog leje den til kommunen. Jorden er her fortrinligt dyrket. Enhver brugshaver kan sende det kvæg, han har haft om vinteren, på fællesgræsningen; men han skal betale en vis godtgørelse pr. hoved; dog skal der ikke betales for græsning af geder: geden er den fattiges ko og kantonets yndlingsdyr, og det er den, der leverer den berømte ost "Schab-Zieger".

Der findes ligeledes her mange private foreninger, der ejer jorder. Ti, tyve, tredive agerbrugere har indgået foreninger, der ejer græsgange og agerjord. Udbyttet af den udelte ejendom fordeles imellem foreningens medlemmer i forhold til deres andel. Disse kooperative agerbrugsforeninger har holdt sig i århundreder. – Også i kanton Appenzell har man for ikke længe siden dannet to sådanne foreninger, hvis jorder dyrkes i fællesskab. Foreningens aktier står over pari.

Det er ejendommeligt at se, hvorledes de ældste tiders agerbrug i Glarus findes side om side med den moderne industri. Glarus er en af de egne i Europa, hvor industrien forholdsvis beskæftiger flest arme. Men arbejderne fører ganske vist et helt andet liv i det lille schweiziske kanton end i de engelske fabriksbyer. Almindingsinstitutionen giver Glarus et ganske ejendommeligt præg.

I kanton Valais finder man en type på den tredje brugsmåde. Her har den patriarkalske tids broderlige forhold bevaret sig i hele deres rørende simpelhed. Næsten alle kommunerne har temmelig udstrakte ejendomme, der består af skove, græsgange, vinbjerge og kornmarker. Som i Uri er retten til at benytte alpegræsgange så at sige en del af privatejendommen: den mængde kvæg man må sende op på fællesgræsningen, afhænger af den mængde; man har haft om vinteren i sine stalde. Men skoven deles i parceller, som ved lodtrækning fordeles mellem de berettigede. Meget omstændelige reglementer give nu forskrifter for brugen af skovene; men i tidligere dage har Valais ødelagt sine skove på den grusomste måde, og næsten alle de bjergkløf-

ter, der udmunder i Rhonedalen er forhuggede og har lidt meget ved bjergstrømmene.

Kommunevinbjergene dyrkes i fællesskab. Alle medlemmer arbejder det samme antal arbejdsdage. I nogle egne behandles kornmarkerne på en lignende måde. Efter høsten afholdes fællesmåltider "Gemeindetrinket", der minder om spartanernes måltider eller om de første kristnes kærlighedsmåltider. – Foruden kommunerne har de i Schweiz så stærkt udbredte skydeselskaber, marker og vinbjerger, som "les seigneurs tireurs" dyrker i fællesskab, og hvis udbytte fortæres ved fællesmåltider om sommeren hver søndag efter skiveskydningens (le tir) afholdelse.

Man kender ikke omfanget og værdien af kommuneejendommene i de forskellige kantoner. En fuldstændig statistik heraf haves ikke; derfor kun nogle få tal: I halvkantonet Obwald med 13.000 indbyggere anslås kommuneejendommens værdi til 11,3 mio. fr.; i Appenzell-Innerroden med 9.800 indbyggere til 3 mio.; i Solothurn til 7 mio.; i kanton St. Gallen, hvor disse ejendomme er meget udstrakte, har alene byen St. Gallens en værdi af 6,3 mio. fr.; i kanton Schaffhausen udgør fællesejendommene en tredjedel af kantonets hele territorium. I kantonerne Uri, Zug og Schyz findes der ligeledes meget udstrakte almindinger.

Man ser i Schweiz, hvorledes det politiske samfund har udviklet sig af det økonomiske, af almindingsinstitutionen. Særlig Schwyz har endnu mange levn fra den gamle ordning; "Oberallmeind" er her en levn fra det gamle "Markgenossenschaft", der i sin tid besad meget udstrakte almindinger. "Unterallmeind" eksisterer også den dag i dag: den omfatter bl.a. hele den nordlige del af Rigi. Disse foreninger var i tidligere dage uafhængige samfund. Også Gersau med sin alminding var tidligere en uafhængig stat, en republik, der i 1390 mod en betaling af "690 pund pfeninge" havde tilkøbt sig fuld selvstændighed, og som først i 1817 har forenet sig med Schwyz ved en fri overenskomst. – Også i Elsass og Baden findes der en del levn af almindingerne, men lagt fra så betydelige som i Schweiz. Den bekendte nationaløkonom Rau omtaler de badenske almindinger, og er gunstig stemt mod denne institution.

Efter den lærde baseler-professor Andreas Heusler må de schweiziske almindinger ikke betragtes som foreninger af individuelle interesser, som foreninger, hvis formål det er at fremme de enkelte med-

lemmers private interesser. Foreningerne har en selvstændig tilværelse, og deres formål er at fremme landets eller landsbyens almindelige vel. Det er i det heles, ikke i de enkeltes interesse, at de er indstiftede. Den ret, som disse fællesskaber udøver, er ikke nogen "Miteigentumsrecht"; det er en "Gesamteigentumsrecht". Det er ikke en samling individer, der besidder; det er et vedvarende samfund, som gennem århundreder holder sig uforandret, hvor mange eller hvor få deltagerne end er. Deltageren ejer ikke en del af grundejendommen; han har forholdsmæssig andel i udbyttet af fællesejendommen.

Privatejendommen er i mere end en henseende underordnet under fællesejendommen. De i fællesskabet lodtagne har f.eks. til visse tider ret til at lade deres kvæg græsse på privatfolks marker. Den private ejer har ikke lov til efter behag at hugge i den skov, der tilhører ham; thi ryddede han den helt, ville han jo trænge til mere træ af fællesskoven. Mange reglementer forbyder også privatejeren at udvide sit hus eller sine stalde, når han ikke har fået tilladelse hertil af foreningens synsmænd; thi gør han sine bygninger større, vil han jo også trænge til mere af fællesskovens tømmer for at kunne vedligeholde dem. Privatejendommen bør altid og overalt vige pladsen for fællesejendommen.

Den økonomiske korporation, der besidder almindingerne, falder ikke sammen med det politiske samfund, der udgør kommunen. I stanz i Nidwald udgør for eksempel kommunens beboere en forening, der kaldes "die Dorfleute zu Stanz. De forener sig i almindelige møder for umiddelbart at træffe bestemmelser om kommunens anliggender. Den økonomiske forening, "Theilsame" består derimod af brugshaverne fra Oberdorf og Stanz under et. Adskillelsen mellem de borgere, der har brugsret og dem, der mangler den, skriver sig fra 1641, og den agtes bestandig. Det viser sig her, at de absolutte demokratier er meget konservative. Også i Ny-England ser man, at de ultra-demokratiske forfatninger er de ældste.

Brugsretten følger med personen, ikke med ejendommen. Den kan ikke afhændes. I almindelighed er det en betingelse for at kunne udøve den, at man hele året har haft "feuer und licht", eller i alt fald på en bestemt dag. I Wolfenschiessen skal således den berettigede have tilbragt natten til den 15. marts i kommunen.

Brugsretten er, som vi har set, forskelligt ordnet på de forskellige steder. Nogle grundsætninger er dog temmelig almindelig gældende. På alpegræsgangen må kun sendes det kvæg, som man om vinteren

har haft på sin private ejendom. Er græsgangen for lille til at modtage alt kvæget, sker der en forholdsmæssig reduktion. På forårsgeneralforsamlingen, inden kvæget sendes op på bjerget, erklærer hver brugshaver under eds tilbud, hvor stor kvægbesætning han har haft. Svig er umulig, da synsmændene ved, hvor meget de forskellige ejendomme kan underholde. Den mindste uredelighed straffes med strenge bøder eller forbrydelse af brugsretten. I Giswyl og i Sachsen fordeles græsgangene ved lodtrækning. I Alpnach går de på tur, nogle steder svares der af hvert kvæghoved en skat, hvis udbytte fordeles mellem dem, der intet kvæg har.

I tidligere tider, da skovene var udstrakte og befolkningen lidet talrig, kunne enhver hugge efter behag. Nu hersker der tildels strenge bestemmelser. Nogle skove, der tjener som dæmning mod lavinerne, må der ikke hugges i. I andre bestemmer synsmænd, hvad der må hugges. Bygningstømmer udleveres til de enkelte familier i forhold til den trang, de har dertil. I Uri gælder samme regel med hensyn til brændsel. Andre steder får hver familie samme mængde brændsel, det er strengt forbudt at sælge det træ, man har fået af fællesskovene, udenfor kommunen.

De opdyrkede almindinger findes i landsbyens nærhed. De fordeles i et større antal parceller, hvoraf 5, 6, 7 i forening udgør en lod. Undertiden overlades lodderne dog udelte til de berettigede. Fordeelingen sker ofte ved lodtrækning. Brugsretten haves i ti, femten, tyve år eller for hele livet. Når tiden er udløbet, vender alt tilbage til fællesskabet, og en ny fordeling foretages. Undertiden fordeles ikke alle lodder, men nogle, der da midlertidigt udlejes, holdes i reserve, for at de i fornødent fald kunne tilstås en dertil berettiget familie. Disse almindinger er altid fortrinligt dyrkede, uagtet de kun besiddes for et vist tidsrum, og i så henseende ligner de ingenlunde de russiske landsbyers fællesjorder, uagtet systemer her er et lignende. For at overbevise sig herom, behøver man ikke at fordybe sig i fjernt liggende dale. To skridt fra Interlaken, dette den elegante verdens mødested, hvor tusinder af rejsende samles hvert år, kan man besøge Bönigen-Allmend, der omfatter hele det delta, som Lutschine danner der, hvor den falder i Brienzersøen. Hvis man betragter denne slette fra en nærliggende højde, f.ex. fra Ameisenhügel på Scheinige-Platte, ser man den delt i en utallig mængde små firkanter, hvor der dyrkes kartofler, grøntsager, hør osv., og hvor der hist og her er plantet frugttræer. Det er lige så mange små haver på nogle ares størrelse,

der er fortrinligt behandlede med spaden, gødede og lugede. Udbyttet er fortrinligt. Denne alminding er omtrent 100 hektar stor, fordelt mellem 343 familier, og hver lod har 7 parceller. Denne vidtdrevne sønderdeling bruges, for at alle kan få noget af hver slags jord.

Disse foreninger af brugshavere er sande republikker. Deres forfatninger skriver sig fra middelalderens begyndelse, men er i tidernes løb undergået mange ændringer og forbedringer. Eksempelvis skal her omtales den forfatning, det schwyz'iske fællesskab "Gross" har. Alle attenårige brugshavere samles en gang hvert år i april måned for at høre årsberetningen og ordne de løbende forretninger. Præsidenten kan, om fornødent, sammenkalde forsamlingen "Genossengemeinde", til overordentlige møder. Hvert andet år vælges alle embedsmænd; ingen kan undslå sig for at modtage valg. Den udøvende magt er i hænderne på et af 7 medlemmer bestående råd, der vælges af forsamlingen. Dette råd træffer bestemmelser om benyttelsen af skovene, foretager fordelingen af jorderne, fastsætter bøder for overtrædelser af reglementerne, repræsenterer fællesskabet i alle retssager, lader udføre arbejder, hvor omkostningerne ikke overstige 60 fr.; større arbejder skal voteres af generalforsamlingen. Rådet sammenkaldes til møder af præsidenten. Denne skal desuden sammenkalde en overordentlig generalforsamling, når 100 medlemmer forlanger det. – Forfatningerne er gennemgående overordentlig demokratiske. Det er sikkert, at de på en heldig måde svarer til deres bestemmelse. Fællesejendommen bestyres godt, og udbyttet fordeles på en retfærdig måde.

Efter vor mening er fordelene ved disse gamle institutioner så store, at det schweiziske demokratis lange og hæderfulde beståen må tilskrives dem. Disse fordele er både af politisk og af økonomisk art.

Det må da først fremhæves, at deltagerne i de schweiziske almindinger ved at tage del i bestyrelsen af fællesejendommen forberedes til det politiske liv og vænnes til at beskæftige sig med bestyrelsen af offentlige sager. De er tilstede ved forhandlinger, og de kan blande sig i dem; de vælger deres delegerede; de hører dem aflægge årsberetningen, der bliver diskuteret og vedtaget af dem. Således sættes de på en fortrinlig måde ind i det parlamentariske systems maskineri. De er medlemmer af ældgamle virkelige kooperative bondesamfund, og her udvikles hos dem den administrative færdighed, der er uundværlig i et land, hvor den almindelige stemmeret findes. Lad os ikke

glemme, at også det amerikanske demokrati har haft sin støtte i den amerikanske kommune.

Når dem naturlige ret til ejendom virkelig sikres alle, hviler samfundet på en urokelig grundvold; thi ingen er da interesseret i at kuldkaste det: der gives ikke noget land, hvor folket er mere konservativt end i Schweiz's gamle kantoner, hvor almindingsinstitutionen har bevaret sig i sin renhed. Men i en stat, hvor der kun findes et stærkt begrænset antal ejendomsbesiddere, som i England, fremtræder retten til ejendom som et privilegium, som et monopol, og det varer ikke længe, inden den bliver genstand for de farligste angreb. Medens i England en million fattige lever af offentlige almisser, og medens landarbejderen dér savner ordentlige boliger, oplysning og velvære, er deltagerne i de schweiziske almindinger i det mindste beskyttede imod at lide fuldstændig nød. De får brændsel og græsning til en ko og kan høste kartofler, grøntsager og nogle frugter.

Når prisen på kul og brænde på grund af visse økonomiske omstændigheder stiger, så påfører en slig prisstigning andetsteds fattige familier usigelige lidelser. Den schweiziske bonde, der direkte tager sin del af jordens produkter, berøres ikke synderligt af sådanne pris-svingninger: hvad der end sker, så har han dog altid midler til at tilfredsstille sine vigtigste fornødenheder. Arbejderklasserne ser herved deres tilværelse på en heldig måde sikret.

Det er også en fordel ved almindingerne, at de holder befolkningen tilbage på landet. Den, der i sin kommune har ret til en del af skoven, græsgangen og marken, forlader ikke så let disse fordele for i byerne at søge en højere arbejds løn, der dog på ingen måde sikrer ham bedre kår. Disse uhyre stæder, hvor tusinder af hjemløse og fremtidsløse mænd samler sig, og hvor et stedse efter samfundsomvæltninger tørstende proletariat samler sine mørke herskare – i dem er det, at det moderne samfunds farer må søges. Byerne – disse opholdssteder for hovmod, luksus og ulighed – avler oprørsånden; landet indblæser sjælen ro og sendrægtighed og bevarer ordenssans og traditionens ånd.

At industrien ikke hindres derved, at arbejderne knyttes til jorden ved den kollektive ejendomsrets og andelsbrugsrettens mægtige bånd, beviser Glarus og Appenzell-Ausseroden; den tvinges herved til at sætte sig fast på landet, hvor arbejderne med den industrielle virksomhed kan forene noget markarbejde, og hvor de finder bedre moralske, økonomiske og hygiejniske forhold. Det er beklageligt, at

så mange tusinder af mænds daglige underhold afhænger af en eneste virksomhed, der periodisk afbrydes ved allehånde kriser. Når de råder over en lille mark, som de selv dyrker, kan de modstå en arbejdsløs tid udn at kastes ned i den yderligste elendighed.

Den moderne store industris arbejder er ofte en kosmopolitisk nomade, for hvem fædrelandet kun er et betydningsløst ord, og som kun tænker på at kæmpe mod sin arbejdsherre for at tiltvinge sig en højere løn; thi intet bånd knytter ham til den jord, hvor han er født. Men for den schweiziske bonde er fødejorden virkelig *alma parens*, den gode moder, der ernærer ham; han har i kraft af en personlig, uafhængelig, ubestridelig og ved ældgamle sædvaner helliget ret til sin andel i den. Schweizernes fædrelandskærlighed er bekendt i historien; den har fået dem til at udføre de vidunderligste bedrifter, og endnu i vore dage fører den dem hjem til fødestedet fra verdens fjerneste egne.

Man har ofte sagt, at besiddelsen af en ejendom er en betingelse for den sande frihed. Den, der af en anden mand modtager den jord, han dyrker, er afhængig af ham og har ikke nogen fuldstændig uafhængighed. I Frankrig, i England, i Belgien, overalt, hvor man har villet sikre stemmegivningens frihed, har man været nødt til at indføre den hemmelige afstemningsmåde og til at gribe til alvorlige forholdsregler, for at lejerne ikke skulle være nødt til at vise ejerne de stemmesedler, de kaster i stemmeurnen. Fra dette synspunkt var der en slags logik i, at man nægtede dem, der ingen ejendom havde, valget. I Schweiz er man, takket være almindingerne, kommet til en anden løsning af denne vanskelighed: alle har valget, men alle har også ejendom.

Hidtil er alle demokratier gået til grunde, fordi de, efter at have indført lighed i politiske rettigheder, ikke har kunnet gennemføre en sådan lighed i økonomiske kår, at det derved blev forhindret, at kampen mellem rige og fattige efter forskellige omskiftelser førte til borgerkrig og diktatur.

Machiavelli udvikler denne sandhed på den mest slående måde: "I hver republik er der, når kampen mellem aristokratiet og folket, mellem patricier og plebejer til sidst ender med demokratiets fuldstændige sejr, kun én modsætning tilbage, der først ophører med selve republikken: modsætningen mellem de rige og de fattige, mellem besiddende og besiddelsesløse." Denne fare, der her påpeges så klart, og som alle store politikere, fra Aristoteles til Montesquieu har be-

mærket, undgik tildels Tocquevilles opmærksomhed, fordi han ikke tilstrækkeligt havde fordybet sig i de sociale problemers økonomiske side. Nu tildags står denne fare klart for alle, og begivenheder, der står i frisk minde, har endnu en gang bevist, at det i virkeligheden er herfra, at vanskeligheden ved endelig at grundlægge det demokratiske system hidrører. Da almindingerne gør det muligt at indrømme alle en andel i den samlede velstand, forhindrer de, at en for vidt dreven ulighed åbner en afgrund mellem de højere og de lavere klasser. Kampen mellem de rige og de fattige kan ikke medføre de demokratiske institutioners undergang, efterdi ingen er meget fattig og ingen meget rig. Ejendommen er ikke truet; – af hvem skulle den være det, når alle er ejere?

De nye demokratiske samfund, der i Amerika og Australien fæster bo på hidtil uopdyrkede landområder, burde i hver kommune sikre bevarelsen af fællesområder, der er tilstrækkelig udstrakte til, at det germanske system dér kan indføres; sker dette ikke, vil det, når elendigheden indfinder sig med den stigende befolkning, blive nødvendigt at indføre fattigskatten ligesom i England. Et det ikke tusinde gange bedre at indrømme folk en mark, et arbejdsredskab, hvor de ved egne anstrengelser og ved at udøve en dem tilkommende ret kan skaffe sig deres underhold, end at give dem en nedværdigende almisse? Man behøver blot at sammenligne det engelske forfaldne fattighuslem med den virksomme, stolte, uafhængige, arbejdsomme bonde på de schweiziske almindinger for at forstå det dybe svælg, der adskiller de to systemer. I den borgerlige rets forhold har de angelsaksiske kolonier kun søgt vejledning hos det feudale Englands love; de burde langt hellere undersøge deres races oprindelige institutioner, der endnu lever i det demokratiske Schweiz.

Næsten overalt har de reformerende nationaløkonomer tilskyndet til afhændelsen af de kommunale ejendomme trods bøndernes og det konservative partis modstand. Vi ledes til at tro, at det var en meget rigtig følelse, der bragte disse til at forsvare denne arv fra fortiden: den svarede til en social nødvendighed. Ofte er det uforsigtigt at lægge øksen ved foden af en institution, som en ældgammel tradition har helliget, især, når den har udviklet sig i en tid, der ligger forud for de store aristokratiers og de centraliserede monarkiers grundlæggelse. Inden man tvang kommunerne til at sælge deres ejendomme, burde man have undersøgt, om man ikke kunne have benyttet dem på en heldig måde, enten ved regelmæssige skovplantninger eller ved at

indrømme en midlertidig brugsret over agerjorden. Schweiz's eksempel viser os, hvorledes dette kunne have ladet sig udføre. Efter vor mening bør man nu begunstige udvidelsen af den kommunale jordbesiddelse, ganske vist samtidig med at den gøres til genstand for en bedre drift.

Gamle ejendomsformer i Holland.

Den germanske mark findes endnu i Nederlandenes sandede egne, navnlig i provinsen Dreuthe, de tyske kejseres jagtdistrikt, som Otto den Store i 943 gav til biskoppen af Utrecht. Omgivet på alle sider af moradser og tørvemoser dannede denne provins en slags sand- og lyngø, hvor forfædrenes sæder bevarede i deres renhed. Dér finder man endnu i vore dage den gamle saksiske mark, hvoraf der ligeledes findes spor i distriktet Westerwolde i Groningen, i hele Overryssel, i landet Zutphen, ja selv i Gooiland udenfor Amsterdams porte, med andre ord overalt i de sandede egne af det *Diluvium*, hvor sakserne satte sig fast henimod det fjerde århundrede.

Mark var benævnelsen på hele det territorium, der tilhørte stammen eller en familiegruppe i stammen. Den omfattede skoven, sletten og markerne ("het houd, het veld en de essch"). Med ordet mark betegnedes også de udstrakte udyrkede distrikter, der omgav de dyrkede jorder, og som dannede en ubeboet bar strækning, der tjente som grænse. Markens oprindelse taber sig i de forhistoriske tiders mørke. Så snart vi får øje på den i nederlandenes saksiske provinser, har privatejendommen allerede trængt sig ind i det gamle fællesskab; men fra da af og til vor tid har organisationen ikke mere været underkastet store forandringer. En andel i *Marken* kaldtes "whare", besidderne heraf "erfgenamen", arvinger dvs. deltagere i samfundsarven. Besidderne af en "whare", "gewårde-markgenoten", havde ret til at sende deres hjorder ud på *markens* lyngheder, og de havde lov til at skære sig lyngtørv til brændsel eller til strøelse for kvæget.

Fordum måtte *marken* ikke sælges eller bortgives; men nu har domstolene afgjort, at den kan afhændes som anden fast ejendom, og når dette sker, fordeles købesummen mellem samejerne i forhold til det antal "wharen", de har. Hin gamle ordning omfattede fordum hele landet; ja endnu i 1828 taltes der i Drenthe 116 *marker* eller 126.398 hektar, med andre ord: omtrent halvdelen af provinsen. I 1860 var der kun 43 *marker* tilbage, ialt 32.995 hektar; men selv efter udskiftningen henligger næsten hele de gamle *markers* område til fællesgræs-

gang, og 40 % af den samlede overflade er forblevet udyrkede. Det er interessant at se, hvorledes denne gamle landbo-institution, der er langt ældre end kommune- og sogneinddelingen⁶, og som skriver sig fra den tid, da Thor og Odin endnu dyrkedes, har modstået såvel lensvæsenet som nutidens centralisation, og vedbliver at bestå trods lovens ord.

Fordum forsamlede deltagerne i *marken* sig en gang om året, på St. Peters dag, til et almindeligt møde "holting". Her mødte de bekvæmmede. Ingen måtte udeblive herfra. Udeblivelse blev straffet med mulkt. Her ordnede man alle sager vedrørende den fælles ejendom, bestemte hvilke arbejder der skulle udføres, idømte pengebøder for overtrædelse af vedtægterne, og udnævnte dem, hvem den udøvende magt skulle overdrages; "markenrigter" og hans medhjælpere. "Markenrigter", også kaldet "markgraaf", vågede ligesom "dykgraaf" over de fælles interesser. Endnu i vor tid findes de vigtigste træk af den gamle ordning: marken erstatter i mange henseender kommunen; den sørger for vandets afledning, for vejenes vedligeholdelse, for benyttelsen af de ikke udskiftede strækninger, og den vælger selv dem, der skal udføre dens beslutninger. Kun er det ikke længere bekvæmmede krigere, der efter at have ofret til Odin møder på "holting", men fredelige ejendomsbesiddere og agerbrugere, der efter et fællesmåltid forsamler sig. Den høj, hvor "holting" afholdtes, Malenpol, ses endnu i Heldermaalenveld og i Spoolderberg tæt ved Zwolle.

Når man gennemvandreren Drenthes og Overysels udstrakte sletter, ser man hist og her en stor, afrundet mark, der i almindelighed er tilsået med rug, hæve sig over de omgivende lyngheder. Det er den dyrkede del af marken; den kaldes "essch", et ord, der måske står i forbindelse med det latinske "esca", det tyske "essen", og som her betegner den jord, der giver befolkningen føden. Tidligere var denne "essch" fællesejendom, hvor alle deltagerne årligt fik en andel at dyrke. Under middelalderen gik disse andele lidt efter lidt over til at blive privat besiddelse; men det er dog langt fra, at privatejendommen nu har løsgjort sig for det oprindelige fællesskabs bånd; thi alle fællesdriftens skikke findes fremdeles. "Essch'en" er delt i en mængde parceller; men da denne store mark ikke gennemskæres af nogen vej,

⁶ I hver af de nubestående kommuner, der er af temmelig ny oprindelse, findes der flere *marker*. Kommunen Westerbork talte ni, kommunen Rolde ligeså mange, kommunen Beilen tolv, der udgjorde over 10.000 hektar.

er det ikke muligt at komme til disse parceller, så længe kornet står på marken; de er heller ikke indhegnede, men kun betegnede ved fire store uregelmæssige granitblokke i de fire hjørner. Følgen af denne ordning er, at der må pløjes, sås og høstes på samme tid, og at de må tilsås med samme kornsort; thi hvis en fandt på at så vintersæd, medens hans naboer såede vårsæd, kunne han ikke komme til sin lod uden at tilføje sine naboer stor skade, som han måtte betale, og som ville pådrage ham de andres fjendskab. Trevangssystemet følges her endnu almindeligen.

Den bonde, der underholder kommunetyren, opbevarer det horn, ved hvilket beboerne sammenkaldes til almindelige møder, "hagespråk". På disse møder, der holdes under åben himmel under de gamle hundredårige ege, fastsættes tiden for pløning, såning og høsten. Her vælges også de fire "volmagten", hvem den udøvende magt er overdraget, således at husmændene ("kotter") vælger to af dem, gårdmændene ("boeren") de to andre. Når den for høsten fastsatte dag kommer, lyder hornet fra solens opgang, og man tager fat på arbejdet; men om aftenen, når der er blevet givet signal til at standse, er det under straf af mulkt, forbudt at meje længere. Når negene er bundne, skal man lægge dem i banker på otte ("hokken"), for at de kan tørres og så vidt muligt beskyttes mod regnen. Høstens afslutning bestemmes også efter fælles rådslagning, og ved gilder og drikkelag fejres denne glædelige dag, der giver bønderne belønning for deres hårde arbejde.

Marken overlades nu til kørerne og fårene, hvorpå man vender overfladen, der straks dækkes med en vild syresort ("rumex acetosella").

Denne plante, som hollænderne kalder "schapsurkel" er en fortrinlig føde for fårene, der er meget begærlige efter den. Når man for første gang ser "essch'erne" i Drenthe aldeles røde af en utrolig masse af disse mikroskopiske blomster, forstår man ikke, hvorfra denne ejendommelige farve hidrører; thi man venter ikke at finde, at der her med vilje dyrkes ukrudt, der ellers overalt betragtes som en plage. Medens sæden endnu står på marken, beskyttes den mod kvæget ved en slags mur af lyngtørv, udenfor hvilken ligger en grøft, "esschwal". Man er forpligtet til at arbejde på vedligeholdelsen af denne vold den dag, forsamlingen bestemmer, og hvem der udebliver mere end en halv time efter, at hornet har kaldt til arbejde må betale en

mulkt. – Ikke langt fra "essch'en" træffer man landsbyen med dens velbyggede og fortrinligt vedligeholdte huse.

Der findes endnu i Holland en del skove, der ligesom i gamle dage er fællesejendomme. Udbyttet af dem er i almindelighed kun temmelig lille. Også ikke ubetydelige enge henligger på sine steder fremdeles som fællesgræsgange.

Der findes en gammel ejendomsform, som lovgiverne og nationaløkonomerne ikke må undlade at undersøge, da den måske kan afgive et forsoningspunkt i striden mellem dem, der driver jorden, og dem, der oppebærer jordrenten: – det er arveforpagtningens form, der i Holland kaldes "beklem-regt", i Italien "contratto di livello", i Portugal "aforamento". Man genfinder denne form i Frankrig på forskellige steder under forskellige navne: i Bretagne kaldes den "quevaise" eller "domaine congéable", i Elsas "Erbpacht". Ligesom under det feudale system er ejendomsretten så at sige spaltet i to særskilte retigheder: ejerens, der i grunden kun er en slags prioritetsret, og brugerens, der er en art arvelig brugsret. I Portugal indrømmer "aforamento" jordbrugeren ret til at beholde jorden, såfremt han nøjagtig opfylder kontraktens bestemmelser. Han må regelmæssigt betale den en gang for alle fastsatte afgift, som ejeren ikke kan forhøje. Skifter jorden ejer, skal der endvidere betales herlighedsejeren en vis sum, der kaldes "luctuoa", når overdragelsen sker som en følge af dødsfald, og "laudemium", når den sker som en følge af salg. Den jord, der haves i "aforamento", må ikke deles; ved dødsfald må derfor enten en af arvingerne overtage den hele og udbetale sine medarvinger en erstatning, eller også må den sælges. Er der ingen arveberettigede, ophører "aforamento", og jorden hjemfalder til herlighedsejeren. "Aforamento" findes mere eller mindre udbredt over hele Portugal: i Alemtejo er denne ejendomsform ikke ukendt; i Algarve er den temmelig udbredt og, nord for Tejo er den den almindeligste brugsform, og man mener, at det er den, der er skyld i det fortrinlige agerbrug og bøndernes velstand, hvorved provinsen Minho udmærker sig. "Aforamento" synes at skrive sig fra monarkiets første tider. Man tror, at "aforamento" først indførtes på de benediktinske munkes jorder.

Det hollandske "beklem-regt", der er meget almindeligt i provinsen Groningen, ligner i høj grad det portugisiske "aforamento". Dette er atter et eksempel på rigtigheden af Tocquevilles bemærkning, at trods tilsyneladende store forskelligheder var skikkene i middelalder-

ren i grunden overalt de samme. Når "beklem-regt" og "aforamento" nutildags fremviser de samme træk i to så fjernt fra hinanden liggende lande, er det sandsynligt, at denne ejendomsform forstum fandtes i de mellemliggende egne. Det forholder sig med disse gamle institutioner som med visse alpeplanter, der nu kun findes på Schweiz's høje bjerge og ved nordpolen, men som i meget gamle dage fandtes udbredte over hele Europa.

Ved "beklem-regt" forstås retten til at besidde en ejendom mod at betale en årlig afgift, som herlighedsejeren aldrig kan forhøje. Retten nedarves såvel i sidelinjen som i lige linje. Brugeren, "beklemde meyer", kan borttestamentere den, sælgeren bortleje den, ja endog give den i underpant uden herlighedsejerens samtykke; men hver gang den skifter ejer ved arv eller salg, skal der betales ham en sum, der omtrent er så stor som et eller to års afgift. Bygningerne tilhører i almindelighed "beklemde meyer", og skulle hans ret bortfalde, kan han kræve godtgørelse for dem. Alle skatter betales af ham. Han må ikke forandre ejendommens form eller forringe dens værdi. "Beklem-regt" kan ikke deles mellem flere, men en enkelt af arvingerne må overtage den gård, der ejes på denne måde; ved tiltrædelsen kan det imidlertid fastsættes, at den længstlevende af ægtefællerne arver retten efter den anden. "Beklem-regt" forbyrdes ikke straks, fordi bonden ikke har betalt den skyldige årlige afgift, eller fordi han er forgældet men kreditorerne kan lade gården bortsælge, og køberen er da forpligtet til først at betale herlighedsejeren hans tilgodehavende. Den årlige afgift er overordentlig forskellig; den kan variere mellem 5 og 40 gylden pr. hektar.

Prisen på "beklem-regt" retter sig efter kornprisen, agerbrugets standpunkt og størrelsen af den årlige afgift: omtrent ved året 1822 var den faldet så stærkt, at det var umuligt at finde købere; men efter at det engelske marked åbnedes for den udenlandske konkurrence, gik bøndernes indtægter i den grad i vejret, at de begyndte at bortleje deres jord til almindelige forpagtere, hvorved alle fordelene ved "beklem-regt" forsvinder.

Oprindelsen til denne så ejendommelige form for arveforpagtningen er meget dunkel. Den synes at være opstået i middelalderen på klostrenes jorder. Da jorden dengang kun havde liden værdi, overdrog munkene gerne til bønderne brugen af et stykke land, mod at der betaltes dem en vis årlig afgift og en sum ved hvert dødsfald. Denne overenskomst sikrede klosteret en bestemt indtægt og befriede det for

bestyrelsen af en ejendom, der almindelighed indbragte intet. De store godsejere fulgte eksemplet. Det synes, at de i almindelighed beholdt sig ret til at opsigte brugeren hvert tiende år, men de benyttede sig ikke heraf, da de så ville have været forpligtede til at godtgøre ham de af ham opførte bygninger, og fordi det ikke ville have været dem let at finde nogen anden lejer. Under urolighederne i det 16. århundrede blev retten faktisk arvelig, i alt fald betegnes den således i flere dekreter. Retsvidenskaben og sædvaneretten afgjorde forskellige omstridte punkter; en klarere formel blev forfattet og almindeligt antaget, og siden da har "beklem-regt", således ordnet, holdt sig ved siden af loven, stedse agtet og mere og mere almindelig brugt i hele provinsen Groningen. Overordentlig forbavsende er det, at denne tilsyneladende så udviklede og så forældede ret ikke blot kan holde sig, men endog vinde terræn i vor tid. Forklaringen af denne økonomiske gåde er denne: godsejeren, der vil indrømme "beklem-regt" på sin jord, modtager en betydelig sum og beholder dog, i det mindste af navn, ejendomsretten. Endvidere kan den, der selv dyrker sin jord, og som trænger til penge, sælge herlighedsretten, medens han forbeholder sig selv "beklem-regt". Den sædvanligste grund til indgåelsen af sådanne overenskomster er dog den, at man ved at sælge herlighedsretten og arveforpagtningen hver for sig ved offentlig auktion realiserer en større sum end ved at sælge den samlede ejendomsret under et. Således er "beklem-regt" blevet indført på de først i den sidste snes år inddæmmede "polders".

Den, der har tænkt over manglerne ved den sædvanlige forpagtningsform, vil uden vanskelighed forstå fordelene ved den i Groningen almindelige form. En af de i dette spørgsmål kompetenteste forfattere, Hippolyte Passy, har med rette sagt: "Den eneste udlejningsmåde, der begunstiger produktionens fremskridt, er den, som ved forstandige bestemmelser giver agerdyrkeren en bestandig interesse i at gøre både nutid og fremtid stedse mere frugtbringende." "Beklem-regt" opfylder dette program. Bonden kan påtage sig de bekosteligste forbedringer; han er sikker på at høste den fulde fordel af dem, og han trues ikke, som den almindelige forpagter, med at komme til at svare en desto højere afgift, jo mere han forbedrer jorden. Arbejdets rette belønning er det udbytte, det skaber, og jo vissere mennesket er på at høste frugten af sit arbejde, des bedre arbejder det. "Beklem-regt" er således, fordi den fulde nytte af enhver forøgelse af produktionen herved sikres agerbrugeren en kraftig spore og opmuntrer til at

foretage forbedringer, hvad de korte forpagtninger straffer med bøder.

Man har indvendt imod selvejendom, at selvejerbonden, der er sikker på sit udkomme, og som ikke spores frem ved idelige forhøjelser af forpagtningsafgift bliver dvask og ikke bestræber sig på at få det størst mulige udbytte. Denne indvending minder om det dumt grusomme spørgsmål i kardinal Richelieus testamente: hvor stor en velstand tør man indrømme folket? Vi kan ikke tro, at ejendommen, der giver bonden hans velstand, skulle svække hans iver, og vi ved bliver at tro at ingen bedre end selvejeren vil vide at benytte den. Ved "beklem-regt" må det endvidere bemærkes, at da en enkelt af arvingerne skal overtage denne ret udelt, er faderen så meget mere opfordret til at drage det størst mulige udbytte af jorden, for at der dog også kan blive en spareskilling til de børn, der ikke arver retten.

Om end denne ejendomsform er at foretrække for de almindelige forpagtninger, står den dog tilbage for den fuldkomne ejendomsret, forsåvidt "beklemde meyer" er forpligtet til at betale en årlig afgift, hvad den fuldstændige ejer er fri for. Men hvad ville ske, hvis man i Groningen, hvor "beklemde meyer" i almindelighed selv dyrker jorden, afskaffede "beklem-regt"? Jorden ville ikke blive dyrket al selvejere; men i de fleste tilfælde ville godsejeren bortforpagte sin jord til almindelige forpagtere, hvis forpagtningsafgifter han nok skulle sørge for at forhøje hvert sjette eller niende år.

En besynderlig og middelalderlig skik har således i Holland og Portugal skabt en klasse agerdyrkere, der nyder godt af alle selvejendommens fordele, kun med den undtagelse, at det fulde nettoudbytte ikke tilfalder dem; men måske ville netop det fulde nettoudbytte have forledt dem til at overlade jordens dyrkning til andre. Vi traf ikke i Groningen disse forpagtere, der skælver for at miste deres forpagtning, der viger tilbage for enhver bekostelig forbedring, der skjuler deres velstand, og som står i afhængighedsforhold til deres godsherre; men vi traf fri, stolte og tarvelige bønder, der forstår fordelene ved oplysning, og bestræber sig for at udbrede den; der betragte agerdyrkning ikke som en ringeagtet, slendriansmæssig forretning, men som en ædel sysselsættelse, der indbringer dem velstand, indflydelse og alles agtelse, og som kræver anvendelse af forstandens og viljens evner – bønder, der sparer, når det gælder dem selv, men er rundhændede, når det gælder jorden, og som har lyst til at gøre alle ofre for at dræne jorden, opføre og udvide bygningerne, indføre de bedste ma-

skiner og bedste dyreracer, og som endelig er tilfredse med deres stilling, fordi denne kun afhænger af deres egen virksomhed og egen forudseenhed.

Så længe "beklemde meyer" selv dyrker jorden, har arveforpactingen kun gode virkninger. Uheldigvis bortfalder de, så snart han gør brug af sin ret til at udleje jorden, så snart han overdrager dens dyrkning til en anden mod en forpagtningsafgift, af hvilken han udreder afgiften til herlighedsejeren. Sker dette, træder alle manglerne ved den almindelige forpagtning frem, og vi genfinder de andetsteds fra bekendte forhold, kun med den forskel, at brugerne da skulle underholde ikke en men to kategorier af lediggængere. Fremleje var tidligere meget sjældent, fordi udbyttet kun kunne underholde "beklemde meyer" og hans familie, når han selv dyrkede jorden; men efter prisstigningen på alle fødevarer, og navnlig efter at det engelske marked åbnedes for udlandet, er fortjenesten tilstrækkelig stor til, at han kan finde en lejer, der er tilbøjelig til at betale ham en forpagtningsafgift, der er større end den afgift, der skyldes herlighedsejeren, og således har fremleje begyndt at få indpas. Dette er en kendsgerning, man ikke kan undlade at beklage. Vi har troet at udrette noget nyttigt ved at henlede opmærksomheden på disse gamle ejendomsformer, fordi de moderne samfund, efter hvad vi mener, endnu ikke har nået en fuldkommen og endelig agrarordning. Samfundets fremtid er tilstrækkelig mørk til, at man overalt, selv i fortiden, bør søge midler til at besvære faren. Visselig vil disse de oprindelige tiders institutioner ikke atter opstå: den patriarkalske tids fornødenheder, forestillinger og følelser har frembragt dem og kan ene give dem livskraft. Alt dette er nu uigenkaldeligt forsvundet. Broderskabet og den nøje forening, der fulgte hermed, forsvandt først fra landsbyen, så fra familien. Nu står individet ene lige overfor aktieselskaberne og klostrene, der indtager det patriarkalske fællesskabs og de patriarkalske familiers plads. Hvem vil nu til sidst gå af med sejren? Vil sejren tilfalde den uafhængige selvejerbonde, som vi finder i Frankrig siden revolutionen, eller den store godsejer, der fandtes i Rom, og som nu findes i England? Det er en udbredt mening, at de store godser vil sejre, ligesom den store industri har knust den lille, fordi maskinerne og den udstrakte arbejdsdeling bedre virker i det store end i det små. Vel er det sikkert, at maskinerne og arbejdsdelingen ikke kan spille samme rolle i agerbruget som i industrien; men alligevel er det ikke umuligt, at de nationaløkonomer vil få ret, der tror, at kapitalens

overmagt vil medføre, at de små ejendomme vil blive slugt af de store, ligesom de små håndværkere bukker under for de kæmpemæssige fabrikkers konkurrence. Hvis det endelige udfald bliver, at vi føres tilbage til ejendomsforhold som det romerske riges, hvor nogle uhyre rige ejendomsbesiddere lever i en hovmodig og kun altfor ofte af sædelig fordærvelse ledsaget frugt, medens landarbejderen under dem er nedsunken i uvidenhed og elendighed, og hvor misundelse og had bestandig avler fjendskab og næsten åben krig mellem to klasser, så vil vi ikke kunne undlad at kaste et sorg- og længselsfuldt blik tilbage på de gamle dage, da menneskene levede forenede ved blodets og broderskabets bånd og i det fælles arbejde fandt midlet til at tilfredsstille deres lidet talrige og lidet forfinede fornødenheder uden nutidens storhed, men også uden at nages af de bitre bekymringer, den grusomme uvished og de uophørlige kampe, der forstyrrer de moderne samfund.

Ejendomsrettens teori.

Det er uundgåelig nødvendigt først at undersøge ejendomsrettens oprindelige former, hvis der skal gives ejendomsrettens teori en sikker grundvold. På grund af manglende kendskab til kendsgerningerne har de fleste jurister og nationaløkonomer begrundet ejendomsretten ved at gå ud fra forudsætninger, som historien modsiger, eller ved argumentationer, hvis slutning er i strid med det, de ville bevise. De bestræbte sig for at fastslå berettigelsen af den kviritiske ejendomsret, som romerretten har testamenteret os; men de beviste tværtimod, at kun den naturlige ejendomsret, således som den findes gennemført hos de oprindelige folk, stemmer med retfærdigheden. For at bevise nødvendigheden af den absolutte og vedvarende ejendomsret over jorden, påberåbte juristerne sig almindelig Skik og Brug: quod ab omnibus, quod ubique, quod semper. "det almindelige samtykke er et ufejlbarligt tegn på en institutions nødvendighed og følgelig på dens berettigelse," siger Leon Faucher⁷. Hvis dette er sandt, må man slutte, at den kollektive ejendomsret over jorden alene er berettiget og alene stemmer med retfærdigheden; thi denne form for ejendomsretten har været den almindeligt antagne.

⁷ "Diction. de l'économie politique" under ordet "propriété".

I sit Repertorium påstår Dalloz under ordet "Propriété", og i sin "Expose des motifs au corps législatif" hævder Portalis, at uden den bestandige ejendomsret over jorden ville jorden ikke blive dyrket, og at civilisationen, hvis grundlag er agerdyrkingen, følgelig ville være umulig. Den økonomiske historie viser, at denne påstand er ugrundet. Den fuldkomne ejendomsret over jorden er en meget ung institution; den har altid været undtagelsen, og endnu sjældnere har det været, at ejeren selv drev jorden. Agerdyrkingen begyndte og udviklede sig under den kommunale ejendomsrets og de periodiske delingers system. I romerrigets provinser besades jorden kun med brugsret: "In solo provinciali dominium populi romani est vel Cæsaris, nos autem possessionem tantum et usufructum habere videmur," siger Gaius lib. II. § 7. I middelalderen var det fri jordegods undtagelsen; lenet, hvorved der gaves en art arvelig brugsret, "var reglen, og markarbejdet udførtes at vornede livegne, der ikke blot ikke ejede den jord, de dyrkede, ikke engang ejede deres løsøre; thi arveret nægtedes dem: endnu i vore dage er i England de fleste huse opførte *on lease*, og som i de fleste andre lande dyrkes jorden her af lejere, der kun i et lidet antal år have en sikret brugsret. – For at få manden til at pløje og så, behøver man kun at sikre ham udbyttet af hans arbejde, og den årlige besiddelse er strengt taget tilstrækkelig hertil. Vi ser det på java, ja selv i de belgiske og franske Ardenner eller på Vestfalens lyngheder. Overalt ser man, at en forpagtningstid på 9 à 18 år er tilstrækkelig lang til, at alvorlige forbedringer vil blive udført, ja selv til gennemførelsen af en intensiv og videnskabelig drift. Jordens dyrkning er, kort sagt, næsten altid blevet udført af en midlertidig bruger, næsten aldrig af en vedvarende ejer.

En anden meget almindelig vildfarelse består deri, at man taler om "ejendomsretten" som om en institution, der har en bestemt og uforanderlig form, medens den i virkeligheden har iklædt sig de forskellige former og fremdeles er modtagelig for meget store og ikke anede ændringer.

Lad os undersøge de forskellige måder, hvorpå man har søgt at forklare ejendomsrettens oprindelse og berettigelse. Der er fem hovedsystemer. Romerretten definerer ejendomsretten således: "Dominium est jus utendi et abutendi re sua quatenus juris ratio patitur." Den franske *code civil* har i grunden den samme definition: "Ejendomsretten er retten til at råde over og benytte tingene på den mest

uindskrænkede måde, forudsat at man ikke gør en ved lovene og forskrifterne forbudt brug af dem."

1. De romerske og de fleste nyere jurister betragter bemægtigelsen af herreløse ting som den vigtigste adkomst til ejendomsret: "Quod enim nullius est id ratione naturali occupanti conceditur," hedder det i *Digesta*. Dette system kan meget vel forsvares, når talen er om løsørengstande, hvor en virkelig ihændehavelse er mulig, f.eks. det vildt, der fanges på jagten, eller hittegods; men der rejser sig uovervindelige vanskeligheder, så snart man vil anvende systemet på jorden. Først og fremmest må det bemærkes, at historien viser, at jorden aldrig betragtes af menneskene som *res zellius*. Jægerfolkernes jagtområde eller det distrikt, som hyrdefolkernes hjorder gennemstrejfer, anerkendes altid som stammens fælles område, og selv efter at agerbruget begynder at frugtbar gøre jorden, vedbliver den fælles besiddelse. Aldrig har den ikke-bemægtigede jord været betragtet som en herreløs ting. Overalt – fordem såvel som nu – erklæredes den at tilhøre kommunen eller staten: bemægtigelse var derfor fordem lige så lidt som nu mulig. De fleste af tilhængerne af denne teori indrømmer ganske vist et slags primitivt fællesskab, *communio bonorum primæva*. Men de tilføjer, at alle mennesker stiltiende kom overens om, hvert for sig, at give afkald på fællesskabet, for at man med udelukkende ret kunne besidde, hvad man havde sat sig i besiddelse af. Vil man på denne måde forklare ejendomsrettens historiske oprindelse? Historien kender intet til en slig overenskomst. Mener man derimod, at den teoretiske og rationelle oprindelse er således? I så fald går man over til kontraktteorien, som vi senere skal undersøge.

I sin bog "*De la propriete*" bruger Thiers samme billede som Cicero, der idet han sammenligner verden med et teater, påstår, at den enkelte tilskuer gør den plads, han indtager, til sin: "*Theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest ejus eum locum quem quisque occupavit.*" Netop dette eksempel kan benyttes imod den teori, man vil forsvare: for det første har tilskueren kun en besiddelsesret over sin plads; han har kun en midlertidig ret, ikke nogen vedvarende ejendom; og for det andet indtager han kun en enkelt plads. Herefter kan da den enkelte i det højeste gøre den del af jorden, som han virkelig besidder, og som han er i stand til at benytte, til sin. Renouard anerkender dette i sin fortrinlige bog "*Du droit industriel*". "Efter den rene naturret," siger han, "frembyder bemægtigelsen af urørlige ting en betydelig vanskelighed i udførelsen. Den giver kun ret over den

del af jorden, der virkelig er taget i besiddelse." Uden denne grænse kunne et enkelt menneske jo ved en blot viljesytring bemægtige sig en hel provins.

Bemægtigelsen skyldes tilfældet eller magten. Tre mænd opholde sig på en ø, der er tilstrækkelig stor til at ernære dem, hvis den deles ligelig mellem dem. Men hvis en af dem, der er hurtigere end de andre, sætter sig i besiddelse af to tredjedele af den, skal så den ene af de to andre dø af sult eller blive hans slave? Nej, retfærdighedsfølelsen har altid i dette tilfælde påbudt en ligelig deling. Vi tænker os altså en tilegnelsesret, der er ældre og højere end den simple tagen i besiddelse, som den er kaldet til at begrænse og ordne.

Kan jorden være genstand for en udelukkende og vedvarende ejendomsret? Efter de fleste juristers udsagn synes det ikke så. "Den fuldstændige samklang fordrer, at man stiller udenfor den private besiddelsestagens område de vigtigste af de ting, hvis udelukkende tilegnelse ville medføre, at livet blev umuligt for dem, der var udelukkede fra at benytte sig af dem." (Renouard). Jorden hører åbenbart ligesom luft og vand til disse ting; thi da mennesket ikke kan leve af solens stråler og duggens dråber, er det nødvendigt, at han besidder en andel i den frembringende jord, for at han her kan skaffe sig føden. Juristernes almindelige grundsætninger retfærdiggør altså den hos de primitive folk almindelige skik, hvorefter jorden forbeholdtes stammen som fælleseje.

Efter Cousin er ejendomsretten en nødvendig følge af og betingelse for friheden. Friheden er hellig; ejendomsretten bør være det ligesom den. Men friheden bør kun agtes, når den stemmer med retten; ligeledes bør ejendomsretten kun agtes, når den bestemmes af retfærdigheden. "Frihed og ejendomsret står i forbindelse med hinanden og støtter hinanden," siger Renouard. Visselig; men da alle bør være frie, bør alle også have ejendom. ">Ejendom er en betingelse for den personlige værdighed," siger denne veltalende jurist atter. I så fald er det ikke tilladt at gøre den til en forret, medmindre man vil nedværdige og trælbinde menneskenes store flertal.

2. Den anden teori søger ejendomsrettens begrundelse i arbejdet. Det er denne teori, som nationaløkonomerne har sluttet sig til, fordi de siden Adam Smith mener, at det er arbejdet, der frembringer rigdommen. Locke er den første, der klart har udviklet dette system i sin bog, "Om regeringen" (kap. IV.). Vi hidsætter et sammendrag af, hvad han siger herom:

"Gud har givet jorden til menneskene i forening; men da de kun kan benytte sig af jorden og af, hvad den frembringer, forsåvidt der gives dem en udelukkende ret, er det nødvendigt at indrømme individet ret til at benytte sig af en genstand således, at alle andre udelukkes.

Individet har en udelukkende ret over sit legeme. Hans legemes arbejde og hans hænders værk er derfor også hans eget eje. Ingen kan have mere ret end han selv over, hvad han har erhvervet, især hvis der levnes de andre tilstrækkelig mange lignende ting.

Arbejdet, som er mit, gør tingene til mine, idet det sætter dem udenfor fællesskabet. Men erhvervelsen bør begrænses af fornuft og billighed. "Hvis man overskrider mådeholdets grænser, og hvis man sætter sig i besiddelse af mere, end man trænger til, tager man visse- lig af, hvad der tilhører de andre."

Den af Locke angivne grænse sættes, forsåvidt angår løsøregenstande, kun i det, man kan bruge, uden at lade det fordærves. Hvad jorden angår, betegnes grænsen ved den mængde, man selv kan dyrke, og betingelsen er, at man overlader de andre så meget, som de behøver. "Ejendommens omfang er," siger han, "meget rigtigt af naturen blevet afpasset efter omfanget af menneskenes arbejde og efter livets fornødenheder. Da et enkelt menneskes arbejde kun kan strække sig over få ting, er det således umuligt at gøre indgreb i de andres rettigheder, og de andre vil altid finde tilstrækkelig plads og tilstrækkelig omfattende besiddelser. Dette mål sætter, som man ser, grænser for de enkeltes ejendomme og tvinger til at iagttage det rette forhold, og til at vise mådehold og tilbageholdenhed, så at man ved at tilegne sig ejendom ikke foruretter nogensomhelst."

Efter Locke er den øverste grundsætning denne: "Enhver bør besidde så megen ejendom, som er nødvendig for hans underhold."

Privatejendommens nødvendighed skyldes "det menneskelige livs forhold, der kræver arbejde og et vist stof, hvormed man kan virke." Da Locke på den ene side anerkender alle menneskers lighed i ret (Kap. I § 1), og på den anden side nødvendigheden af, at ethvert menneske har en vis andel i stoffet, for at han kan leve af sit arbejde, er det en følge, at han indrømmer alle en naturlig ret til ejendom.

Dette system er visselig mere antageligt end bemægtigelsessystemet. Röder bemærker meget rigtigt i sin bog, "Die Grundzüge des Naturrechts", § 79, at arbejdet grundlægger et mere inderligt forhold mellem mennesket og de ting, det har omdannet, end en simpel sym-

bolsk bemægtigelse eller endog en virkelig bemægtigelse. Arbejdet skaber værdien; det synes da at være retfærdigt, at den, der skaber værdien, også nyder godt af den. Da ingen med rette kan beholde andet, end hvad han selv kan benytte, sættes der desuden en grænse, hvorved anmasselser forhindres. Forøvrigt har ingen lovgivning nogensinde indrømmet at arbejde eller "specifikation" forslår til at begrunde ejendomsret. Den, der ikke allerede er ejer af det stof, der har været genstand for "specifikation", erhverver sig ved sit arbejde kun ret til en godtgørelse eller til at borttage de bygninger, han har opført, eller de plantinger, han har foretaget på tredjemands grund. Allerede Kant bemærkede, at man ikke ved blot at bearbejde jorden erhvervede sig ejendomsret over den. Hvis arbejdet alene afgav en berettiget adkomst til ejendom, ville logikken kræve, at alt det af den frembragte genstand, der overskrider godtgørelsen for arbejdet, og som svarer til heldet ved fundet, måtte betragtes som uretmæssigt erhvervet." (Renouard: "Du droit industriel" s. 269)

Fremdeles: Efter dette system ville ejeren åbenbart slet ikke have nogen ret til den bortlejede jords jordrente. Lejeren ville blive medejer, efterhånden som hans arbejde forbedrede jorden, og efter et vist antal års forløb ville ejeren have mistet al ejendomsret. I ethvert fald kunne han aldrig forhøje forpagtningsafgiften thi ved at gøre dette ville han tilegne sig udbyttet af en anden mands arbejde, hvilket ville være en åbenbar krænkelse.

Hvis arbejdet er den eneste berettigede adkomst til ejendom, må man slutte, at et samfund, hvor så mange arbejdere lever i elendighed og så mange lediggængere i overflod, står i strid med al ret og krænker ejendomsrettens grundlag.

Denne teori, som de fleste nationaløkonomer og selv Thiers i "De la propriete" så uforsigtigt slutter sig til, ville altså være en fordømmelse af hele vor nuværende samfundsordning. Juristerne har da også levende bekæmpet den. Man vil finde et sammendrag af deres indvendinger i Warnkoenigs værk: "Doctrina juris philosophica", s. 121, og i Ahrens's "Naturret". Hvis arbejdet var ejendomsrettens kilde, hvorledes kunne det da gå til, at *Institutiones og code civil* slet ikke taler herom?⁸

⁸ Thiers har rigtignok ikke ladet sig standse af nogle indvendinger. "For arbejdet, på grund at arbejdet, i forhold til arbejdet bør enhver belønnes!" Udbryder han i "De la propriete". "Man kan da slå denne sætning fast: ar-

3. For at forklare, hvorledes menneskene har forladt det oprindelige fællesskab, har man sagt, at dette skete som en følge af en overenskomst, så at ejendomsretten altså skulle skyldes en kontrakt. Denne teori er endnu mindre holdbar end de foregående.

For det første er man, når man vil udlede en ret af en kendsgerning, forpligtet til at godtgøre denne kendsgernings virkelighed; i modsat fald mangler retten grundlag. Men når man stiger op til ejendomsrettens historiske oprindelse, ser man ikke spor til en slig kontrakt. Forøvrigt kunne denne overenskomst, som man måtte søge i fortidens mørke, ikke forpligte den nuværende slægt, og følgelig ikke tjene som grundlag for ejendomsretten. Overenskomsten kan ikke skabe en almindelig ret; thi selv har den kun værdi, forsåvidt den stemmer med retfærdigheden. Hvis ejendomsretten er nødvendig og berettiget, må den fastholdes; men det er ikke en bestemmelse, som vore fjerne fædre måtte have taget, der giver den gyldighed.

Kant mener, at "Specifikation" giver en midlertidig ejendomsret, der kun bliver endelig ved alle samfundsmedlemmernes samtykke. Kant mener ingenlunde, at dette samtykke er en historisk kendsgerning; han taler herom som om en retslig nødvendighed, dvs. som om en kendsgerning, retfærdigheden byder at agte. Men så snart man lader retfærdighedsideen træde til, søger man i rettens almindelige grundsætninger de menneskelige institutioners berettigelse. Og hvad nytter det da at påberåbe sig en overenskomst, der aldrig har fundet sted? Det er tilstrækkeligt at bevise at ejendomsretten er overensstemmelse med retten.

bejdet er ejendomsrettens uomstødelige grundlag," senere tilføjer han: "For at kunne arbejde, må man begynde med at sætte sig i besiddelse af sit arbejdes stof, det vil sige jorden, det uundværlige grundlag for markarbejdet, og heraf følger, at bemægtigelsen må være det første og arbejdet det andet moment i ejendomsretten." Endelig siger han: "Ethvert samfund fremviser i begyndelsen en mere eller mindre voldsom bemægtigelses fænomen, hvorpå lidt efter lidt den regelmæssige overdragelses fænomen følger, og denne overdragelse sker ved hjælp af et bytte imod et eller andet arbejdes berettigede frugt."

Altså behøver tyven blot at ombytte den stjalne genstand imod et eller andet arbejdes berettigede frugt" for at erhverve en regelmæssig ejendomsret! Efter Thiers må ejendomsrettens oprindelse altså snart søges i arbejdet, snart i bemægtigelse, snart i et ved ombytning legitimeret rov!

4. Uden at stige op til abstrakte retfærdighedsideer eller til den historiske oprindelses mørke har mange skribenter af meget forskellige retninger hævdet, at det er loven, der skaber ejendomsretten.

"Borttag regeringen" siger Bossuet, "og menneskene vil i samme grad være fælles om jorden og alle dens goder som om luft og lys. Efter denne naturens oprindelige ret har ingen nogen udelukkende ret over noget som helst og alt står åbent for alle. Under en ordnet regering har ingen privatperson ret til at bemægtige sig noget ... Ejendomsretten skyldes regeringen, og i almindelighed må al ret komme fra den offentlige myndighed"⁹. Montesquieu udtrykker sig omtrent på samme måde som Bossuet: Ligesom menneskene har givet afkald på deres naturlige uafhængighed for at leve under politiske love, har de givet afkald på det naturlige ejendomsfællesskab for at leve under civile love. Hine love gav dem friheden, disse ejendomsretten¹⁰."

I den konstituerende forsamling sagde Mirabeau fra talerstolen: "Privatejendom er et gode, der erhverves i kraft af lovene. Alene loven giver ejendomsret, fordi kun den offentlige vilje kan gennemføre alles afkald og sikre den enkelte benyttelsesret." Tronchet, en af de jurister, der har bidraget mest til affattelsen af *code civil* sagde også: "Kun samfundets grundlæggelse, kun de vedtagne love indeholder den sande kilde til ejendomsretten." I sine kommentarer til "Droit civil francais" anerkender Touillier den samme grundsætning. Efter Robespierre er ejendomsretten den ret, som borgerne har til at benytte sig af den del i ejendommene, loven sikrer dem. I sin "Traite de législation" siger Bentham: "Det er kun lovens løfter, der giver mig sikkerhed for, at jeg vil beholde brugen af det, jeg betragter som mit. Ejendomsretten og loven er fødte sammen og vil dø samtidig. Før lovene, ingen ejendomsret; afskaf lovene og al ejendomsret vil bortfalde." Destutt de Tracy udtaler den samme mening, og senere har Laboulaye i sin "Histoire de la propriété en Occident" også udtrykt den med stor nøjagtighed: "Jordens ihændehaveelse er", siger han, "en kendsgerning, som alene magten skaffer agtelse indtil samfundet tager ihændehaberens sag under sin beskyttelse. Lovene ikke blot be-

⁹ "Polit. tiree de l'Ecrit.", liv. I, art. 3.

¹⁰ "Esprit des lois", XXVI ch. 15. Léon Faucher svarer ("Dict. de l'Econ. polit."), at man aldrig har set dette oprindelige ejendomsfællesskab, der uledes af naturen; de vildeste stammer kender "Mit" og "Dit" siger han. Tilvisse; men Montesquieu talte om ejendomsretten over jorden, og den var virkelig overalt oprindelig fælles.

skytter, men fremkalder ejendomsretten ... Ejendomsretten er ikke en naturret, men en samfundsret."

Hvis Laboulaye og de forfattere, hvis mening han deler, kun har villet tale om det faktiske, har de ret. Hvis jeg har samlet mig nogle frugter eller sat mig i besiddelse af et stykke jord, er det først min arm og derefter samfundsmagten, der sikrer mig brugen heraf, men hvad bør min arm sikre mig? Hvad bør samfundsmagten sikre mig? Hvilke er de berettigede grænser for dit og mit? – det er spørgsmål, der nødvendigvis må afgøres. – Loven skaber ejendomsretten, siger man; men hvorledes skal denne lov være, og hvad skal den bestemme: ejendomsretten har iklædt sig de forskellige former; hvilken form bør lovgiveren under hensyn til retfærdigheden og almenvellet stadfæste?

For at vedtage den lov, der ordner ejendomsretten, må man nødvendigvis vide, hvorledes ejendomsretten bør være. Ejendomsrettens begreb går altså forud for den lov; der ordner den. Fordum indrømmede man herren ejendomsret over slaven. Var denne ejendomsret berettiget, og skabte den lov, der sikrede den, en virkelig ret? – Nej, en ting er retfærdig eller uretfærdig. En institution er eller slet, inden loven erklærer sig herom, ligesom 2 og 2 er 4, inden denne sandhed er blevet formuleret. Tingenes forhold afhænger ikke af menneskets vilje: man kan vedtage gode eller slette love, stadfæste retten eller krænke den; men retten ophører ikke derfor at eksistere. Hvis man ikke vil påstå, at enhver lov er retfærdig må man indrømme, at loven ikke skaber retten. Det er tvært imod, fordi vi har en forestilling om retfærdigheden, om en retfærdighed, der står over lovene og det vedtagne, at vi kan sige, at disse eller hine love og vedtægter er retfærdige eller uretfærdige.

Til enhver tid i historien og i ethvert samfund er der, da menneskene er således, som de er, en politisk og social orden, der bedre end alle andre svarer til menneskets rationelle fornødenheder og i højest grad begunstiger dets udvikling. I denne orden består rettens herredømme. Videnskaben er kaldet til at erkende den og lovgivningen til at stadfæste den. Enhver lov, der svarer til denne orden, er god og retfærdig; enhver lov, der strider herimod, er slet og uretfærdig. Man kan ikke hævde, at ligesom i den fysiske verden således må også i det menneskelige samfund den værende orden nødvendigvis være den bedste, medmindre man vil påstå, at alle de sociale ubilligheder er berettigede. Fordi de er nødvendige, og at ethvert reformforsøg

er en tåbelighed, om ikke et attentat på naturens love. I så fald måtte man mene, at så snart loven stadfæster rov og slaveri, er disse og andre retskrænkelser retfærdige, og de største angreb på retten måtte da betragtes som den sande ret. Således skaber loven ikke retten. Retten foreskriver loven.

5. Det femte system betragter ejendomsretten som en naturlig ret. Alle ejendomsrettens forsvarere kappes nu til dags om at gentage, at ejendomsretten er en naturlig ret; men kun få forstår betydningen af dette ord. De tyske retsfilosoffer har dog forklaret det meget godt. Fichtes teori herom, er denne: Menneskets personlige ret i forhold til naturen er at besidde en virkesfære, der er tilstrækkelig stor til, at han her kan skaffe sig de nødvendige underholdsmidler. Denne fysiske sfære bør altså sikres enhver, men på betingelse af at man også udnytter den ved sit arbejde. Alle bør således arbejde; men alle bør også have de nødvendige arbejdsmidler.

Immanuel Fichte, en søn af den store filosof, hævder lignende tanker i sit smukke værk: "System der Ethik" (2. B., 2 Th. § 93). Retten til besiddelse er, efter ham, en umiddelbar og uafhængelig ret, der går forud for enhver lov. Ejendomsretten er den besiddelse, der stemmer med retten og sikres af den offentlige magt. Den er indstiftet for almenvællets skyld, hvoraf følger, at ejeren ikke blot ikke må misbruge sin ejendom, men endog er retslig forpligtet til, at bruge den på en god måde. "Vi vil," siger Fichte, "komme til en social ordning af ejendomsretten. Den vil tabe sin udelukkende private karakter for at blive en sand offentlig institution. Det skal ikke længere være tilstrækkeligt, at sikre enhver den med rette erhvervede ejendom; man må sørge for, at enhver får den ejendom, der bør tilfalde ham i bytte for hans berettigede arbejde." "At arbejde er en pligt mod en selv og mod andre; den, der ikke arbejder, skader de andre, og fortjener følgelig straf." (§ 97). Samme teori findes udviklet endnu fuldstændigere i den fortrinlige håndbog i naturretten, som professor R. Ahrens i Leipzig har udgivet. Efter denne fremragende jurist består retten i foreningen af de for menneskets legemlige og åndelige udvikling nødvendige betingelser, forsåvidt disse betingelser afhænger af den menneskelige vilje. Ejendommen er virkeliggørelsen af foreningen af de for hvert individs legemlige og åndelig udvikling nødvendige midler og betingelser i den mængde og af den egenskab, der svarer til dets rationelle fornødenheder. – Ejendomsretten indeholder midlerne og betingelserne for erhvervelsen, bevaringen og anvendel-

sen af ejendommen, og indeholder samtidig de retshandlinger, der indrømmes *actor competens*. Det være sig vedrørende ejendommens tilbagevindelse eller tilbagehævdelse eller brug." "Ejendom er for ethvert menneske en betingelse for hans liv og hans udvikling. Ejendomsretten har til sit grundlag selve den menneskelige natur og må derfor betragtes som en oprindelig og absolut ret, der ikke skriver sig fra nogen ydre akt, såsom bemægtigelse, arbejde eller kontrakt. Da retten umiddelbart hidrører fra den menneskelige natur, er det tilstrækkeligt at være menneske for at have ret til en ejendom.

Beviset for denne læres sandhed ligger deri, at selv de, der ikke har kendt den, eller som ville fordømme den, har anerkendt grundsatninger, der nødvendigvis fører til den.

"Ejendomsretten er en naturlig ret; rettens princip ligger i os," siger Portalis, men hvis den er en naturlig ret, dvs. en ret, der resulterer af selve den menneskelige natur, følger heraf, at man ikke kan berøve noget menneske den. Den grund for ejendomsrettens eksistens, som Portalis angiver, medfører, at der må indrømmes alle ejendom. Mennesket må, siger han, for at leve kunne tilegne sig en del af jorden, som det kan opdyrke ved sit arbejde. – Ganske vist; men ved "mennesket" må forstås alle mennesker: thi for alle er tilegnelse virkelig en livsbetingelse. Det er altså en følge af Portalis's system, at tilegnelsesretten er almindelig, og at ingen bør berøves den.

Ejendomsretten er ikke nogen medfødt ret; men den udledes af en medfødt ret: den medfødte ret, i hvilken ejendomsretten ligger som en spire, er friheden, og af friheden afledes ejendomsretten nødvendigvis". (Daloz: "Répert. gén," under ordet "Propriété"). Hvis Daloz har ret, er det en følge, at da ethvert menneske har ret til at være frit, har ethvert menneske også ret til at være ejendomsbesidder.

Enhver menneskelig person trænger til at ledsages af og forsynes med ejendomme, der slutter sig til ham og udgør hans tilegnelsesområde." (Renouard). Altså må de sociale institutioner ordnes således, at ethvert menneske ved udøvelsen af sin tilegnelsesret kan opnå at blive "ledsaget af og forsynet med" en ejendom.

En instinktmæssig anerkendelse af denne naturlige ret til ejendom, som ethvert menneske har, er grundlaget for fattigunderstøttelsen, der kun er et ækvivalent for den, og som alle lovgivninger, særlig den engelske har stadfæstet. Hvis man nægter denne oprindelige tilegnelsesret, må man indrømme, at Malthus havde ret: det menneske, der ingen ejendom har, har ingen rettigheder at gøre gældende:

"ved naturens gæstebud er der ikke forbeholdt ham nogen plads; han er overflødig her på jorden. Naturen befaler ham at gå sin vej, og den vil ikke undlade selv at sørge for denne befalings efterlevelse." Intet er sandere. Hvis mennesket ikke kan gøre krav på dette tilegnelsesområde, hvorom Renouard taler, har det heller intet krav på understøttelse.

Vi bemægtiger os en ø, hvor vi lever af udbyttet af vort arbejde. En skibbruden kastes op på øen; hvad ret har nu denne skibbrudne? Kan han sige, idet han påberåber sig juristernes enstemmige mening: I har bemægtiget eder jorden i kraft af eders egenskab som menneskelige væsener, fordi ejendommen er en betingelse for frihed og for udvikling, en nødvendig betingelse for tilværelsen, en naturlig ret; men jeg er også menneske; jeg har også en naturlig ret at gøre gældende; jeg kan altså med samme adkomst som I bemægtige mig et stykke jord for at kunne leve af mit arbejde!

Hvis man ikke indrømmer, at dette krav er berettiget, er der ikke andet for end at kaste den skibbrudne ud i havet igen, eller, som Malthus siger, at overlade til naturen at befri jorden for dette menneske, hvem der ikke er forbeholdt nogen plads.

Hvis han ikke har ret til at leve af udbyttet af sit arbejde, kan han visselig endnu mindre i kraft af en lovgiven ret til understøttelse forlange at leve af udbyttet af andres arbejde. Vi kunne ganske vist hjælpe ham eller give ham sysselsættelse mod arbejds løn; men det er da en ædelmodighed, vi viser, ikke nogen retslig løsning. – Hvis han ikke kan forlange en del af den frembringende jord for at kunne leve af sit arbejde, har han ingen ret. Den, der lader ham dø af sult, krænker ikke retfærdigheden. Vi påstår at denne løsning, der synes at være den, hvortil juristernes og de nuværende nationaløkonomers officielle skole kommer er i strid med vor medfødte retfærdighedsfølelse, med den naturlige ret, med alle folkeslags oprindelige lovgivning og med selve de grundsætninger der anerkendes af dem, der hylde denne løsning.

I det græske sprog, hvor ordenes etymologi ofte indeslutter en hel filosofi, indeholder ordene "retfærdigt" og "retfærdighed" – (græske ord) – forestillingen om en ligelig fordeling. Ved naturret har man snart forstået, som i det 17. og 18. århundrede, alle de love, der følger af menneskenes instinkter i "naturtilstanden", snart, som i vor tid, de

love der stemmer med menneskets natur og som fornuften opdager¹¹ i begge betydninger stadfæster naturretten i lige høj grad den alle mennesker indrømmede tilegnelsesret. Jeg tror virkelig at have bevist, at alle folk oprindeligt havde en orden, der sikrede alle mennesker andel i den frembringende jord. Undersøgelsen viser også, at ejendommen er en nødvendig betingelse for menneskets tilværelse, frihed og udvikling. Den medfødte retfærdighedsfølelse, den oprindelige ret og den rationelle ret er således enige om at pålægge ethvert samfund forpligtelsen til at antage en orden, hvorved der sikres alle den berettigede ejendom, der tilkommer dem.

Der gives for alle menneskelige forhold en tilstand, der er den bedste. Det er langt fra, at denne tilstand altid er den nuværende; thi hvis det var tilfældet, hvorfor vil vi da alle forandre den? Men det er den tilstand, som - for menneskeslægtens største vel - burde være

¹¹ *) "De naturlige rettigheder er, som deres navn angiver, de rettigheder, der uløseligt er knyttede til de menneskelige væseners natur, som afledes af den alene; og som alene lever i kraft af den. De er ikke indrømmelser af men betingelse for de positive love, for hvilke de gå forud, og som de begrunder. (Renouard: Du droit industriel. s. 173). Retten er absolut, for så vidt den stemmer med den bedste orden, men den ændres i sin form fordi mennesket, dens ophavsmand, forandrer sig. Den bedste orden, der er det retfærdiges nødvendige område, er ikke den samme for vilde som for civiliserede mennesker. En ejendomsform, som på et sted sikrer den største frembringelse og retfærdigste fordeling, kan et andet sted have derfra aldeles forskellige følger. Studiet af menneskets natur, fornødenheder og følelser og af de sædvanlige følger af dets handlinger kan ene lære os, hvilken ejendomsform, der i et givet øjeblik er den bedste. Denne den bedste orden er retten, fordi den er den korteste og den retteste vej til fuldkommenheden. Alt hvad der under denne orden bør tilfalde ethvert menneske, er hans individuelle ret. Den virksomhed, til hvilken individet er mest skikket, og hvor det kan være nyttigt for sig og andre, bør indrømmes det, the right man in the right place, og de for denne virksomhed nødvendige arbejdsredskaber er, for så vidt de forefindes, dets berettigede arv. Hvor menneskene ikke kendte bedre underholdsmidler end jagt, kvægavl og agerdyrkning bestod denne arv i en del af jorden, en del af "almindingen". I middelalderen bestod den i byerne, hvor industrien havde udviklet sig og var ordnet, i en plads i lavet med andel i alt, hvad der tilhørte fællesskabet. Den lighedsbevægelse, der så stærkt ryster det nuværende samfund vil rimeligvis føre til, at den naturlige ret til ejendom på ny bliver anerkendt, ja selv til at dens udøvelse sikres ved institutioner, der stemmer med industriens nuværende krav og med den suveræne retfærdigheds bud.

den rådende. Gud kender den og vil den. Mennesket bør opdage den og gennemføre den.